

A KALOCSAI ÉS BÁCSI
ÉRSEKI FŐKÁPTALAN TÖRTÉNETE
ALAPÍTÁSÁTÓL 1935-IG.

ÍRTA:
WINKLER PÁL
tb. kanonok,
érseki levéltári igazgató, könyvtárnok.

KALOCSA, 1935.
NYOMATOTT ÁRPÁD RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
A kalocsai érseki főkáptalan története alapításától 1538-ig	4
A főkáptalan keletkezése	4
A főkáptalan mint önálló testület	4
A főkáptalan tagjai	5
A főkáptalan tagjainak hivatala	5
A főkáptalan tagjainak helyben lakása	6
A kanonokok száma és jövedelme	6
A kalocsai főkáptalan birtokai	7
A kanonokok kinevezési joga	7
A főkáptalan értékválasztási joga	8
A főkáptalan hiteles helyi működése	10
A főkáptalan hiteles helyi működéséről fennmaradt okmányok	11
A kalocsai főkáptalan végveszélye és megszűnése a török foglalás folyamán	12
A kalocsai főkáptalan tagjainak névsora és életrajzi adatai	13
Kalocsai főkáptalani prépostok 1526-ig	13
Kalocsai főkáptalani olvasókanonokok 1526-ig	18
Nevezetesebb kalocsai főkáptalani éneklőkanonokok és örkanonokok	20
Nevezetesebb főesperesek és kanonokok 1526-ig	20
A bácsi érseki főkáptalan története alapításától 1526-ig	21
ELŐSZÓ	21
A főkáptalan keletkezése	21
A káptalan működési tere	22
A káptalan szervezete	23
A bácsi székesegyház	23
A káptalan birtokai	24
A kanonokok kinevezési és érsekválasztási joga	24
A bácsi káptalan fénykora	25
A káptalani szentszékek keletkezése	25
A bácsi káptalan mint hiteles hely	26
A káptalan megszűnése	26
Bácsi prépostok 1526-ig	26
Nevezetesebb bácsi olvasókanonokok, éneklőkanonokok és örkanonokok	30
Nevezetes főesperesek 1526-ig	31
Nevezetesebb bácsi kanonokok	31
A kalocsai érseki főkáptalan története visszaállításától napjainkig	32
A főkáptalan szervezése fokozatos fejlesztése és dotatiója	32
VI. Károly király Patacsich tervét jóváhagyja	33
XII. Kelemen pápának főkáptalani megerősítő bullája,	34
Az új káptalan első kanonokjainak kinevezése és installatiója	35
A káptalan a királytól régi jogai visszaállítását kéri	36
VI. Károly király a káptalant diplomával visszahelyezi régi jogaiba és kiváltságaiba	36
Az első nagyprépost kinevezése	37
A bácsi Sz. Pálról nevezett prépostság egyesítése egy kalocsai stallumban	37
A káptalan jövedelmének javítása	38
A káptalan tagjainak teljes létszámra emelése iránti intézkedés	38
A kanonokok bemutatási és kinevezési joga	39
A kanonoki házak felépítése	39
A Crux Tolosana engedélyezése	40
A káptalan hálája Patacsich Ádám iránt	40
A címzetes kanonokok viszonya a káptalanhoz	41
A címzetes kanonokok száma	41

A kalocsai kanonok plébános viszonya a káptalanhoz	42
A káptalan jövedelme véglegesen rendeztetik	42
A káptalan statutái.....	48
A kalocsai főkáptalan belélete annak szervezeti szabályai szerint.	48
Ki lehet kanonok	48
Kanonokok kinevezése	48
A kanonokok installatioja	49
A káptalan kanonokjainak kötelességei	50
A káptalani tagok közös kötelességei	50
A kórus bevezetése a kalocsai káptalannál	50
A kórus megtartásának rendje.....	51
A székesegyházi isteni tiszteleti rend	51
Szentbeszédtek tartása	52
A káptalan öltönei az isteni tiszteletnél	52
Káptalan segédzemélyzete	53
Az egyes káptalani tagok külön kötelmei és jogai	53
A címzetes kanonokok jogai	55
A káptalani gyűlések.....	55
A káptalan levéltára.....	55
Az új kanonokok jövedelmének rendezése.....	55
Praescisio	56
A praescisio a következőkép történt	56
A kanonokok végrendelete és hagyatéki ügye	57
A kalocsai káptalan működése egyházi és állami téren	58
Consistorium	58
A kalocsai káptalan működése a Consistoriumban	58
Egyházmegyei főtanfelügyelőség	59
A káptalan működése mint egyházmegyei főtanfelügyelőség.....	59
A káptalan mint országos hiteles hely	59
A kalocsai káptalan, mint országos hiteles helyi intézmény	59
A főkáptalani alapítványkezelő hivatal	62
FÜGGELÉK.....	65
A káptalan határozata a kanonok plébánosról.....	65
A kalocsai káptalan újabb alapítólevele	65
(Fundatio et dotatio recenior Capituli Coiocensis.)	65
Átadási jegyzőkönyv	66
Instrumentum Resignatorium	66
A káptalani tagok installatioja és eskümintája	67

I. RÉSZ.

A kalocsai érseki főkáptalan története alapításától 1538-ig.

A főkáptalan keletkezése.

A Duna-Tisza közének megtérítése után 1010 táján alapította Szt. István királyunk a kalocsai érsekséget és annak első érsekévé II. Silvester pápa engedélyével Astrik pécsváradi apátot nevezte ki.¹ Astriknak érseki széke elfoglalása alkalmával első gondja volt, hogy magának a reá várakozó terhes, de üdvös lelkipásztori működéséhez segítő társakat szerezzen. Országunknak, melynek egy része, csak imént fogadta el a katolikus vallást, akkor még nem voltak világi papjai, de voltak szép számmal Szt. Benedek fiai a pannonhalmi, pécsváradi és egyéb bencés-rendi zárdákban, akiknek jelesebb tagjaiból miként Astrikot is, választotta szent életű királyunk az általa alapított püspökségek első püspökeit. Történelmi kútforrások ugyan arról nem szólnak, hogy kiket kapott Astrik érsek első munkatársaiul Kalocsára, de mint azt Szt. Gellért csanádi püspök példájából tudjuk, biztosra vehetjük, hogy első érsekünk a pécsváradi apátság rendházából hozott magával szerzeteseket, kik nehéz munkájában segítő-társai lettek. Nehéz munka várt reá és társaira, a térítés munkáját folytatni, a megtérteket hitükben megtartani és ez egyházmegye lelkészkedését világi papok nevelésével szervezni kellett.

Astrik érseknek ezen munkatársai miként máshol, úgy Kalocsán is monostorban éltek, az érsek kormányzata alatt Chradegang szabályzata szerint közös életmódot folytattak és az érseki asztaltól nyerték ellátásukat.

Ezek képezték az érsek clerus canonicusát. Ez volt a kalocsai káptalannak mint egyáltalában Magyarország elsőmegyés püspökei káptalanainak első alakja.

A kalocsai káptalan ez alakjában nem *képezett még* önálló testületet, viszonya az érsekhez olyan volt, mint a szerzetesek conventje-é az apáthoz. Az érsekkel közösen étkeztek s az érsekség jövedelméből fedezték egyéb szükségleteiket.²

A kalocsai káptalan fennállásának ezen idejéből sem tagjainak nevét nem ismerjük, sem működésükről írásos adataink nincsenek. Működésük bizonyosan a székesegyházi isteni tisztelet tartása, a zsolozsma ima közös elvégzése, tanítás, lelkipásztorkodás és papnevelés volt. Másfél századon át éltek, tagjai így a monostorban.

A főkáptalan mint önálló testület.

Ezen idő után Magyarországon a káptalanok és így a kalocsai is önálló testületté kezdett alakulni. Ennek első nyomát 1149-ben találjuk Míkó kalocsai érsek idejéből, (1149-1165.) aki a kalocsai káptalan részére II. Géza királytól királyi diplomát nyert. A diploma tartalmát nem ismerjük.³ Lehet, hogy a diploma a káptalannak adott bizonyos szabadalmakból szólt, s ez esetben a káptalannak már ez időben voltak saját birtokai s így már akkor önálló testület volt. Arról azonban írásos adatunk nincsen, hogy Míkó érsek a káptalannak az érseki birtokokból donatiót adott volna. Tény azonban, hogy már 1193-ban találkozunk a káptalan új alakjával, amely évben egy okmányban, melyben a káptalan III. Incze pápának jelenti, hogy L. magister Rómából egy lopott okmányt hozott magával, mint feljelentők R. kalocsai prépost és I. szegedi főesperes szerepel. Biztos adatunk pedig arról, hogy a kalocsai káptalan az érseki asztaltól elvált, a monostori étellel felhagyott és mint önálló testület saját statutái szerint élt 1198-ból van. Ez évben ugyanis a fennmaradt írásos okmányok tanúsága szerint Győri Saul érsek (1192-1202.) a kalocsai káptalan prépostjának több javadalmas egyházat, a káptalannak pedig több község tizedét és földbirtokokat adományozott, amely adományozást III. Incze pápa is megerősített.⁴

¹ Karácsonyi Magyar egyháztörténet. 1915-7.

² A magyarországi első káptalanok megalakulását bőven tárgyalja Békefy Rémig a Katolikus Szemle 1901. évfolyamában.

³ P. Nic. Schmidt: Archiep. Strig. I. 62. említi ezen diplomát, de tartalmát nem közli.

⁴ Fejér Cod. Dipl. II.-335. és 337. L. alább: A káptalan birtokai.

A főkáptalan tagjai.

Így a kalocsai káptalan külön testületté alakulván a következő tagokból állott: Prépost, olvasó kanonok (lector), éneklő kanonok (cantor), örkanonok (custos), főesperesek (archidiaconi) és egyszerű kanonokok, amely alakját a káptalan a mai napig megtartotta.

A kalocsai préposttal, mint előbb említve volt, már 1193-ban találkozunk. A prépostsággal pedig a székesegyházi Sz. Mária Magdolna oltárt találjuk egyesítve.⁵

A prépostnak, mint a székes főkáptalan fejének a 15-ik században már nagyprépost volt a címe. Kiténik ez V. László királynak 1453. évi leveléből, melyben a káptalani javadalmakra a nagyprépostságot és olvasókanonokságot kivéve a kegyúri jogot Herczegh Raphael kalocsai érseknek adományozza. A király ezen levelében úgy a kalocsai mint a bácsi prépostot nagyprépostnak nevezi.⁶

Itt előzőleg rövidesen meg kell emlékeznünk a káptalanok hiteles helyi országos intézményéről (locus credibilis). A hiteles hely országos intézménye az ország első századaiban-keletkezett, mikor az ország népe a káptalanok iránti bizalomból fontos iratait ezek őrzésére bízta és innét kérte ezekről *hiteles* másolatokat. Idővel a közhitelű helyek működése bővült, jogszokás folytán országos érvényűvé váltak és országos törvények által (1552, 41 és 1725, 39 tc.) szabályoztattak. Joguk volt végrendeletek megírására, birtok átruházási eljárásokra, nemesi levelek őrzésére és másolatok kiadására, birtokperek elintézésére, határjárásra és birtokosok birtokba helyezésére. A kiadványokat és jegyzőkönyveket saját hiteles pecsétjük alatt adták ki és országos érvénnyel bírtak. Az 1874; évi 35 tc. a káptalanok hiteles helyi intézményét megszüntette és működési terük a közjegyzőkre ment át.

A főkáptalan tagjainak hivatala.

A *nagyprépost* volt a káptalan feje és kormányzója, a káptalan tanácskozmányait vezette, hiteles helyi működésében elnökölt és a káptalan népe felett bíraskodott. A prépost után méltóságban az *olvasókanonok* (lector) következett. Kettős hivatala volt a káptalanban. Ő volt a káptalani iskola igazgatója, egyben tanítója és ő szerkesztette a hiteles helyi kiadmányokat.

Az olvasókanonok, ha sokoldalú teendőit nem győzte, segédet tartott, ennek címe *sublector* volt, aki az olvasókanonokot a tanításnál és a hiteles helyi teendőkben is helyettesítette. Ilyen sublectorral fennmaradt okmányainkban már 1359-ben találkozunk.⁷

Megemlítem itt Váradi Péter kalocsai érsek (1481-1561.) egy levelét, melyben Frangepán Gergely kalocsai lectort lectori teendőiben kioktatja. Szerinte ezen hivatalokra hárulnak a káptalanban a legfontosabb teendők, úgymint a káptalani pecsét őrzése, a hiteles helyi kiadványok szerkesztése és a káptalani iskola igazgatása.⁸

Az olvasó kanonok után rangban az *éneklő kanonok* (cantor) következett. Az éneklő kanonok a káptalani iskolában az egyházi éneket tanította, az isteni tisztelet rendjére felügyelt. Emellett a káptalan hiteles helyi működésében is rendszeren részt vett. Mint az olvasó kanonok úgy az éneklő kanonok is segédet tarthatott hivatalos teendői végzésében, neve: *succantor* (subcantor) volt.

Utána következett az *örkanonok* (custos). Hivatalos teendői voltak, a templom és az egyház kincseinek valamint a káptalan könyveinek őrzése. Hivatali teendőiből kifolyólag az okmányokban néha thesaurusariusnak (kincstartónak) is van írva.

Ezek voltak a káptalan úgynevezett *columnáris* tagjai, akik a káptalan belső, isteni tiszteleti, hiteles helyi, és iskolai teendőit végezték.

Az egyházmegye kormányzásának külső teendőit a *főesperesek* végezték. A 15-ik századig a főesperesség nagyon fontos hivatal volt. A főesperes az ő kerületében az érsek helyettese (vicarius) volt. Kerületében a joghatóságot és felügyeletet a plébániákra az érsek megbízásából a főesperes gyakorolta. A 15-ik században azonban ezen felhatalmazást már az érsek *általános helynöke* (vicarius) gyakorolta. A kalocsai káptalan alá két főesperesség tartozott.⁹

A *főszékesegyházi* főesperesség, melyet fennmaradt okmányaik kalocsai és sárközi főesperesség-

⁵ Mon. Vatic. 1. IV. 29.

⁶ Fraknoi Oktár a m. kir. kegyúri joghoz. 40.

⁷ Zichy okmánytár III., 143.

⁸ Wagner: Epistolae Petri de Warda 115 l.

⁹ Lásd a bácsi káptalan története erre vonatkozó részét.

nek is neveznek.¹⁰ Területe a solti és hontokai székre (sárközre) terjedt ki.

A *bodrogi* főesperesség. Területe a régi Bodrogh megye politikai határával egyezett.

Ezen esperességet 1233-ban Csák Ugrin érsek a háy-szt. lőrinci prépostsággal egyesítette. Az egyesítést IX. Gergely pápa 1234-ben jóvá is hagyta. Ez azért történt, mivel a háy-szt. lőrinci prépostság akkor már oly szegény volt, hogy tagjai abból meg nem élhettek, azért az érsek a bodrogi főesperesség jövedelmével iparkodott a prépostságot fentartani,¹¹ III. Béla király neje iránti tiszteletből, aki 1173-1183 körül a prépostságot alapította. Ezután kimutathatóan 1423-ig találjuk a prépostot mint *bodrogi főesperest* említve okmányainkban. Ez évben Csapi Péter a háy-szt. lőrinci prépost és főesperes. A káptalan többi tagjai egyszerű kanonokok voltak, kiket az okmányok rendszerint „et ceteris canonicis” (és a többi kanonok) mondattal jelzik és sokszor még klerikusok voltak. A káptalan ezen egyszerű tagjai között a *dékánnak* fontos hivatala volt. Verbóczi (Tripartitum I-III. tit.) szerint a káptalan *jószágkormányzója* és emellett a káptalan jövedelmeinek kiosztója volt, azért mint a káptalan bizalmasa, bár rendszerint egyszerű kanonok volt, a káptalan kiadmányait ő is aláírta.

Az egyszerű kanonokok az isteni tiszteletnél segédkeztek, a zsolozsma imában részt vettek és hiteles helyi kiküldetésben is részt vettek.

Hogy a káptalan személyzetéről teljes képet kapjunk, meg kell emlékeznünk annak segédszemélyzetéről is. Ezek voltak a kalocsai káptalan *karbeli papjai, oltáros papjai, klerikusai és szolgaszemélyzete*. Az isteni tiszteletnél segédkeztek, de a hiteles helyi teendőknél is felhasználták. Neveikkel a káptalan kiadványain gyakran találkozunk.

A kalocsai káptalan szolgálai állásáról érdekes esetet a titeli káptalan egy bizonyosság levele őrzött meg, mely szerint bizonyos Nemhyz de Babai nemes ember fiát Felixet Szt. Pál oltáránál, mely a székesegyház főoltára volt, a káptalan szolgálatába adta, úgy, hogy míg él a székesegyházban a *harangozó* tisztelet viselje. Később azonban megbánván tettét, fiát azon indokolással, hogy nincs jobb a szabadságnál, a káptalan beleegyezésével a szolgaságból egy darab föld árán ismét kiváltotta.¹²

A főkáptalan tagjainak helyben lakása.

A *káptalan önálló testületté válván* tagjai már nem laktak monostorban, hanem saját házaikban és hivatalaik kötelmeinél fogva helybenlakásra, (residentiára) voltak kötelezve. A prépost házaról érdekes hír maradt ránk 1529. május 18-ról, melyben János kanonok káptalani helynök a Budán időző Fejérvári Mihály kalocsai prépostot értesíti, hogy ha egyhamar segítség nem érkezik, a város a közeledő török sereg birtokába jut. Említi, hogy még 20 gyalogsági katonája van amelyekkel a várat, templomot és *préposti lakot* nem lesz képes megvédeni.¹³ Eszerint a préposti lak szilárdabb épület volt és a várban a templom közelében állott. Maradványai a mostani szeminárium melletti földszinti kanonoki ház pincéjében még megvannak. A többi kanonokok legtöbbször a váron kívül a városban lakott.

A kanonokok száma és jövedelme.

A *kalocsai káptalan kanonokjainak száma* a meglévő adatok szerint 12 volt. Ezen szám is időről időre a beállott körülmények szerint változott. Columnaris tagjainak száma azonban mint azt a káptalan regestai mutatják, mindég megvolt. 1352-ben VI. Incze pápa apasztotta először a kalocsai káptalannak eredetileg 12 tagját a káptalan csekély jövedelme miatt 6-ra és a többi kanonoki stallumok jövedelmét a káptalan kolumnaris tagjainak adta, hogy megélhessenek.¹⁴ Így ugyanezen évben Sirmiumi Jánost kinevezi a pápa prépostnak, kanonoknak és prebendariusnak.¹⁵ Torbes, Tamásnak pedig lectoratust és kanonoki stallumot adományoz.¹⁶ Ennek okát abban találjuk, hogy ezen időben Strasimir György schismatikus albán fejedelem sok ideig garázdálkodott a kalocsai egyházmegye területén és különösen Kalocsa környékét pusztította. Következménye volt a kalocsai káptalan jövedelmének apadás, mert elpusztított birtokai után jövedelme nem volt. Midőn strasimir később népével a schismát

¹⁰ Zichy okmánytár IV. 143.

¹¹ Theiner M. H. I. 124.

¹² Wenzel, XII. 332.

¹³ Egyházi. Emlékek a hitújítás korából I. 455.

¹⁴ Katona, i. m. I. 388.

¹⁵ Mon. Vat I-I. 338.

¹⁶ Theiner, M. H. II. 6.

elhagyta, V. Orbán pápa inti is hozzá intézett levelében, hogy az egyházak, különösen Kalocsa városa zaklatásával hagyjon fel, melyet, mint értesült, már jó idő óta ellenség módjára pusztít.¹⁷ 1367-ben azonban Franlói István érsek (1367-1382.) gondoskodása folytán a káptalan kanonokjai száma ismét tizre emelkedett,¹⁸ minélfogva a káptalan a szekszárdi apátság egy 1369-ben kiállított privilegialis levelét már a szokásos ceterisque canonicis záradékkal fejezi be.¹⁹

Ezután már, különösen Várdai István érsek alatt (1457-1471.) a káptalan birtokai, ismételten újabb donációval szaporodván a káptalan regestai is mutatják²⁰ mindég teljes számmal voltak. Hogy mily arányban részesültek a káptalan kanonokja a jövedelemből, vagy hogy miként a préposti úgy az egyes kanonoki stallumok is a donationalis birtokokból egyes majorságokkal voltak-e dotálva, erre a káptalani statútumok és kánoni látogatási jegyzőkönyvek hiányában, melyek a káptalani levéltárral együtt a városnak török által történt elfoglalásakor nyomtalanul eltűntek, feleletet nem adhatunk. Valószínű, hogy a káptalan összes jövedelme közös pénztárba folyt be, melyet a custos kezelt és abból a statúták által meghatározott napon és előirt kulcs szerint mindegyiknek kiadja a részét.

A kalocsai főkáptalan birtokai.

A káptalan birtokairól a következő adatokat találjuk a fennmaradt okmányokban.

Első birtokait a káptalan Győri Saul (1192-1202.) érsektől kapta, aki 1198-ban a káptalant több fajú tizedével és földbirtokokkal megajándékozta. A donációt III. Incze pápa is megerősítette.²¹

Az érsek adománya folytán a káptalan ez időben a következő helyeken élvezte a tizedet: *Zumug* – Szúnyog a solti székben feküdt, ma pusztá Laczháza közelében.²² *Eszter* Bodrog megyében feküdt Katymár szomszédságában. *Ocur* – *Ocar* bács megyei helység volt Pacsér és Bajsa között 1462-ben azonban Mátyás király több más bács megyei helységgel anyjának Erzsébetnek ajándékozta.

A kanonokok kinevezési joga.

A kalocsai kanonokok kinevezési jogát 1169-ig a kalocsai érsek gyakorolta. 1169-ben azonban III. István magyar király egy levele szerint Cosmos érsek (1169.) és több magyarországi püspök a pápa parancsára eddigi helytelen eljárásukkal, mely szerint a prépostokat és egyéb javadalmasokat önkényesen kinevezték és épp így hivatalaiktól a pápa tudta és hozzájárulása nélkül meg is fosztották, felhagynak és ezen jogukat Móra Albert bíbornok pápai követ kezébe teszik le, minek folytán az érseknek ezen eddig gyakorolt joga a pápák kezébe ment át. És tényleg ezután, miként a kalocsai és bácsi káptalan regestaiban felsorolt kinevezési esetekből kitűnik, a pápák nevezték ki a kalocsai és bácsi káptalanba a prépostot és javadalmas oltárokat is adományozták. Ennek következménye volt, hogy sok idegent, különösen olaszországit neveztek ki a pápák a két káptalan javadalmaiba, akik gyakran a kellő korral és tudással sem bírtak. Kivételképen jogátruházás módjára Koboli László érseknek 1343-ban mindjárt kalocsai székfoglalása után VI. Kelemen pápa külön bullában megengedte, hogy ez alkalommal szabadon választott embereit nevezhesse ki kanonokjainak és a kinevezettek stallumjaikat teljes joggal bírassák akkor is, ha esetleg már két vagy három beneficiummal is bírnának.²³ A prépost kinevezését azonban már 1398-ban történt üresedés alkalmával magának tartotta fenn és Sirmiumi Jánost nevezte ki kalocsai prépostnak.²⁴ A pápa ezen joga ellen Zsigmond király harcot indított és már ez alkalommal Sirmiumi János ellenében házi káplánját Csentevölgyi Demetert nevezte ki kalocsai prépostnak.²⁵

A pápa ez alkalommal azonban emberét még megvédte.²⁶ A harc a pápa és Zsigmond király között

¹⁷ Pejacsevich: Hist. Serv. 313.

¹⁸ Pray Spec. Hier. Hung. 11-73.

¹⁹ Fraknoi: A Szekszárdi Apátság tört. 69.

²⁰ Schem Coloc. 1904

²¹ Katona: i. m. I. 201.

²² Az okmány a helyneveket elferdítve közli, de megkísérletem a legtöbbször helyes nevét és hol fekvését. Csánky „Magyarország földrajza a Hunyadiak korában” segítségével megállapítani.

²³ Manascripta Romano-Batthyania. Nr. 108.

²⁴ Mon. Vat. J-IV. 89

²⁵ Fejér. C. Dipl. X. 8. 439.

²⁶ Mon. Vat. I-IV. 39.

úgy a káptalani tagok, mint a megyés püspökök kinevezési joga miatt a királynak 1404. évi „Nullus bullatus” dekrétumával lett válságossá az egyházra, mely szerint bullás vagyis oly egyén, aki nem a király által, hanem a pápa és követének bullájával neveztetik ki, a király tudta és beleegyezése nélkül a jövőben állását nem foglalhatja el s meg nem tarthatja, s azok is, akik a közelmúlt időben beneficiumhoz jutottak, azokon meg nem maradhatnak.²⁷ Zsigmond király ezen dekrétumával az egyházat hatalma alá hajtotta és most még ő követte el azon hibát, miként ezt a káptalan érsekválasztási joga tárgyalásánál látni fogjuk, hogy idegeneket nevezett ki püspöki székekbe és káptalanokba.²⁸ Ezen időtől fogva most már királyaink kegyúri jogaikra hivatkozva tényleg befolytak a kanonokok kinevezésébe, de a kinevezést csak a pápa jóváhagyása után tartották érvényesnek, 1498-tól pedig a kanonokok kinevezési jogát már országos törvény szabályozza.²⁹

A főkáptalan értékválasztási joga.

Az érsekválasztási jogért Magyarországon századokon át három hatalom versengett. A pápa mint az egyház feje, a király a Szt. Istvántól átvett kegyúri jogra támaszkodván és a *káptalanok kánoni joguk alapján*. És ezen versengés a kalocsai érsekválasztást is állandóan befolyásolta, úgy hogy a káptalan e jogát csak ritkán gyakorolhatta és választása érvényessége mindig a pápa hozzájárulásától és jóváhagyásától függött. *Kálmán király* idejéig a *királyok* II. Szilveszter pápától Szt. István királynak adott felhatalmazás alapján a kalocsai érseki székre is zavartalanul helyezték be az érsekeket, 1103-ban azonban Ugolin érsek Kálmán királlyal szemben már kezdte sürgetni az érsekek kánonszerű választását a káptalanok által, *amely vitában* II. Pascal pápa egy levelével Ugolin érsek pártjára állott,³⁰ és amely vita következtében II. Pascal pápa a guastallai zsinaton 1106-ban az electiv és postulativ jogát Kálmán királytól a *káptalanok számára meg is nyerted*.³¹

Ezután már találkozunk is a káptalan által *választott érsekkel*, mert II. Pál érsek 1188-ban Coloncensis electusnak írja magát.³² A káptalan azonban e joga gyakorlásáról csakhamar lezorult. Ennek utódja Chitilen fia Péter érsek már nem a káptalan választottja, hanem a király a spalatói érseki székből helyezte át Kalocsára, valamint utódját Győri Sault 1192-ben a csanádi püspöki székből. Midőn azután III. Ince pápa 1204-ben Imre királynak ezen önkényes eljárása ellen a prelaturák betöltésében tiltakozott, a király akkor már betegeskedvén, nehogy László [III.] fiának megkoronáztatása elé akadályt gördítsen, az érsekválasztást ismét a *káptalanoknak engedte át*.³³ Ezután a kalocsai káptalan e jogát jó ideig gyakorolja. Így 1206-ban Meraniai Bertholdot már a káptalan választja meg és pedig II. Endre király kérelmére. Ezt III. Ince pápa eleinte fiatal kora miatt nem akarta elfogadni, mivel azonban a király kívánságára lett megválasztva, 8 havi korhiány aluli felmentéssel mégis megerősítette.³⁴

1219-ben Csák Ugrin érsekei a *kalocsai és bácsi káptalan* együttesen választja meg.³⁵ Ez a tatárok ellen vívott saji útközetben hősi halált szenvedvén, még ez évben, 1241-ben, Benedek székesfejérvári prépostot *egyedül a kalocsai káptalan*, utódját Tamást de Genere Buzád pedig 1254-ben a *kalocsai és bácsi káptalan* együttesen Kalocsán, 1257-ben Sámbocki Smaragdust, 1266-ban Bancsai Istvánt, 1278-ban Gimesi Jánost szintén a *kalocsai és bácsi káptalan* választotta.³⁶

Így a kalocsai és bácsi káptalan, mint az előbb felsorolt esetek mutatják, a királyok és a *pápák* beleegyezésével 1278-ig zavartalanul gyakorolta érsekválasztási jogát. Az ezután következő választásai azonban már nem voltak ilyen szerencsések, mert a pápák elismervén ugyan a káptalan választási jogát, *elsőbbségi* jogukra támaszkodván a pápai reservatiót kezdték alkalmazni, a kalocsai érseki szék betöltését is maguknak tartván fen. Így már Gimesi János 1301-ben bekövetkezett halála után VIII. Bonifác pápa a kalocsai káptalant külön *bullában* eltiltja az érsekválasztásoktól és az érseki szék betöl-

²⁷ Katona i. m. Col. I. 399.

²⁸ Karácsonyi: Magyar Egyháztörténet, 42.

²⁹ Decretum minus. 67, §. 2.

³⁰ Corpus Jur. Canon. Cap. 4, X. V. 6.

³¹ Fejér Cod. Dipl. II. 45.

³² Katona i. m. I. 195

³³ Katona i. m. I. 232.

³⁴ Katona i. m. I. 239.

³⁵ Theiner M. H. I. 19.

³⁶ Katona i. m. I. 288-527.

tését magának tartja fenn.³⁷

Mielőtt azonban a bulla megérkezett volna, a *kalocsai káptalan* a *bácsival* együtt megejtette a választást Kalocsán és egyhangúlag megválasztotta István veszprémi kanonokot érseknek és a választást szokás szerint ki is hirdette. A pápa az egyhangú választásra való tekintettel a *reservatiótól eltekintett* és 1502-ben a választást jóváhagyta.³⁸

A magyar főpapság azonban máris keresett jogorvoslást a pápai reservatio ellen és az 1308. évi *budai zsinaton* kérelmére Gentilis bíbornok pápai követ a káptalanok választási jogát *ismét sérthetetlennek* jelentette ki,³⁹ minek folytán V. Kelemen pápa idejében Csák Vince érseknek 1312-ben bekövetkezett halála után 1313-ban a *kalocsai káptalan* a *bácsival* *együttesen* ismét gyakorolja választási jogát és ez évben Visedoli Demeter kalocsai prépostot meg is választotta érseknek.⁴⁰ A káptalan ezen választása azonban *nem jutott* érvényre.

V. Kelemen pápa ugyanis 1515 dec. 20 levelében Demetertől azt követelte, hogy ha megerősítését akarja, személyesen előtte megjelenjék. V. Kelemen azonban négy hónapra rá (1314 ápr. 20) elhalálozván Demeter megerősítése függőben maradt 1517-ig, amely évben XXII. János pápától Demeter ismét kérte megerősítését. XXII. János pápa azonban a választást dacára annak, hogy rendben levőnek találta, *semmisnek* nyilvánította és Janki László szent ferencrendi szerzetest nevezte ki érseknek, avval indokolván ezt, hogy a püspöki székek betöltését már a *cassatio* előtt magának tartotta fenn.⁴¹

A káptalanok következő választása sem volt *szerecséesebb*. Mert midőn ezen célból Janki László érsek halála után 1557-ben *Hay-Sz.-Lőrincen* választásra összegyűltek, a *bácsi káptalan* itt *megtudván*, hogy a *pápa által* a nagyobb kiközösítés alá vettetett, visszavonult *Bácsba* és a kalocsai káptalan Jakab csanádi püspököt választotta meg érseknek. Ezt *megtudván* a *bácsi káptalan* *visszatért Hay-Sz.-Lőrincre* és a *maga részéről* István pécsi prépostra adta szavazatát. A két megválasztott ügyüket VI. Kelemen pápa ítélete alá bocsátották. Ez egyikét sem erősítette meg, hanem *Koboli László* zágrábi püspököt helyezte át 1342-ben a kalocsai érseki székbe.⁴² Koboli László 1345-ben bekövetkezett halála után is az érseknek egymásután helyeztettek át más püspöki székekből a kalocsai érseki székbe, így Büki István 1345-ben a veszprémi, Laczkfy Dénes 1350-ben a zágrábi, Garamszegi Miklós 1356-ban szintén a zágrábi, Frankló István 1367-ben a nyitrai püspökségből⁴³ és így a káptalan ismét nem gyakorolhatta érsek-választási jogát.

1278-tól tehát a pápák érvényesítették kinevezési jogukat. 1383 után azonban Zsigmond király a pápával ellenségeskedvén, már 1404-ben *Nullus bullatus* dekrétumával, 1414-ben pedig a *konstanci zsinaton* a magyar királyi kegyúri jogára támaszkodva a püspökök *kinevezési jogát* a magyar királyok számára követelte.⁴⁴ A zsinat végzését ugyan nem ismerjük, de *az* ezután következő érseknek behelyezése mutatja, hogy a pápák a béke kedvéért esztúl csakis az érseknek megerősítésére voltak kénytelenek szorítkozni, bármely formaságot alkalmaztak is megerősítési bulláikban, a magyar királyok pedig egyideig még káptalani választás mellett, később pedig függetlenül neveztek ki a püspököket és a kinevezést *főbb hazai* törvény megalkotásával is biztosították maguknak.⁴⁵

A királyok engedőimével a *kalocsai* és *bácsi káptalan* *esztúl* még *három ízben* gyakorolta érsek-választási jogát királyi kinevezés mellett. 1424-ben Bouondelmontis Jánost, 1450-ben Herczeg Raphaelt, 1457-ben pedig *Várdai Istvánt* választván meg érseknek.⁴⁶ Ez utóbbi volt a káptalanok utolsó választása. Ezután már közvetlenül királyi kinevezéssel tölthetett be a kalocsai érseki szék pápai megerősítés mellett és a; káptalanok joga azóta nem is éledt fel többé.

Az érsek-választást a *kalocsai káptalan* *mint az érsekség főkáptalana* *egyedül*, a *bácsi káptalan* *részvétele nélkül* *is* gyakorolta s hogy ezt jogának tartotta, kitűnik abból is, hogy 1557-ben a *bácsi káptalan* *kiközösítés* alatt lévén, *nélküle* *is* megejtette a választást Hay-Sz.-Lőrincen. Hogy a kalocsai káptalan tényleg egyedül is választhatott érseket, kitűnik III. Ince pápa bullájából, melyben Meraniai

³⁷ Manuscr. Rom. Balh. Nr. 87.

³⁸ Manuser. Rom. Bath. Nr. 87.

³⁹ Péterfy Conc. I. 160.

⁴⁰ Kat. i. m. I. 543.

⁴¹ Kat. i. m. I. 347.

⁴² Theiner M. H. I. 651.

⁴³ Schem. Coloc. 1915.

⁴⁴ Verböczi Trip. I. Tit. II.

⁴⁵ 1447. 50. t. c. 1495. 31. t. c. 1518. 16. t. c.

⁴⁶ Katona H. Eccl. Col. I. 408-427.

Berthold megválasztását *megeősíti*. Itt a pápa nyíltan mondja: Electionem, quam de te, dilecti filii, Colocenses canonici fecerunt. IV. Ince pápa pedig 1243-ban jún. 28-án kelt bullája szerint, mellyel Benedek érseket megeősíti: „Vacante Colocensi Ecclesia, dilecti filii, Capitulum ipsius (nempe ecclesia Colocensis)....te in pastorem elegerunt.” Azután: „nos autem ejusdem capituli supplicationibus inclinati” stb.⁴⁷ A bácsi káptalan sem ez, sem az előbbi bulla nem említi. Széküresedés esetén a kalocsai káptalan az érsekség jogainak megőrzője és vagyonának kezelője volt. Így midőn III. Ince pápa Meraniai János kalocsai érseket 1205-ben az *esztergomi érseki széke*be áthelyezte, a kalocsai káptalan ebben a kalocsai érsekség jogainak *csorbitását* látván, a pápánál panaszt emelt, mire a pápa levélben a káptalanról biztosította, hogy nem akarja, miszerint ezen áthelyezésből a kalocsai érsekség jogai és méltósága ellen valamely balvélemény támasztassák.⁴⁸ És midőn 1338-ban Janki László érsek halála után Róbert Károly király embereivel az érsekség *kalocsai és bácsi várait és birtokait* lefoglalta, ezt a káptalan XII. Benedek pápának hírül adta, mire a pápa az esztergomi érseket bízta meg 1338 aug. 15-én, hogy az érsekség *birtokainak*, melyeket eddig széküresedés esetén a káptalanok kezeltek, azok kezelése alá bocsátását követelje.

Ez meg is történt.⁴⁹

A főkáptalan hiteles helyi működése.

A 13-ik század közepétől a kalocsai káptalan, mint azt fennmaradt kiadványai mutatják, megszüntéig állandóan működésben találjuk. Mint ilyen az ország egyik legtekintélyesebb hiteles helye volt és gyakran fontos országos ügyekben is eljárta. Kétféle hivatalos pecsétje volt. A nagyobb pecsétjét, a sigillum privilegialet, több kiadványban találjuk megemlítve.

Kisebb pecsétjének a sigillum usualának egy 1338. évi oklevélen fennmaradt alakját Péterfy, Pray és Jerney közlik.⁵⁰ A leírás szerint csúcsos tojásdad alakú, 2½ cm. magas, 1½ cm. széles, felső csúcsában kis kereszttel, „S. Memoriale Capituli Colocensis” körirattal, közepén egy szentnek alakjával, baljában könyvvel, jobbában buzogány formájú tárggyal.

Itt felmerült azon kérdés, kit ábrázol ezen alak. Jerney Péterfyvel és Prayval azt Sz. Péter alakjának tartották, amennyiben a jobbában levő tárgyat kulcsnak nézték s mikor a kalocsai káptalan 1738-ban hiteles helyi pecsétért folyamodott, szintén ezen leírás után indult és az alakot Sz. Péternek tartván, VI. Károly királytól kért és kapott is pecsétet Sz. Péter apostol képével. Azonban Katona István tudós történetírónk is kételkedett már abban, hogy ezen pecséten levő alak Sz. Pétert ábrázolja s azt írja, hogy inkább Sz. Pálnak látszik, mint Sz. Péternek.⁵¹ Jerney nem ismerte fel határozottan kulcsnak az alak jobbában levő tárgyat s azt írja, hogy Sz. Péter jobbában kulcsot vagy inkább jogart tart.⁵² Sz. Pétert azonban sohasem ábrázolják jogarral s így inkább egy kardnak markolatát tünteti fel, melynek pengéje a pecsétről lekopott vagy a viaszba nem nyomódott le⁵³ s így ezen alak nem Sz. Pétert, hanem *Sz. Pált ábrázolja*.

Hogy a kalocsai káptalan pecsétjén Sz. Pál alakja volt, kitűnik abból is, hogy a kalocsai székes-egyház védszentje, melynek alakját a káptalanok mindig pecsétjükre vették, Sz. Pál volt, erre biztos adataink vannak, így 1318-ban a magyar egyházfők Kalocsán zsinatra gyűlvén össze, két kiközösítést, melyet a nyitrai püspök Trencsényi Csák Máté ellen kimondott, in *Ecclesia B. Pauli apostoli Colocensi hirdette ki*.⁵⁴

Továbbá Bajay Ferenc kalocsai oltáros pap 1529. aug. 14-én Fejérvári Mihály prépostnak megírván Kalocsa védtelen állapotát és segítséget kérvén az egyre közeledő török csapatok ellen, a kalocsai templomot *Ecclesia Divi Pauli Apostoli*-nak nevezi.⁵⁵

Ezen különböző időkből származó adatok eléggé bizonyítják, hogy a kalocsai székesegyház védszentje Sz. Pál volt, s így a káptalan pecsétje is ezen alakot viselte.

⁴⁷ Kat. i. m. I. 240. és 288.

⁴⁸ Katona i. m. I. 231.

⁴⁹ Manusc. Rom. Bath. Nrs 100.

⁵⁰ Jerney: Tört. Tár II. 60.

⁵¹ Katona i. m. I. 278.

⁵² Tört. Tár II 59.

⁵³ Schem. Coloc. 1885. XVII.

⁵⁴ Katona H. Crit. R. Hung. III. 218.

⁵⁵ Egyházi. Eml. a hitújítás korából I. 484.

Hiteles helyi működésében a káptalan közönségesen a kisebb pecsétjét használta, azért azt sigillum usualenak nevezte. *Megtörtént* azonban, hogy a káptalan egyes kiküldöttei, különösen a lector saját pecsétjével erősítette meg az iratot. Így 1431-ben Töttösi László és Geszti László között létrejött egyezség a lector és Benedek főesperes pecsétjével volt ellátva.⁵⁶ Pristaldi kiküldetésekre a káptalan gyakran a káptalani chorus papjait és klerikusait is felhasználta, így 1557-ben Márk⁵⁷, 1581-ben Antal káptalani papot.

A főkáptalan hiteles helyi működéséről fennmaradt okmányok.

A káptalan saját és hiteles helyi levéltárából eredeti példányokban nem maradt ránk hírmondó. Mikor 1529 aug. 15-én Kalocsa vára és városa török kézre került, az érsekség és a káptalan magán levéltára valószínűleg tűz folytán elpusztult. Egy 1670-ből származó jegyzőkönyv⁵⁸ azonban, melynek tartalma szerint a káptalan hiteles helyi levéltára után kutattak, arról tanúskodik, hogy a kalocsai káptalan hiteles helyi leveles ládáját megmentették. Erdélyen át Egerbe vitték és hogy ott Egerben többen a káptalannál elhelyezett irataikat ki is vették. A vizsgálati jegyzőkönyvben felsorolt tanúk azok utódai voltak, akik 1529-ben Kalocsáról elmenekültek és öregszüleiktől hagyományképp megtudták Kalocsa elestének szomorú körülményeit és azt is, hogy hová lett a hiteles helyi levéltár. A tanúk legtöbbször azok utódai voltak, akik akkor vagy érseki udvarházat vagy más birtokot bírtak donatióban és így a levelesláda sorsa iránt érdekelve voltak. Tanúvallomásaiknak annál inkább lehet hinni, mert Fejérváry Mihály prépost a káptalan megmaradt tagjaival Egerben 1538-ig tovább működött. Az azóta Egerben történi kutatás azonban eredménytelen volt. A hiteles levéltárnak ott sincs semmi nyoma, ami arra mutat, hogy Egernek a török sereg által történt elfoglalásakor, amikor az egri levéltárnak is csak kis részét mentették meg, az oda került kalocsai is tűz által végképp elpusztult. Csak azok az oklevelek maradtak meg korunkig, melyek kiadványok vagy a káptalani levéltárban elhelyezett okiratok hiteles másolatai voltak, melyeket az egyes felek, a török elől menekülve magukkal vittek és később más hiteles helyen újra *őrizetbe* adták, most pedig a különféle, légtöbbnyire a M. Tud. Akadémia által kiadott okmánytárakban napvilágra kerülnek.⁵⁹

A mostani kalocsai káptalan hiteles levéltárába a következő okmányok kerültek vissza és őriztetnek a hiteles levéltárban.

A kalocsai káptalan kiadványai:

„1. 1313. Passió Borsa János de Csorna részéről, hogy a solti székből fekvő birtokait Bán András de Chenthnek eladta. Alá vannak írva Michály prépost decretorum doctor, János leciór, Márton custos, cantor távol, János székesegyházi, Máté bodrogi főesperes.

2. 1354. Janki László csereszerződése Tamás erdélyi vajdával, melyben Rimaszombatot felcseréli több bácskai és szerémi birtokkal.

Közli – Fejér Cod. Dipl. VIII–I–217 is.

3. 1423. Kaith András özvegye Susanna részére a káptalan átírja Homokmégy, Besenyő, Pálkufa, Gombolyag és Garab birtokokat. Aláírták Pál prépost, Máté lector, János cantor, György custos, Mihály kalocsai főesperes.

4. 1470. Nanai Gál, Marcell és gombolyagi Nanai Miklós a leányok egynegyedét kiadják a kalocsai káptalan előtt sub poena Calvariae. Aláírták Gergely prépost, György lector, Márton cantor, a többi olvashatlan.

5. 1422. Statutorium et divisio Keczei János és családja részére Kecelen. Aláírták Pál prépost, István lector, Gál cantor, György custos és Mihály főesperes.

Más káptalanok kiadványai.

6. 1431. A kői káptalan jelentése 1431 szept. 4-ről Zsigmond királyhoz arról, hogy a bácsi káptalant visszaiktatta Pyski nevű birtokába, melyet Marothy János macsóji bán és fiai erőszakkal elfoglaltak.

Közölve lett a Bácsmegeyi Történelmi Társulat Évkönyve VI. évf.-ban 113-118. lapján, az összes akkori bácskai birtokosok nevét tartalmazza.

⁵⁶ Zichy Okl. VIII. 470.

⁵⁷ Fejér Cod. Dipl. IX. 5-180. és 490.

⁵⁸ Uradalmi levéltár.

⁵⁹ Regesta Cap. Coloc. Schem. Col. 1904.

7. 1453. Garay László nádor jelenti a titeli káptalannak, hogy a Máróthiak által Pisky miatt a bácsi káptalan ellen indított per levétetik a napirendről, mert időközben János bán és fia László meghaltak, a család többi tagja pedig a pertől eláll.

8. 1580. Az egri káptalan előtt tett fassio, mely szerint Althez Ágota Thassa István neje nemes Madarassy Andrásnak a solti székben fekvő Áthokháza és Monostor birtokokat eladta.

9. 1416. Hunyady János kormányzó privilegialis levele, mellyel Althez Péter kun birtokost és fiait Athokszállási kun kapitányokká nevezi ki.

10. Mátyás király donationalis levele Thas, Pilis és Hegyes birtokokról Wanyarc Miklós és nővérei részére.

11. 1545. A fajszi szék vicecomesse Fajszi Bodó Gáspár, továbbá Keserű Ferenc de Keserűtelke és Nagy Pál de Pálfölde donationalis levelet állítanak ki arról, hogy Varayti Mihály Illés fajszi nemes Szakmaron, Bátyán és Árkaföldjén levő birtokait Fajszi Jósza János, Mihály és Pál testvéreinek adja.

12. 1510. Ulászló király Csébi Pogány Zsigmond szabadalmi levelét különféle birtokokról, melyeket csere útján Kéretlen Györgytől bírt, megújítja.

- - -

A kalocsai főkáptalan országos hiteles helyi és egyház-kormányzati fontos működése mellett országos ügyekben is többször szolgálatot tett királyainknak és a hazának. Sok tagja jeles képzettségük folytán mint királyi követek, királyi kancellárok és jeles hadvezérek tűntek ki, mint azt egyes tagjainak életrajzából fogjuk látni és érdemeik folytán püspöki székbe emeltettek.

A kalocsai főkáptalan végveszélye és megszűnése a török foglalás folyamán.

A mohácsi csata elvesztése mint egyáltalában hazánkra úgy Kalocsára s a várossal a kalocsai káptalanra is szomorú következményekkel járt. Tomory Pál kalocsai érseknek a mohácsi vérmezőn történt elestével az egyházmegye árvaságra jutott s ennek következtében az egyházmegye kormányzása a káptalanra háramlott.

A káptalan János kalocsai kanonokot választotta meg káptalani helynöknek és miután a mohácsi csata után 1526. őszén Kalocsa és környéke a Budáról visszavonuló török hadak által nem háborgattatott, tovább végezte teendőit, így volt ez 1527. őszén is, mely évnek november 30-án Ferdinánd király az ő pártján levő Fejérváry Mihály kalocsai prépostnak még a kihalt Nadkay család Naika nevű birtokát, mély most Dusnok filialisa, adományozta, amely birtok később hosszadalmas per tárgya lett, a család női ága és az érsekség között.⁶⁰ A kalocsai káptalanra és Kalocsa városára végveszélyt csak a török hadak második bevonulása hozott 1529. tavaszán, midőn Szulejmán Szapolyai János ellenkirály védelmére s meghívására második hadjáratát indította az ország ellen. Fejérváry Mihály kalocsai prépost káptalanával együtt Ferdinánd párti volt, a két ellenkirálynak hazánkra oly végzetessé vált küzdelmében s a prépostnak és a káptalannak ránk maradt több levele ad hírt a káptalannak szenvedéseiről e harcokban, Kalocsa védelméről és a káptalannak meneküléséről a kellő védelem hiánya miatt végveszélyben forgó városból.⁶¹

Midőn 1529. tavaszán a török had Szulejmán vezérlete alatt a Duna mentén megkezdte felvonulását, Kalocsa, melyet a káptalan tagokon kívül összesen 18 zsoldos katona védett, sem volt többé megtartható.

Augusztus 14-én már csak egy kanonok volt a városban, István Bajai Ferenc oltáros pappal, akik azt még aznap elhagyták, a többiek már július 20-an távoztak. Utánuk a várkastély még megmaradt 12 zsoldos katonája is elhagyta helyét.

1529. augusztus 15-én, Nagyasszony napján, a város és várkastély üresen állott, prédájául az ellenségnek, melyet a török csapatokkal együtt garázdálkodó szerbek megszállottak és a környékbeli falvakat is ellepték. Midőn azután ez év szeptember 3-án a török had Buda alatt megjelent, Fejérvári Mihály kalocsai prépost a vele levő káptalani tagokká' Pozsonyba menekült. Salaházy Tamás egri püspök írja róla Ferdinánd királynak 1530. december 30-ról, hogy ott van vele Pozsonyban, prelátusból kol-

⁶⁰ Egyházt. Emlékek a Hitújítás Korából. I-347.

⁶¹ Egyházt. Emlék Hitújítás Korából, I, 444, 445, 447, 453, 455, 456, 481, 482.

dussá lett, aki nem tudja hová-merre menjen.⁶²

Ferdinánd király ugyan 1530. október 20-án a pécsi prépostságot adományozta neki, kárpótlásul a szenvedett károkért⁶³, de ennek sem élvezhette jövedelmét.

Salaházy Tamás egri püspök azonban mégis gondoskodott róla, mert ő maga Kassán tartózkodván később, Egerbe küldte s püspöki helynökének nevezte ki, ahol már 1532-ben működésben volt.⁶⁴ Hogy a prépostot a kalocsai káptalannak legalább egy része követte Egerbe, kitűnik abból, hogy 1533. augusztus 24-én Fejérváry Mihály prépost, Péter kanonokot a kalocsai székesegyház Szt. András és Benedek oltárának igazgatóját a jászói préposthoz küldte azon kérelemmel, hogy Ferdinánd királynak 1530. október 30-án kelt adománylevelét, melyben őt pécsi prépostnak nevezte ki, átírja.⁶⁵ Egerben azután több okmány tanúsága szerint 1538-ig volt működésben a kalocsai prépost mint püspöki helynök⁶⁶, amely évben Salaházy Tamás elhalálozván Frangepan Ferenc kalocsai érsek (1530-1543.) lett az egri egyházmegyének is administrátora, mivel a kalocsai érseki széket a törökök pusztítása és Kalocsa városának megszállása miatt nem foglalhatta el. A káptalan sem tért vissza többé Kalocsára, miként Kalocsa érsekei sem székelhettek két századon át Kalocsán, mert a török kézre jutott várost, mint hódoltságí részt a török megszállva tartotta. Tagjainak kihaltával a káptalan megszűnt létezni, csak prépostságának címe tartotta fenn emlékét.

A kalocsai főkáptalan tagjainak névsora és életrajzi adatai.

Kalocsai főkáptalani prépostok 1526-ig.

1193-1197. *R. kalocsai prépost és a szegedi főesperes* jelentették a pápának, hogy L. Tarvisi mester egykor Rómában III. Sándor pápának egyik a pápai levéltárból kikért regestrumából a 4 összefűzött levélből a két középsőt kitépte és elvitte. A prépost el is vette tőle a két levelet és visszaadta. III. Incze pápa vizsgálatot is indított ez ügyben, ennek eredményéről azonban mit sem tudunk,⁶⁷

Katona. Hist. Eccl. Coloc. I. 208.

1198. *N. prépost* alatt kapta a kalocsai káptalan és a prépostság Győri Saul érsektől birtokait, mi nek folytán a káptalan elvált az érseki asztaltól és mint önálló testület működik.

Fejér Cod. Dipl. H. 335. és II. 327.

1203-1211. *Jakab prépost*. 1183-1184-ben a párisi egyetemen tanult *Adorján* későbbi esztergomi nagypréposttal és erdélyi püspökkel, Béla király névtelen jegyzőjével, aki Jakabnak, mint legjobb barátjának írta meg 1203-ban megkezdett és 1204-ben befejezett munkáját, a bécsi udvari könyvtár hártakéziratában ránk maradt Krónikát, a *Gesta Hungarorumot*. Mint kitűnően képzett pap II. András herceg nevelője és 1200 óta Horváth – Dalmátország fejedelmének kancellárja volt. Mint kalocsai prépost az esztergomi érsek és a kalocsai érsek közti koronázási viszályban létrejött egyezség ügyében a Háy-szentlőrinci préposttal Hosmundussal részt vett a Rómába küldött követségben, ahol a kalocsai érsek ügyét eskü letétellel védte. 1215-ban váci püspök lett s mint ilyen 1221-ig bölcsen kormányozta egyházmegyét.

Sebestyén Gyula: Ki volt Anonymus? Bpest, 1898. Mon. Strigon. I. 199. Kollányi i. m. 1-2, A váci egyházmegye történeti névtára II. kt. 1917. 464-467.

1233. *Titus prépost*, ő alatta történt a hay-szentlőrinci; prépostságnak egyesítése a kalocsai káptalan bodroghi főesperességével. Ez időben ugyanis a hay-szentlőrinci prépostság oly csekély jövedelemmel bírt, hogy plébániává süllyedt és azért a prépost megélhetésének biztosítása végett a bodroghi főesperességgel egyesítette IX. Gergely pápa 1233. évben kelt bullájával.

Theiner, M. H. I. 124.

⁶² Egyházi. Eml. II. 90.

⁶³ U. ott II. 64.

⁶⁴ U. ott II. 194.

⁶⁵ U. ott II. 277.

⁶⁶ Archiv. Cap. Poson. for 5. p. 624.

⁶⁷ Megjegyzem itt, hogy a 13-ik századig nem voltak használatban a családi nevek, azért e korból csak a keresztnéveket ismerjük.

1257. *Felician prépost.*
Wenzel: Mon. Acp. XII. 462.

1266-167. *Jakab prépost.* 1266-ban az ő elnöklete alatt a kalocsai és bácsi káptalan ifj. Bancsai István pozsonyi prépostot, Bancsai István bíbornok és volt esztergomi érsek-unokaöccsét érsekké választotta. A választást Jakab kalocsai prépost és Eliás kanonok be is jelentették IV. Kelemen pápának. Erre azonban a két káptalan néhány kanonokja a pápának írásban jelentették, hogy ezen választás előtt már történt választás, melyben Demeter az esztergomi káptalan barsi főesperese lett érseknek megválasztva, jóllehet ezen választás nem lett még megsemmisítve. Miután a választók Demeter megválasztását nem vonták vissza, a pápa 1266. Szt. Miklós napjára a két káptalan követeit Rómába rendelte, hogy eljárásukat a két választás körül igazolják. A két káptalan követei azonban a kitézött napra nem jelentek meg a pápa előtt, azért a pápa 1267. február 11-én kelt bullájával Bancsai István megválasztását hagyta jóvá, aki 1278-ig volt kalocsai érsek.

Katona H. Eccl. Col. I, 319-321., Mon. Strig. 540.

1279. *Benedek prépost.* Emlékét Fülöp fermói püspök, apostoli követ egy 1279. március 29-én kelt bizonyosság levele őrizte meg, mely szerint Benedek kalocsai prépost és Miklós kanonok mint tanúk jelenlétében Csák Ugrin esztergomi házát az esztergomi káptalannak átengedi azon 200 márkáért, melyet László bán fia Miklós esztergomi klerikus a káptalannak tartozott.

Mon. Zágráb. H. 95.

1289-1290. *Miklós prépost.*
Mon. Árp. XXII-480., Fejér C. Dipl. VI-I. 207.

1298-1301. *I. Pál prépost.* Jó hírnevére mutat, hogy 1301-ben a szepesi káptalan is megválasztotta prépostnak.

Fejér C. D. VI-2-148., Cod. Zichy I., 106. Mon. Strig. II. 494. Anjuk. okmt. I. 22.

1309. *I. János prépost.*
Mon. Vat. I-II-223.

1309-1351. *Dömötör de Wichadel (Visadol) prépost.* Visadol Valkovár (Vukovár) és Zata (Sotin) között feküdt így a pécsi egyházmegye szülöttje volt. Mint kalocsai préposttal okmányokon már 1509-ben találjuk aláírva. Ez évben ugyanis mint törvénytudó Pál kalocsai olvasókanonokkal egy perben szerepel, amely Angelusz de Narnia nyitrai főesperes és László szerémi püspök között fennálló bizonyos tartozás miatt Gentilis bíbornok, pápai követ előtt tárgyalatott. Dömötör tehát egyetemi képzettséggel bírt s mint ilyent a kalocsai és bácsi káptalan oly nagyra becsülte, hogy Vincze érsek halála után kalocsai érseknek választották meg s a választást jóváhagyás végett V. Kelemen pápához fel is terjesztették. V. Kelemen azonban még mielőtt a választást jóváhagyta volna 1314. április 20-án meghalt. Választásának jóváhagyása XXII. János pápa alatt sem történt meg s így Dömötör mint megválasztott érsek 1317-ig kormányozta az egyházmegyét, amely évben, augusztus 15-én Janki László ferencrendi szerzetes személyében érseket adott az egyházmegyének János pápa. A fennmaradt okmányokban ezután Dömötört ismét mint nagyprépostot találjuk működésben. Mely évben halt meg a fennmaradt okmányokból meg nem állapítható. Valószínű azonban, hogy 1347. táján halálozott el, mert 1349-ben De Surdis János nevezte ki Szügyi Miklós kalocsai érsek (1349-1350.) a kalocsai káptalan prépostjává. Utoljára nevével 1352-ben találkozunk, mely évben a Dömötör de Wihadel (Visadol) elhalálása folytán megüresedett kalocsai préposti, kanonoki és praebendatusi stallumok után de Surdi János, Arnold titeli kanonoknak és pápai tizedszedőnek 100 forint tizedet fizetett.

Katona, H. Eccl. Col. 343-346. Mon. Vat. I-II. 335. Zichy Cod. I-179., 206., 589. Cod. Andeg. III. 31., 79. Fejér C. D. VIII-5., 217. Mon. Vat. I-I. 438., 543. Csánki Hung. kora, 26.

1349-1362. *De Surdis János prépost.* Előkelő piacensai családból származott. Mint jeles képzettségű ifjú már korán a piacensai káptalan kanonokjává lett, 1345. táján pedig barátja, iskolatársa és föl-

dije Piacensai Jakab, Károly Róbert király volt udvari orvosa, később zágrábi püspök 1354-ben csázmai éneklőkanonokká nevezte ki. Mikor pedig Szügyi Miklós 1349-ben kalocsai érsek lett, még ez évben De Surdis Jánost a Dömötör de Wichadel halála folytán megüresedett kalocsai préposti és kanonoki stallumba nevezte ki, amely méltóságot 1361-ig viselte, amely évben Nagy Lajos király őt érdemei elismeréséül a jobban jövedelmező egri prépostságba helyezte át. De Surdis János fényes pályát futott be. Már 1350-ben Laczkfi Dénes kalocsai érsek avval tüntette ki, hogy őt küldte mini prépostját Aoignonba a pápához, hogy neki az érseki palliumot elhozza. Ekkor fordult Nagy Lajos király figyelmé is feléje, kit a nápolyi hadjárat ügyében ismételtén Olaszországba küldött. 1360-ban is királyi követségben járt Olaszországban Nagy Lajos király megbízásából. Ugyanis Visconti Barnabás tekintélyes milánói nemes a bolognai és pápai területet feldúlta. Erről Lajos király értesülvén János de Surdis kalocsai prépostot küldte hozzá intvén őt, hogy a lázadással hagyjon fel. Barnabás ezt meg is ígérte, de János távozása után ígéretét meg nem tartván a király fegyveres erőt küldött Olaszországba a lázadó leverésére. IV. Incze pápa is értesülvén János kiküldetéséről, külön levélben felkérte őt, hasson oda a királynál, hogy az a pápai testületet is védelmébe vegye Barnabás ellen, amit a király meg is tett. Ily kitűnő szolgálatok után csak alkalom kellett, hogy a királyi követ püspökséget is kapjon. Tényleg 1362-ben Nagy Lajos váci püspöknek nevezte ki, amihez V. Orbán pápa a megerősítést örömet adta. Ezután is a király kiváló embere maradt, több bonyodalmas ügy elintézése végett ismételtén követségben járt. A váci püspöki székből végre az 1375. december 1-én elhalálozott Telegdi Tamás után az esztergomi érseki székbe emeltetett.

Pór Antal – De Surdis János esztergomi érsek. Századok, 1900. Tört. Tár 1895-279. Váci egyházm. tört. névtára 1917-495-499,

1362. *Tamás, András fia, Bossonus prépost.* Előbb a váci egyházmegye klerikusa volt. Mon. Vat. I-I. 512.

1366. *Deméndi László prépost.* 1366. előtt neveztetett ki a kalocsai préposti méltóságra, mert 1366. októberben már Zudár Imre volt a prépost. Deméndi László orvosi családból származott és maga is orvos és Nagy Lajos király udvari orvosa volt. Még csak alszerpap volt mikor kalocsai prépost és esztergomi kanonok lett. Nagy Lajos udvarában élvén a király kegyeltje lett, aki őt 1366-ban a nyitrai püspöki székbe emelte, utóbb 1372. október 27-éh, a veszprémi, 1377-ben a váradi püspöki székre helyeztetett át.

Mon. Vat. I-II. 470. és 512. Kollányi i. m. 64.

1366-1370. *Zudar Imre prépost.* Bulchi Domonkos mester és Kállay Katalin fia, a borsódmegyei ónodi és bocsi Zudar család ivadéka. Mint zannai főesperes kapta Deméndi László után a kalocsai prépostságot. XI. Gergely pápa őt bullájában, melyben 1371. január 18-án fejevári préposttá nevezi ki. magister in artibus-nak mondja qui in jure canonica studet. Nevét mint kalocsai prépostot a kalocsai káptalan egy privilegialis levele őrizte meg, melyet Nagy Lajos király a, szekszárdi apátságnak engedélyezett szabadalmakról állított ki 1369-ben. Az 1370-ik évben már Sz. Máriáról nevezett fejevári prépost, 1378-ban egri püspök és halicsi vajda s mint ilyen Péter és György testvéreivel Halicsot megvédte és a korona iránti hűségben megtartotta. Élete utolsó éveiben sok szomorúság érte. Lajos király halála után a királynéknál kegyvesztett lett. Ezek azért az olaszországi imolai püspökségre helyeztették át, 1386-ban azonban sikerült neki kegyelmet és az erdélyi püspökséget elnyernie, ahol 1389-ben meghalt. Sírköve még ma is látható.

Mon. Vat I-I. 512. Orsz. Levéltár Dipl. 5797. Fraknoi, Szegsz. Apáts. Tört. 69, Mon. Veszpr. III! 204. Turóczy Crónica 5 c. 30.

1370. *Boffonus peregrinus clericus Wradislaviensis.*
Mon. Veszpr. II-235.

1372-1390, *Mihály fia Miklós prépost.* A préposti méltóságot 1390-ig viselte, mely évben IX. Bonifác pápa a kalocsai prépostságot, melyet azelőtt Mihály fia Miklós bírt *de Barbato Bertalannak*, az ő titkárának (seriptori familiari) adományozta.

Cod. Zichy III. 483. Mon. Vat. I-III.-148.

1390. június 3. *De Barbato Bertalan prépost* csak rövid néhány hónapig viselte ezen méltóságot mint IX. Bonifác titkárja.

Mon. Vat. I-III-148.

1391. *Bakko de Polonia prépost.*

1391. *Benedek fia Briccius prépost.* Ezen két prépost egy év alatt váltotta fel egymást a préposti méltóságban. Idegen származásúak voltak.

Mon. Vat. I-III-148.

1392. *Gergely fia Péter prépost* alig egy évig viselte a préposti méltóságot.

Mon. Vat. I-III-227.

1393. szeptember 28. *Bertalan de Uliariüs bíbornok.* Páduában született, Szt. Ferenc rendjébe lépett és tanár lett. Azután Florenzbe költözött, ahol erényeivel és tudományos képzettségével annyira megnyerte a papság és a hívek ragaszkodását, hogy püspökük halála után őt választották meg 1389. december 18-án Szt. Pudenciáról nevezett bíbornokká nevezhetett ki. Mint bíbornok bírta az esztergomi szentgyörgymezei prépostságot, melyet 1393-ban IX. Bonifác pápa engedélyével Péter Gergely fia szentgyörgymezei préposttal a kalocsai prépostsággal cserélt fel. Meghalt 1396. április 16-án.

Mon. Vat. I-III-148., Eggs: Purpura docta II. 497. Enbel 24, Kollányi i. m. 76.

1397. augusztus 14-ig *Sárvári Miklós Jakab fia.* E napon kelt bullájában IX. Bonifác pápa őt a kalocsai préposti javadalomból a nagyváradi prépostságra nevezte ki, helyébe pedig *Lőrincz fia Bálint egri klerikusnak adományozza a kalocsai prépostságot*, ha erre alkalmasnak találta. De nem találta alkalmasnak, azért már 1398. március 15-én IX. Bonifác pápa mint Sárvári Miklós utódját Szerémi Jánost, Dömötör fiát nevezi ki kalocsai prépostnak.

Mon. Vat. I-IV-29. és 50.

1308-1401. *Szerémi János. Dömötör fia prépost.* IX. Bonifác pápa 1398. március 15-én nevezte ki, ugyanekkor azonban Zsigmond király házi káplánját Csentevölgyi Dömötört nevezte ki a kalocsai prépostságra. Erre Szerémi János panaszára IX. Bonifác pápa a gradói patriarchát, a szerémi püspököt és a bécsi Skótok apátját bízta meg, hogy Szerémi Jánost Csentevölgyi Dömötör (sie dictus Niger) erőszakoskodása ellen megvédje, ami meg is történt, mert 1401-ben Szerémi György még bírja a prépostságot.

Fejér C. D. VII-439. Mon. Vat. I-IV. 50., 89., 347.

1403. *Kelemen prépost.* Emlékét egy a kalocsai könyvtárban őrzött okmány tartotta fenn, mellyel a háy-szentlőrinczi prépostságnak, Pauli nevű birtokáról Károly királytól 1333-ben nyert adománylevelét újra kiadja.

1413. *Péter prépost.*

Cod. Károlyi I-589.

1419. *Déméndi László prépost.* Hogy egy személy-e azon Déméndi Lászlóval, aki már 1366-ban volt kalocsai prépost és Nagy Lajos házi orvosa, nehéz biztosan eldönteni. Mert Fraknói, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a 14. és 15. században 1874. – című művében egy Déméndi László 1418-ból fel van említve, mint kalocsai prépost és egyetemi hallgató. Már most, ha Déméndi László 1366-ban, mikor kalocsai prépost volt, csak 20 éves volt, akkor 1418-ban 52 éves lett volna, így nehezen lehet elgondolni, hogy Nagy Lajos híres udvari orvosa 1382-ben ott hagyja a váradi püspökséget, hogy 1418-ban mint egyetemi hallgató és kalocsai prépost tűnjék fel ismét.

Ennek ellenében azonban Bunyitay a nagyváradi egyházmegye történetében ugyanegy személynek tartja az 1366. évi kalocsai préposttal, de hozzáteszi, hogy az adatok elégtelensége miatt ez biztosan meg nem határozható. Egyébként csak Pray említi Hierarchia Hung. műve II. 76. 1. jegyzetben, hogy 1366-ban Déméndi László kalocsai prépost András de Benczós kalocsai vikáriusa és Zsigmond király házi orvosa volt, anélkül hogy forrását megnevezné.

1419 után a fennmaradt okmányokban már nem találkozunk vele.

Pray Hier. Hung. II. 76., Bunyitay i. m. 206., Lányi Magyar Klérus érdemei 169.

1435. *Pál prépost.*
Cod. Zichy VIII. 515.

1459. *Miklós prépost* egyben Buondelmontis János érsek vicarius.
Fraknói, Szegszárdi apátság története. 76.

1454. *István prépost.*
Cod. Zichy IX. 431.

1474. *Turoni Mihály prépost.* Ez évben a pápa az esztergomi szentgyörgymezei prépostságot adományozta neki, melyben mint kalocsai prépost említettik.

Mátyás király rendeletére egy breviáriumot adott ki 1484-ben Téger Tibold budai könyvárus útján, mely az első Magyarországon s melynek egy példánya a *kalocsai főszékesegyházi könyvtárban is megvan.*

Kollányi, Eszterg. kanonokok 1900. 103.

1479-1510. *Várady Balázs mester prépost.* A kalocsai káptalan egy 1502. évi kiadványa doctornak mondja. Mint préposttal már 1479-ben találkozunk, amely évben mint Handó György kalocsai érsek helynöke van felemlítve. Geréb László érseknek (1501-1502) is általános helynöke volt. Meghalt 1510 szept. 5-én.

Vonatkozásban van a kalocsai főszékesegyházi könyvtárral. Ugyanis neki köszönheti a könyvtár egyik, a török hódoltság előtti kalocsai káptalani könyvtárból származó könyvreklyéjét. Ő ugyanis az akkori káptalani könyvtárnak egy ősnymtatványt hagyományozott, melynek címe: *Isidori Junioris Hispalensis Episcopi Ethimologiarum libri numero viginti*, mely 1472-ben Zeiner Günther nyomdájából került ki Achenben. Az ajándékozás ténye a könyv utolsó lapján a következő szavakkal van egykorú írással bejegyezve: *Rssmus Blasius de Waradino dd. praepositus major et vicarius Ecclesiae Colocensis testamentaliter hunc librum legavit ad bibliothecam dictae Ecclesiae tali conditlone (ut) nullo unquam tempore extradetur de praefata bibliotheca sed semper ibi reperiat. Obiit 5 Septembris 1510.* Ezen könyv tehát halála biztos énet és napját is megőrizte. A könyv a gyöngyösi ferencendi zárda könyvtárban volt, ahonnet csere útján néhány év előtt került vissza a kalocsai könyvtárba egy másik hasonló ereklye-könyvvel együtt, melyről János kalocsai lektor nevével említést teszünk.

Cod. Patr. V. 594. Mon. Vespr. II. 259.

1518-1538. *Székesfehérvári Mihály prépost.* Ő volt a török hódoltság előtti időben az utolsó kalocsai prépost. 1518-ban már prépost volt, mert ez évben olvassuk róla, hogy belépett mint kalocsai prépost a római szentlélek társulatba. 1522-ben, mivel akkor már híre járt, hogy a török sereg készül Magyarországra törni, 713 forint költségen kijavíttatta Lőrinc kőművesmesterrel a pécsi földvárat (castrum Péch) és egy másik Tóth Lőrinc nevű kőművessel annak épületeit. Castrum Péch a ma is az érseki birtokokhoz tartozó pécsiszállás helyén állott. Midőn 1529 aug. 14-én a török sereg Kalocsa várát és városát elfoglalta, a káptalan Mihály préposttal Egerbe menekült, ahol Salaházi Tamás egri püspök vikáriusává tette.

Ferdinánd király kárpótlásul az elvesztett kalocsai prépostságért 1530 okt. 20-án pécsi préposttá nevezte ki, de ennek sem látta hasznát, mert azt a török miatt nem foglalhatta el. Egerben azután 1558-ig találjuk működésben, mely évben valószínűleg meghalt.

1526 után a kalocsai prépostságot mint címet viselték néhányan és pedig

1640-ben Hosszútóti nagyváradai püspök.

1642-ben báró Rattkay de Nagy-Tábor, aki 1642-ben mint zágrábi kanonok Vitkovich Benedek püspök által Zágrábban tartott zsinaton szónoki tehetségével kitűnt.

1663-1673-ig Szlovenovics Miklós zágrábi kanonok.

1703-ban Viza esztergomi kanonok.

A török idő után 1733-ban gr. Patacsich Gábor kalocsai érsek a kalocsai káptalant újra életre keltette, melynek első prépostját báró Barkóczy Sándort 1747-ben nevezte ki Mária Terézia királyné.

Kalocsai főkáptalani olvasókanonokok 1526-ig.

1233. *Ugolin de genere Csák* mint *olvasókanonok* ez évben említettik IX. Gergely pápa decretumában, mellyel a háj-sz.-lőrinci prépostságot a kalocsai káptalan bodroghi főesperességével *egyesítette*. Csák Ugrin kalocsai érsek (1219-1241) unokaöccse volt. Tamás Archidiaconus: *História Salonitana* című művében mondja róla, hogy tudományos ember és a theológiában jártas. 12 évig tanult érsek nagybátyja költségén a párisi egyetemen és mint képzett jogtudós és híres szónok onnan visszatérvén egy ideig kalocsai olvasókanonok volt, később pedig spalatói érsek lett.

Theiner I. 124.

1290-1298. *István olvasókanonok.*

Fejér C. D. VI-1-207. és VI-2-148.

1301. *Lőrinc olvasókanonok.*

Cod. Zichy I. 106.

1308. *Péter olvasókanonok.*

Mon. Vat. I-II. 419.

1309. *Pál olvasókanonok.*

Mon. Vat. I-II. 335.

1310. *Miklós olvasókanonok.*

Cod. Andegon. I. 214.

1320-1321. *János olvasókanonok.*

Cod. Zichy I. 179. és 206.

1332-1334. *István olvasókanonok.*

Cod. Zichy I. 206., 389. Fejér C. D. VIII. 5., 217.

1350. *Vilmos a S. Maria in Cosmedin bíbornoka és kalocsai olvasókanonok.*

Bossányi, Regesta 369.

1352. *Tamás dictus Dorbes olvasókanonok.*

Bossányi, Regesta 269.

1352. *De Judicis Vilmos olvasókanonok.* VI. Kelemen pápa unokaöccse, született Limogesban, Franciaországban. Hogy mikor kapta a kalocsai olvasókanonoki és egyben kanonoki javadalmat, erről adatunk nincsen, minden esetre az előbb említett Tamás előtt. 1352-ben mint *diaconus cardinalis* azon feltétel alatt kapta meg az esztergomi nagyprépostságot, ha a kalocsai olvasókanonoki és kanonoki javadalomról lemond, amit meg is tett. Több ízben tett legatusi minőségben fontos szolgálatot az egyház ügyének. Meghalt 1374-ben.

Kollányi, Eszterg. kanonokok 57.

1359. *Péter sublector és kanonok.*

Cod. Zichy III. 143.

1369. *Bertalan olvasókanonok.*

Orsz. levéltár – Diplomataria 5797.

1390. *Szemere János olvasókanonok.*

Mon. Vat. I-III. 106.

1390-1407. *István – Jakabfia olvasókanonok*. Utoljára 1407-ben találkozunk nevével a kalocsai káptalan egy privilegialis levelén, mellyel a hay-sz.-lőrinci prépostság Pauli nevű birtoka jobbágyainak szabadalmait újra átírja.

Mon. Vat. I-III. 106. Az 1407. évi privilegialis levél eredetije a kalocsai főszékesegyházi könyvtárban őriztetik.

1412-1413. *János olvasókanonok*.

Cod. Zichy VI. 200.

1413-1433. *Tárnokházi István olvasókanonok*. Húsz évig viselte e hivatalát, mely idő alatt kétszer káptalani helynök volt. Először 1423-ban Carnianus de Scolaribus a kalocsai érsekség administratora után, azután 1431-ben. Ezen vikariatusa azon időbe esik, amikor Zsigmond magyar király IV. Jenő pápával a baseli zsinaton egyházpolitikája miatt ellenséges viszonyba jutván, fegyveres erővel Olaszországba tört. Bouondelmontis János, az akkori kalocsai érsek (1431-1448) a pápa részére állván, Zsigmond király haragját vonta magára s kénytelen volt Magyarországból menekülni, de útközben a király fogságába esett. Ezen mozgalmas időben István lector vállaira nehezedett az egyházmegye kormányzata mindaddig, amíg az érsek szabadságát ismét visszanyerte. István lector emlékét a történelem mellett *sírköve* is fenntartotta, az egyetlen sírkő, mely Kalocsa középkori székesegyházából a káptalani tagok sírköveiből fennmaradt. A sírkő jelenleg a főszékesegyházi érseki sírbolt lejárátának falába van illesztve. A vörös jó három méter magas márványtábla közepén felhőből kinyúló kar van domborműben kivésve, mely kezében könyvet tart, a lectori hivatal jelvénye. A kő széleibe gót betűkkel ezen körirat van kivésve: Haec est sepultura Stephani de Tárnokházy Canonici lectoris et Vicary eccl. Colocen, Anno MCCCCXXX. Miután István lector 1433-ban a káptalan egy kiadványán még szerepel, a XXX utáni szám, mely halála évét mutatná, helyszüke miatt a kőről nyilvánvalóan lemaradt.

Cod. Zichy VIII. 123., 515. és 470., Cod. Károlyi I. 589.

1439. *György olvasókanonok*.

Fraknói, Szegsz. Apátság Tört. 76.

1454. *Sebestyén olvasókanonok*.

Cod. Zichy IX. 455.

1495. *Frangepan Gergely gróf olvasókanonok*. Várady Péter érsek (1481-1501) említi egyik levelében, mint kalocsai lectori. Róla Bonfin mondja, hogy nagytudománya és erényei által kitűnt. Később veszprémi püspök, 1505-1520-ig pedig *kalocsai* érsek.

Wagner, Epistolae Petri de Várda 115. Katona, Hist. Eccl. Col. 506-516.

1502-1519 *Vásárhelyi János*. Székely eredetű ősnemesi család sarja, ősei a tatárjárás alkalmával fontos szolgálatot tettek a királynak, aki a családot ezen érdemei jutalmazására nemesi rangra emelte. Nevét a kalocsai káptalan egy 1502., 1503. és 1519. évi kiadványán kívül a kalocsai főszékesegyházi könyvtár egy ereklyekönyve őrizte meg, melynek címlapján és következő lapján nevét sajátkezűleg bejegyezte. A Joannes lector Colocen. bejegyzés csak az ő személyére vonatkozhat. A könyv ugyanis, melynek címe Plura ac diversa divi Aurelii Augustini Sermonum Opera. Baselben jelent meg Amerbach nyomdájában 1495-ben. 1495-től azonban a káptalan megszűntéig csak egy János nevű olvasókanonok volt s ez Vásárhelyi János. A könyv a gyöngyösi ferencrendi zárda könyvtárában lap-pangott, ahonnan néhány év előtt csere útján visszakerült a kalocsai könyvtárba.

Cod. Palr. V. 597. Orsz. Levéltár Dipl. 30959, Katona Hist. Eccl. Col. 1-511, Nagy Iván XII-72.

1526. *Török Mihály olvasókanonok*, ő volt a kalocsai főkáptalan török idő előtti utolsó lectora. *Tomori Pál érsek* 1526. virágvasárnap utáni kedden a pápai Nuntiushoz küldi Budára azon sürgető kérelemmel, hogy hasson oda, miszerint a király a végvárak védelmére minél előbb segédcsapatokat küldjön. Több Török Mihály lectorról nem maradt ránk. Valószínű, hogy a préposttal Egerbe menekült, ahol azután; meghalt.

Theiner M. Hung. II. 666.

Nevezetesebb kalocsai főkáptalani éneklőkanonokok és őrkanonokok.

1233. *Antal éneklőkanonok.* Aláírta a hay-szentlőrinczi prépostság egyesítési okmányát a bodroghi főesperességgel.

Theiner M. H. I. 124.

1347. *Villanova Bonifác éneklőkanonok.*

Bossányi Reg. 1. 269.

1407-1413. *Miklós őrkanonok.* Branda Placentini püspök, a kalocsai érsekség administratora után 1411-1413, Andreas Benciis érsek kinevezéséig káptalani helynök volt.

Cod. Zichy VI, 149. Cod. Károlyi I, 598.

1513. *Márton őrkanonok.* Midőn Selim török császár 1512-ben Európát háborúval fenyegette és Magyarország első sorban veszélyben forgott. Márton őrkanonokot a király Rómába küldte X. Leó pápához, hogy a háború költségei fedezésére tőle segílyt kieszközöljön, A pápai pénzsegélyt mégis kapta és így Márton őrkanonok fényes eredménnyel tért vissza a királyhoz.

Fraknoi: Bakócy Tamás élete, 159.

Nevezetesebb főesperesek és kanonokok 1526-ig.

1233. *Tamás hay-szentlőrinci prépost* bodroghi főesperes. Alatta történt a prépostság egyesítése a bodroghi főesperességgel.

Theiner Mon. H. 1-124.

1416. *Chapi Péter bodroghi főesperes,* egyben hay-szent-lőrinci prépost, a híres Miczbán nemzet-ségből származó Chapi család polyánkai ágának ivadéka.

Lányi. Kalh. Cl. érdemei 174.

1501. *Beriszlói Péter bodroghi főesperes* és hay-szent-lőrinci prépost. A horvátországi grabovai Beriszló család sarja, 1508-ban fejevári prépost, *azután* veszprémi püspök. 1512-ben Illyria bánja és auraniai perjel. A törökök elleni háborúban mint kitűnő hadvezér a török sereget többször megverte, 1521-ben a törökkel vívott csatában a harctéren hősi halált halt.

Nagy Iván II. 26. Istvánfy az 1521. évre. Rattkay, Memória Banorum 1652. évi kiadás 117 l.

1511. *Máté bodroghi főesperes.* Árkádiái püspök és Fragepan Gergely érsek általános helynöke volt.

Katona H. Eccl. Col. I. 510.

1302. *István kanonok.* Ez évben széküresedés alatt káptalani helynök és ugyanekkor a káptalan megválasztotta *kalocsai érseknek.* Meghalt 1303-ben.

Katona, Hist. Eccl. Col. I. 333-341.

1345. *Pilzeni János kanonok,* esztergomi, pozsonyi kanonok és titeli plébános is volt.

Theiner, M. H. I. 682. Rimály, Cap. Poson. 252. Kollányi, 50.

1355. *Causinai Arnold kanonok,* apostoli szentszéki követ Lengyelországban és Magyarországon. Kollányi, 58.

1357. *Erős András kanonok,* királyi káplán is volt.

Kollányi, 60.

1472. *Fejevári Albert kanonok.* Ez évben a bécsi egyetem prokuratora.

Fraknói, Magy. tan. a b. egyetemen.

1474. *Fejérvári Dömöter kanonok*, Matucsini Gábor érsek (1471-1478) helynöke volt.
1529. május 18. *János kanonok*, az utolsó káptalani helynök.

II. RÉSZ.

A bácsi érseki főkáptalan története alapításától 1526-ig.

ELŐSZÓ.

A főkáptalan keletkezése.

A bácsi főkáptalannak, mint a kalocsai mellett az érsek második székeskáptalanának keletkezését azon körülmény tette szükségessé, hogy 1094-ben Szent László király a Szerémség keleti felét végleg Magyarországhoz csatolta és egyháziilag a kalocsai érsekség joghatósága alá helyezte. Ez okból Szent László Bacsót, mely az új országrészhez közel feküdt, érseki székhellyé tette külön káptalannal, hogy így az érsek terjedelemben megnövekedett egyházmegyéjét könnyebben kormányozhassa és közelebb legyen a Szerémséghez.⁶⁸

Megmaradt a kalocsai káptalan és székhely is és így történt, hogy a kalocsai érseknek ezen időtől két székhelye és két káptalanja volt, az érsek pedig hol Kalocsán, hol Bácsban székeltek és kalocsai és bácsi érseknek írják magukat.

A bácsi székhely és káptalan pápai megerősítését a királlyal egyetértve Fábían érsek (1094.) kérhette a pápától és az erről szóló pápai bullában, mely azonban később elveszett, a pápa bizonyosan az érseki székhely és a szervezendő bácsi káptalannak a kalocsai székhelyhez és káptalanhoz való viszonyát és jogait is szabályozta és a két székhelynek és káptalannak egy érsek alá való egyesítését is kimondotta. Miután a pápai bulla később elveszett, a két káptalan és székhely egymáshoz való viszonya többször viszály tárgya lett.

A bácsi főkáptalan keletkezése és története valamint a kalocsai és bácsi káptalannak egymáshoz való viszonya a kalocsa–bácsi egyházmegye egyik fölötté fontos fejezetét képezi. Ismerkedjünk meg tehát mindenk előtt röviden azzal a helyzettel, mely a két érseki székhely, Kalocsa és Bács között fennállót.

Történeti tény, hogy Kalocsát a kalocsai egyházmegye székhelyévé maga Szt. István király tette meg. Az egyházmegye pedig földrajzilag a Duna-Tisza közén le az Aldunáig egész a Szerémség határáig terjedt. Első főpásztora Asztrik volt.

Történetíróink ugyan eddig azon a véleményen voltak, hogy az egyházmegye eredetileg csupán püspökség volt 1094-ben azonban Szt. László király alatt a Szerémség hozzácsatolásával területe ketté osztott és az így elszakított alsó rész Bácsban szervezett székhellyel érsekség rangjára emeltetett. 1155. táján az újra egyesített egyházmegye érsekségi rangra emeltetett és innét az elnevezés: „Kalocsai és bácsi kanonilag egyesített egyházmegye érseke.”

Ezt a véleményt azonban történetíróink alapos okokból elvetették és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a kalocsai egyházmegye már kezdettől fogva érsekség volt, sohasem is lett két külön egyházmegyére osztva, csak Szt. László királyunk alatt 1094-ben a Szerémségnek az egyházmegyéhez történt hozzácsatolásával az érsek számára Bácsban még egy székhely külön káptalannal és székes-egyházzal létesült, úgy hogy az érseknek két székhelye, két káptalana és két székesegyháza volt. A kettő közti egyenjogúságot a későbbi okmányokban használt cím: „*Kalocsai és bácsi kanonilag egyesített egyházmegye érseke*” fejezi ki. Területi egyesítés tulajdonképpen csak azzal történt, hogy a pápa bullájában a Szerémséget az egyházmegyéhez csatolta és a kalocsai érsek joghatósága alá helyezte.

Arra, hogy a kalocsai egyházmegye kezdettől fogva érsekség volt, elég bizonyíték már az is, hogy Asztrikot nem egy, hanem több okmány is, Györgyöt pedig, ennek utódját 1050-ből és Dezsőt 1093-ból származó okmányok kalocsai érseknek nevezik. Egyháztörténeti szempontból pedig azon egyházmegye, melynek főpásztora az egyházmegye nevével kapcsolatban valamely hiteles okmányban *érseknek* nevezetik, föltétlenül és tényleg érsekség volt és nem püspökség, mert az egyházmegye nem a sze-

⁶⁸ Karácsonyi: Magyarország Egyháztörténete. II. kiad.

mélytől, hanem a személy az egyházmegyétől kapja a rangot.

Azon körülmény, hogy Fábián (1094) után, kit az okmányok először bácsi érseknek írnak és ki alatt a bácsi székhely szervezve lett, közvetlenül három főpásztoruk az okmányokban püspökök lettek írva, nem dönti meg a kalocsai érsekség létezésének tényét. Az egyházi rendnek ugyanis a legfőbb fokozata a püspöki méltóság. A pápa is ily szempontból római püspök és emellett az egyház feje – pápa. Ép így az egyházmegye főpásztora megyéje püspöke és emellett érseki provinciájához tartozó püspökségek feje – azok érseke, ámbár egyházmegyéje szempontjából püspököknek írják. Jogi ellenmondás volna tehát, ha püspöki egyházmegye főpásztora érseknek nevezetnék, ami Asztrikra és Györgyre állana, ha Kalocsa csak püspökség lett volna. Viszont, miután Kalocsa feltétlenül érsekség volt, a püspököknek írt főpásztorok is feltétlenül provinciájuk szempontjából érsek voltak. Egyébként nem volt semmi ok arra, hogy a római kúriánál példa nélkül álló lefokozást Kalocsával végrehajtsák, mert az érsek Kalocsáról ép úgy kormányozhatta érseki provinciáját mint Bácsból, egyházmegyéjét azonban különösen annak déli részét Bácsból könnyebben kormányozhatta. Továbbá Fábián érsek után (1094.) 30 évig nem találunk okmányainkban főpásztort, akit bácsi érseknek írtak volna és így a *kalocsaiaknak írt főpásztorokkal egy időben bácsi főpásztor ki nem mutatható*. Ennek természetes oka volt. Mert a bácsi székhely berendezése Szt. László halála után csak lassan történt, hiszen nem volt ott még székesegyház, érseki lak, monostor, káptalan. Azért Fábián sem lakhatott még Bácsban, valamint *íz* utána következő, már említett főpásztorok sem, hanem Kalocsán mint főszékhelyükön laktak. Csak 50 év múlva találunk két érseket, Györgyöt 1124-ben és Francikat 1131-1135-ig, akik már Bácsban is lakhattak és kiket bácsi érseknek írtak ezen székhelyük után. Ezek utódjai azonban már hol Kalocsán, hol Bácsban laktak és kalocsai, bácsi, vagy Kalocsa-bácsi érseknek írták. Ez időbe esik nem a két püspökségnek, hanem a két érseki székhelynek és káptalannak egyesítése.

Erről tanúskodik a kalocsai és bácsi káptalan prépostjainak kérvénye III. Incze pápához, melynek következtében a pápa 1201-ben külön bullában megerősíti úgy a kalocsai mint a bácsi káptalannak eddig is élvezett és közismert összes jogait.⁶⁹ Ezen jogokat azonban csak gyaníthatjuk, mert a bulla jelzése III. Incze pápa regestaiból van véve, melyek a bullát magát nem közlik, hanem csak annak tárgyát jelzik. Bizonyosan a két káptalannak egymáshoz való viszonyát szabályozta, mely a bácsi székhely létesítésekor meg lett állapítva és a bulla elveszvéen vizsály tárgyává lett.

A bulla tartalmát azonban gyaníthatjuk azon körülményből, hogy a pápák ezentúl és pedig először IV. Kelemen pápa 1266-ban bulláikban a két káptalan jogainak feltüntetésére ezen kifejezést használták: *Ecclesiarum Colocensis et Bacsensis canonice unitarum archiepiscopus*, mely a mai napig is használatban van. Miután az egyházmegye területe két külön püspökségre nem lett kettészakítva, amiről semmiféle okmány nem tanúskodik és amit az is bizonyít, hogy külön kalocsai és bácsi püspök vagy érsek nem volt egy időben és amire egyébként a bácsi káptalan kérvényeiben sem hivatkozik, ezen canoni egyesítés nem két külön püspökségre, hanem csak a két érseki székhely és két káptalan egyenjogúsítására vonatkozhat. Erre rámutatott Róbert Károly királynak egy 1511. február 3-án kiállított levele is, melyet Csák Vince érsek (1505-1512.) és Lőrinc bácsi prépost kérelmére kiadott a bácsi káptalan jogairól és szabadalmairól, melyeket már alapításakor élvezett. Akarja és kívánja a király, hogy a kalocsai székeskáptalannal a bácsi káptalan teljesen egyenlő szabadságot és jogot élvezzen, mivel a mondott káptalanok és székesegyházak, a kalocsai és bácsi egynek tekintendők és egyiknek szabadalmi a másikra átháramlanak.⁷⁰

A két káptalannak egységét mutatja ezenkívül az is, hogy mint a kalocsai székesegyháznak, a bácsinak is védszentje Szt. Pál volt és ennek képét hivatalosan is használta a két káptalan.

A bácsi káptalan tagjait első ízben a fennmaradt oklevelekben 1158-ban találjuk említve. II. Géza király ugyanis 1158. április 20-án Bácsban tartózkodván, a vasvári benedekkeradi apátság szabadalmi levelét, melynek eredetije tűz által elpusztult, újra kiadta. Ezen szabadalmi levélen mint tanuk a következő bácsi káptalani tagok írtak alá: Obsa decan, Esau cantor, Cheke, Benjamin sacerdotis, Jonathae, Azarias, Latinus et ceteri canonici.⁷¹

A káptalan működési tere.

⁶⁹ Theiner. Mon. Slav. Merid. I. 57. No. 81.

⁷⁰ Hazai okmánytár IV. 119.

⁷¹ Fejér: Codex Dipl. II-149.

Az érseki székhelynek Bácsban történt szervezése folytán az egyházmegye területe kormányzás tekintetében két vikariatusra lett osztva, melyek a két káptalan működési terét képezték. A kalocsai káptalan működési tere az egyházmegye északi része volt és pedig a Sárköz, mely a solti, hontokai és fajszi széket foglalta magában és Bodrogh megye. A bácsi káptalan működési tere pedig Bács megye, Csongrád megye alsó része Szeged várossal és a Szerémség keleti része volt Szerém-Ujlak városáig, mely már a pécsi egyházmegyéhez tartozott.

Ezen területen volt a bácsi káptalan három főesperessége és pedig:

A szegedi főesperesség. Területe magában foglalta Szeged városával együtt a hajdani Csongrád megyének a mai Bács megyébe mélyen benyúlt délnyugati részét. Maga Szeged városa a Dózsa-féle lázadás után a csanádi káptalan menhelye és 1518. táján ennek révén a csanádi püspöknek is ideiglenes székhelye lett, miáltal a kalocsai egyházmegyétől elszakadt és még ma is a csanádi egyházmegyéhez tartozik. Jelenleg ismét a csanádi püspök székhelye.

A bácsi főesperesség. Kiterjedt a régi bácsmegyére és annak politikai halárával esett össze.

A szerémi főesperesség. Kiterjedt a régi Szerem megyének a Szerém-Ujlak városától keletre elhúzó kőárokra keletre fekvő területre. Ma a djakovai egyházmegyéhez tartozik.⁷²

A káptalan szervezete.

Tekintettel arra, hogy a bácsi érseki székhely létesítésekor 1094. táján a kalocsai egyházmegye területén még gyéren volt a papság és ez a lelkipásztorkodásban működött, a bácsi káptalant nem igen lehetett azonnal teljes létszámmal megalakítani. Ez csak fokozatosan történhetett. Első tagjait az érsek bizonyosan a kalocsai káptalanból helyezte át Bácsba az ott idővel épített monostorba, amennyiben ezt az isteni tisztelet tartása megkívánta. Még 1158-tan is, mikor a káptalan akkori tagjai II. Géza már említett szabadalmi levelét aláírtak, nem volt még teljes a káptalan. Prépostja úgy látszik még nem volt, mert akkor szükségképpen ő is aláírta volna az okmányt, vagy ha távol vagy üresedésben volt, ezt meg kellett említeni. Lector sem volt még, amiből látszik, hogy káptalani iskola még nem volt, hanem volt decán a monostor háztartása vezetésére, cantor és két pap az isteni tisztelethez. A bácsi préposttal a már említeti és a pápához 1201-ben írt kérvényben találkozunk először.

A káptalan teljesen kifejlődve, mint a kalocsaiban, úgy a bácsiban is volt prépost, akit a 15-ik században okmányaink nagyprépostnak címeznek. Volt továbbá olvasókanonok, éneklőkanonok, örkanonok, dekan és három főesperes, végre az egyszerű kanonokok.

Volt a bácsi káptalannak a későbbi időben egy külön stalluma is, *a kis prépostság*, melyet a fennmaradt okmányok többször említenek. A főesperesek után következett rangban, az egyszerű kanonokok élén állott és hiteles helyi teendőkből is részt vett.⁷³

A káptalan tagjai száma mint a kalocsaiban is, rendszeren tizenkettő volt, 1412-től azonban több is, mert az okmányok záradékában ezt a kifejezést találjuk: *et alii quam plures canonici* (és sok más kanonok).

Mivel a bácsi káptalan mellett idővel káptalani iskola is létesült, a bácsi káptalanban is találjuk a kórus bresbitereit és klerikusait.⁷⁴

Az érsek, ha Bácsban tartózkodott a várban lakott, a káptalan tagjai pedig addig, amíg Chrodegang szabályai szerint éltek a székesegyház melletti monostorban. Később, mikor a káptalan önállóvá lett saját házaikban a városon kívül szintén erődítésekkel körülvett városban. Még 1138-ban, a már említett II. Géza féle okmány aláírói monostori lakók voltak, amit feltűnő szerzetesi nevük is mutat.

A bácsi székesegyház.

A bácsi első székesegyház építési idejét és az építő érsek nevét nem ismerjük. Annyit tudunk, hogy 1351. április 30-án leégett és vele a káptalannak a sekrestyében őrzött összes iratai is.⁷⁵

Helyébe csakhamar új épült, valószínűleg Telegdi Tamás (1358-1367.) érsek alatt, mert már 1366-

⁷² Ortway: Magyarország egyházi földrajza. I. 336-352.

⁷³ Orsz. Itár Dipl. 17490, 18024, 22456.

⁷⁴ Valic. Itár, Dat. Pauli II. Orsz. Itár. Dipl. 17465.

⁷⁵ Fejér: C. Dipl. IX. 2, 364.

ban ezen székesegyház B. Szűz Mária oltárát találjuk említve.⁷⁶

Ezen fényes székesegyháznak maradványait 1872-ben Henszelmann, a mostani temetőben megtalálta, aki Hynald érsek megbízásából Bácsban ásatásokat végzett. Mint az ez alkalommal előkerült faragott márványkövekből látni, melyek állítólag az esztergomi Bakács kápolna motívumait mutatják, márványdíszes fényes templom volt, amely Bácsnak a török sereg által történt elfoglalásakor pusztult el. A székesegyház Szt. Pál tiszteletére volt felszentelve, akit miként a kalocsai bácsi káptalan is tisztelte védszentjének.

A káptalan birtokai.

A káptalan birtokairól csak gyér adataink vannak. Első időben, mikor a káptalan még monostorban közös életet élt, mint a kalocsai, úgy a bácsi is, az érsektől kapta ellátását. A káptalan önállósításáról és birtokokkal történt ellátásáról azonban nincs adatunk, ez azonban a kalocsaival egy időben történt.

György Saul érsek idejében (1192-1202), aki a kalocsai káptalant is először birtokkal látta el. Birtokairól a bácsi káptalannak donationalis levele is volt. Kitűnik ez abból, hogy Lajos király három évvel a templom leégése után 1354. július 4-én a bácsi káptalan birtokairól László bácsi prépost kérelmére a donationalis levelet, mely a templom leégésekor elpusztult, újra kiállítja.⁷⁷ Az okmány azonban a birtokokat nem sorolja fel.

A káptalan statútumai hiányában, melyek a városnak a török által történt elfoglalása alkalmával a káptalan Összes irataival most már másodszor elpusztultak, nem lehet megállapítani, hogy a káptalan tagjai mily arányban részesültek a birtokok jövedelméből. Az is lehet, hogy egyes stallumai külön birtokokkal voltak dotálva. A káptalani tagok évi jövedelmére némi világot vetnek a pápai tizedlajstromok. Ezek szerint Jakab bácsi prépost, kinek jövedelme 1319-ben 30 márka volt (egy márka 4 ezüst forint volt, tehát 120 ezüst forint) pápai kinevezési taksa címén évi jövedelme felét, 15-márkát fizetett.

Ugyanekkor János bácsi főesperes 8 márkát, tehát 16 márka jövedelme után 32 ezüst forintot.⁷⁸ 1338-ban pedig Márton kanonok a pápai tizedszedőnek fél márkát 2 forintot fizetett. Az összegek időről időre változtak. Így 1342-ben a pápai tizedszedő a káptalan összes jövedelme után tized fejében megegyezés szerint 200 aranyforintot kapott két évről.⁷⁹

A kanonokok kinevezési és érsekválasztási joga.

A bácsi kanonokok kinevezési jogának változatos története egyezik a kalocsai káptalan történetében már ismer teteti módozatokkal.

Másképp áll azonban a dolog a bácsi káptalan érsekválasztási jogával. Jóllehet Bács városa a várral már az érseki székhely létesítése idejében átment az érsek birtokába, a vár igénytelen földvár lehetett, úgy hogy az érsek 1340-ig csak ritkán tartózkodtak Bácsban és a bácsi vicariatust az érsek helynökei kormányozták. Ha végig tekintünk az érsek történetén, csak Gergely (1124) és Francica (1131-1134) érsekekről tudhatjuk, hogy Bácsban székeltek és magukat bácsi érseknek írták. Fábrián (1094), aki alatt a bácsi székhely létesült, már csak azért sem lakhatott Bácsban, mivel a székhelyet még szervezni kellett. Be kellett várnia pápai bulla megérkezését, káptalani monostort, székesegyházat építeni, a káptalanba tagokat kinevezni, ami egy év alatt, amíg Szt. László még élt, nem történhetett meg. Azért utána ismét egy sor érsekkel találkozunk, akik csak Kalocsán laktak. Csak harminc év után, mely idő alatt a székhely szükséges berendezése megtörténhetett, találkozunk két fent említett érsekkel, akik bácsi érseknek írták magukat, Bácsban is laktak és ott káptalani tagokat is találunk. Érthető ezekből, hogy a kalocsai káptalan, mint az egyházmegye első, ősi káptalana az egyházmegye főkáptalanának tekintette magát, mint olyant, akinek ősi jogai csak átszármaztak a bácsi káptalanra.

Azért jogának tartotta a kalocsai káptalan, mint azt annak történetében kimutattak, a bácsi káptalan nélkül is érseket választani és ha együtt is történt a választás, ez rendeseit Kalocsán, egy esetben Hay-Sz.-Lőrincben történt.

⁷⁶ Zichy okt. II. 323.

⁷⁷ Fejér: Cod. Dipl IX. 2. 464.

⁷⁸ Theiner: Mon. H. I 484, 626.

⁷⁹ Katona: i. m. I, 571.

Ezen mellőzéssel szemben, mely még III. Ince pápának. 1201-ben kelt és a két káptalan egyenjogúságát kifejező bullája megjelenése után is tovább tartott, a bácsi káptalan teljes joggal tiltakozott, hivatkozván a káptalan létesítésekor nyert bullára, melyben egyenjogú testületnek nyilvánított. Mint előbb láttuk, ismételten kérték a pápát és a királyokat, utoljára 1311-ben, hogy kezdetben nyert jogai-ban megvédjék őket. Ezen védelem következtében a kalocsai káptalan most már elismerte a bácsi káptalan egyenjogúságát és 1424-ben Bouondelmontis Jánost, 1450-ben Herczeg Rafaelt, 1457-ben Várady Istvánt, az utóbbit Hay-Sz.-Lőrincen, mint a két káptalan működési terének határán fekvő semleges helyen, teljes békében megválasztották érsekeknek. Várday István megválasztása után már közvetlenül királyi kinevezéssel és pápai megerősítéssel töltötték be a püspöki székeket és így a kalocsai és bácsi káptalan ezen joga megszűnt és többé nem is éledt el.

A bácsi káptalan fénykora.

Ezekből látjuk, hogy az egyházmegye súlypontja a tizennegyedik század elejéig Kalocsán volt. Fordulat ebben Károly Róbert király idejében állott be. Ezen király felhasználván Visadoli Demeter kalocsai prépost és megválasztott kalocsai érsek (1312-1317) idejében az egyházmegyében keletkezett rendetlen állapotokat, elfoglalta Bács várai és az ottani érseki birtokos jövedelméből a fenyegető török veszedelem ellen védelmül 1337-1342 között átépítette és megerősítette, mely így erős védbástyája lett a délvidéknek. Büki István érsek (1345-1349) azonban a király ezen foglalása ellen *a pápához* fordult azon kérelemmel, hogy a magyar királyt az érsekség várának és birtokainak visszaadására szorítsa.⁸⁰

A pápa közbenjárására ez meg is történt, minek folytán a következő érsekeket ismét Bács város és várának birtokában találjuk. Ezután az érsekek legtöbbször Bácsban székelték, minek következménye az lett, hogy a bácsi káptalan túlsúlyba jutott a kalocsaival szemben. A fennmaradt okmányok mutatják, hogy ez időtől a mohácsi vészig a bácsi káptalan fénykorát élte.⁸¹ Az érsekek köztük élén, gondoskodtak a káptalan gazdag dotatiojáról, jogait védelmezték és biztosították. Az egyszerű kanonokok száma is tetemesen megnövekedett, minek folytán a káptalan kiadványai záradékában „a quem plures canonici” kifejezést használja. A káptalannak, mint már előbb láttuk, ez időben két prépostja volt, a nagyprépost és kisprépost, ami a kalocsai káptalanban nem volt meg. Továbbá az érsekeknek volt itt állandóan helynökük és segédpüspökük, így 1433-ban György szegedi főesperes vicarius in spiritualibus generális. A bácsi káptalan nagy tekintélyére e korban mutat az is, hogy az 1498. évi 20. t. c. rendelkezése szerint a haza védelmére 500 lovast volt köteles tartani.⁸²

A káptalani szentszékek keletkezése.

Mivel előbb említettük, hogy az érsekek a bácsi káptalanban általános ügyhallgatója is volt, a káptalan működési terének megvilágítására azon ügyköréről is meg kell emlékeznünk, mely a szentszéki bírászkodás terén folyt le. Hazánkban az egyház első három századában az egyházi perek a főesperesek által élő szóval lettek elintézve, miáltal nálunk e tekintetben oly szokásjog fejlődött ki, amely sok zavarra és kellemetlenségre adott okot. Ezen bajon segített a római Szentszék. Magyarországra küldte Gentiles bíbornokot, akinek kezdeményezésére lett megszerkesztve a szentszéki perrendtartás, mely behozta a írásbeliséget. A római mintára megalkotott szentszéki ügykezelés ezen új rendszere gyors fejlődésnek indult és így azt a kalocsai és bácsi káptalanban is ezen korban már gyakorlatban találjuk. Az új perrendtartás szerint a főesperesek hatalma átment az általános érseki helyettesre a vicarius generalisra és az általános ügyhallgatóra a generális audótorra, az írásbeli munkát pedig a szentszéki ügyekben nem a lector, hanem a szentszéki jegyző végezte.⁸³

Bácsban a hiteles helyi szervezet mellett ezentúl külön szentszék volt szervezve az egyházi bírászkodás céljából.⁸⁴ Az egyházi bírászkodásban rendszerint az érseki vicariusokat látjuk a fennmaradt okmányokban ítélni, akik egyben általános ügyhallgatók is voltak. Csak kivételes esetekben neveztek ki az érsekek külön általános ügyhallgatót és akkor is csak bizonyos meghatározott ügykörrel. Hogy a

⁸⁰ Katona, Hist. Eccl. Col. I. 368-369.

⁸¹ Schem. Col. 1883. Regesta Cap. Bács.

⁸² Corpus Jur. Hung. ann. 1498. Art. XX.

⁸³ Szeredy: Egyháztört. I. 510.

⁸⁴ Wagner: Epistolae Petri de Warda. 272.

kalocsai és bácsi káptalan mint bírói szervezet szintén kivette az országos ügyek tárgyalásából a maga részét és így fontos szolgálatot tett, a fennmaradt erre vonatkozó ügyiratok bizonyítják.

A bácsi káptalan mint hiteles hely.

Hogy a bácsi káptalan mint hiteles hely szintén nevezetes szerepet játszott sőt az elsők egyike volt, mutatják azon nagy fontosságú, sőt az ország érdekeit érdeklő ügyek, melyek a bácsi káptalan mint hiteles hely előtt el lettek intézve. Csak azon tárgyalást akarom megemlíteni, midőn 1358-ban a bácsi káptalanban összejöttek az ország főpapjai és több világi főúr, kik előtt János boszniai kanonok beismerte, hogy Tvrtko bosnyák bánnal Magyarország ellen szövetkezett. Beismeréséről a bácsi káptalan állította ki a közhitelesjogú oklevet.⁸⁵ A káptalan pecsétéi több hiteles kiadványán fennmaradtak, melyeken Szt. Pál képe látható. Levéltára, sajnos Bácsnak a török sereg által 1529-ben történt elfoglalása alkalmával másodszer is tűz martaléka lett. Kiadványai azonban szép számmal kerülnek elő az újabb időben kiadott okmánytárakban az ország különféle levéltáraiból, s az országos levéltárban is szép számmal vannak.

A káptalan megszűnése.

A bácsi káptalant az 1526. gyászos mohácsi csata után ugyanazon sors érte, mint a kalocsait. Megszűnt létezni. Nagyprépostja Paliznai György a káptalan bandériumával együtt a mohácsi csataterén lelte halálát. Utána még Egresi Lőrinc mint kinevezett nagyprépost 1529-ig állott a káptalan élén. 1529. január 23-án Bács török kézre került és ez időtől a bácsi káptalan tagjairól semmi hírünk sincsen. Elvesztek-e a várban, vagy szétszéledtek, nem tudjuk. A bácsi káptalan ezzel megszűnt létezni és csak a kalocsai új káptalanban a bácsi főesperesi stallum tartja fenn emlékét.⁸⁶

Bácsi prépostok 1526-ig.

1201. *Anonymus prépost.*

Theiner: Mon, Slavor Mer. I. 57. Nr. 81.

1217. *Nues prépost*, úgy látszik horvátországi nemes családból származott.

Theiner: M. Hung. I. 76.

1229. *Dömjén prépost.*

Hazai okmt. VIII-15.

1237-1240. *Bancsai István prépost*, királyi kancellár bácskai származású, atyja Orbász 1213. óta comes, tekintélyes férfiú volt. Mint bácsi prépost egyben titeli prépost. 1240-ben a váci káptalan *váci püspöknek* választotta. Ez évben terjedt el a hír, hogy Khán tatár fejedelem közeledik az ország felé. IV. Béla akkor, hogy a királynét biztonságba helyezze, megparancsolta István püspöknek, hogy a királynét Ausztriába kísérje. Míg ő távol volt a tatár sereg elfoglalta Vác városát. Értesülvén erről, Frigyes német császárhoz, majd IX. Gergely *pápához* sietett segélyért a tatárok ellen. Míg Rómában járt az esztergomi káptalan a mohi csatában elesett Mátyás helyébe egyhangúlag esztergomi érseknek megválasztotta, IV. Incze pápa a választást jóvá is hagyta és 1243-ban Istvánt megerősítette. IV. Bélának a tatárok kivonulása után az ország szomorú állapota rendezésében jobb keze volt. Nagy érdemeit IV. Incze pápa avval jutalmazta, hogy prenesztei püspöknek és bíbornoknak nevezte ki. Ekkor lemondott az esztergomi érsekségről és Rómába költözött, ahol 1269-ben meghalt. Ő volt *az első magyar származású bíbornok*.

Hazai okmt. VII-23. Fejér: Cof. D. IV. 1-110., 1V-3, 534. Knauz: Mon. Eccl. Strig. I-343. Váci Egyházm. Tört. Névtára 1917-471-475.

1242. *Antalfy Vince prépost*. Szent László alatt Olaszországból beköltözött családból származik.

⁸⁵ Veszprémi püsp. ltár. D. G. 109. Nr. 30.

⁸⁶ Schem. Col. 1885. és 1904: Regresla Cap. Bachiensis.

Tamás spalatói esperes: Hist. Salon. 39. fejezet. – Bunyótay: A váradi püspökség I. 104-106.

1247-1232. *Job prépost* a tudományok magistere egyidejűleg zágrábi kanonok, 1252-től pedig budai prépost. IV. Béla király kancellárja (*Comes capellae regiae*) is volt. Prépostsága idejéből a bácsi káptalan több kiadványa maradt ránk. Mint tudós magister *IV. Béla király* bizalmát bírta s szolgálatai jutalmául a budai prépostságból 1552-ben a *pécsi püspöki* székhelybe emelkedett, ahol meghalt.

Katona: Hist. Eccl. Col. 301. Koller: Hist. Ep. Quinque eccl. 150.

1252-1279. *Benedek prépost* magister volt. 27 évig működött mint bácsi prépost.

Katona: Hist. Eccl. Col. I. 319-326.

1282-1289. *Miklós prépost*.

Árpádh. okt. X-338., Dipl. okt. V, 3, 472.

1297-1299. *Dénes prépost*.

Hazai okt. VI, 429, Árpádh. okt. XII-603 és X-343.

1301-1303. *Simon prépost* magister volt. 1302-ben Pál kalocsai és Simon bácsi prépostok, nem tudván, hogy VIII. Bonifác pápa a kalocsai érsek kinevezését magának tartotta fenn, István kanonokot (1302-1305) a két káptalannal megválasztották kalocsai érseknek.

A pápa eltekintve a reservatiótól s tudván azt, hogy István Róbert Károly király a választását partolta, a választást jóváhagyta. Simon prépost idejébe esik a trónviszály Róbert Károly király, Wencel és Ottó ellenkirályok között. VIII. Bonifác pápa, aki Róbert Károly pártján állott, Wencel cseh királyt és fiát kiközösítette. *István érsek* a kiközösítési bullát a bácsi káptalanban is kihirdette, amely tényről a bácsi káptalan, amely a kalocsaival együtt Róbert Károly pártján volt, bizonyáglevelet állított ki, melyet Simon prépost is aláírt és saját pecsétjével megerősített. 1303. után már nem találkozunk vele a káptalan okmányaiiban.

Palma: Not. Rer. Hung. II. 10. Katona: Hist. Eccl. Col. 354. Theiner: I-403.

1308-1311. *Lőrinc prépost*. Csák Vincze érsek (1305-1312) és Lőrinc prépost kérelmére, Róbert Károly király 1311 február 3-án megerősíti a kalocsai és bácsi káptalanok jogait és szabadalmait, melyeket Szt. István idejétől és a bácsi káptalan alapításától kezdve a két káptalan közösen bírt, avval az indokolással, hogy a kalocsai és bácsi káptalan ugyanegy érsekségnek káptalanéi és így a bácsi a kalocsai káptalannal közös jogokkal és szabadalmakkal bír.

Ajuk. okt. I-143, Hazai oki. IV. 119.

1319-1320. *Jakab prépost*.

Theiner: Mon. Hung. I-454. et Mon. Slav. Merid. I-142.

1323-1325. *János prépost*. Az ő kérelmére Róbert Károly a bácsi káptalan szabadalmait és jogait, melyeket már 1311-ben megerősített, 1323. július 23-án újra megerősíti és ezen okmányt új és autentikus kettős pecsétjével (*duplicis sigilli növi et autentici*) ellátta.

Hazai oki. IV. 131. Ajuk. okt. II. 197. és 211.

1333-1336. *Beke Péter prépost*. Magister volt. Régi nemesi családból. Nagy Iván megjegyzi róla, hogy eldöntetlen maradi, vajon az almamelléki vagy a velikei család sarja. Róbert Károly király kedves embere, a királyi kápolna főnöke és kancelláriájának titkára volt. 1335-ban, mikor Róbert Károly fiát Endrét Nápolyba vitte, hogy ott Johannával házasságra lépjen és nápolyi királlyá koronáztassék, a király kíséretében volt hű titkára Beke Péter is, akinek azután teljesíteti hű szolgálataiért a bácsmegyei Kürth birtokot és a következő évben a *szerémi püspökséget* adományozta. Családja ezzel és a királynak 1341. évi adományával, mellyel testvérei számára a már említett Kürthhez Jakabfálvát, Undolát és Cherleket is kapta, bácsmegyei birtokos nemesi család lett. Mint szerémi püspök is megmaradt a királyi kancellária titkárja.

Nagy Iván: Beke család. Dipl. okmt. VIII-4, 163, 138 és 142. Lányi: A magyar Clerus Érdemei, I. 166 Horváth M.: Magyarország-Tört. 1871. II. 214.

1340. *Tamás prépost*. Csak rövid ideig volt prépost. 1340. február 12-én már nem élt.
Theiner: Mon. Hung. I-626.

1341-1343 *Chama prépost*. Az ő prépostsága alatt választotta meg a bácsi és kalocsai káptalan 1342-ben Háy-szentlőrincen Koboli Lászlót kalocsai érsekké (1342-1345), akit a pápa 1343. március 24-én keli bullájában a zágrábi püspöki székből ezen választás alapján át is helyezett a kalocsai érseki székre. Pécsi, zágrábi és székesfejérvári kanonok is volt.

Katona: H. Eccl. Col. 1-575 Bossányi-Regesta I-271.

1344-1347. *Simon fia Jakab prépost*. Részt vett Lajos királynak VI. Kelemen pápához küldött követségében, melyben a pápát kéri, hogy Endre nápolyi királynak, Lajos király testvéreinek meggyilkolása miatt szigorú vizsgálatot tartson és a bűnösöket megbüntesse. Mint a király kedves embere a zágrábi, pécsi, váci és titeli káptalanokban is bírt kanonoki stallumot, de mint lelkiismeretes férfiú ezen kanonoki stallumokról 1346-ban lemondott, mivel, miként VI. Kelemen, pápának megírta ezen stallumokkal járó kötelemeket nem teljesítheti. 1347-ben lemondott a bácsi prépostságról és belépett *Remete Szt. Pál* szerzetébe.

Theiner: Mon. H, I-708-711. Cod. Dipl. IX. 2-250, Századok 1892-140, Nr. 61. Váci Tört. Névtár 1917-780.

1347-1349. *Perjámosi Tamás prépost*.
Bossányi: Regesta I-271.

1349-1350. *Laczky Dénes* mint bácsi prépost egyben *tinini püspök* is volt. Később a zágrábi püspöki székre helyeztetett át, de a bácsi prépostságot is megtartotta. 1350-ben már *kalocsai érsek*.

Bossányi: Regesta I-272. Katona: Hist. Eccl. Col. I. 381-384.

1352-1361. *Cato László prépost*. Az ő prépostsága alatt égett le a bácsi *székesegyház*, melynek sekrestyéjében a káptalan levéltára volt elhelyezve és a templommal együtt tűz martaléka lett. Ezen okból Lajos király 1354-ben a káptalan kérelmére a káptalan birtokaira vonatkozó összes okmányokat, melyek a tűzben szintén elpusztultak, László prépost és Péter örkanonok bemondása alapján újra kiállítja. Nevével a bácsi káptalan kiadványaiban 1361-ig találkozunk, ez időben az erdélyi káptalan prépostja lett.

Theiner: M. Hung. I-183. Fejér: Cod. Dipl. IX. 2. 364. és 3, 270, X, I 376.

1402. *Dersi Pál prépost*.
Károlyi okt. I-516.

1412. *György prépost*.
Katona: H. Eccl. Col I-407.

1416. *Tamás prépost*
Érdújhelyi: Rom. levéltár kutatások,

1417-1418. *János prépost*. Királyi alkancellár.
Cod. Dipl. X-5, 848, Orsz. Ivtár Diplom. 10682.

1419-1456. *Tamás prépost*. (Bruniensus dictus). Mint császári kanonok és Custos lett kalocsai prépost 1419-ben.

Érdújhelyi: Rom. levéltár kút, Fraknoi: Kegyeri log levéltára. 13. Katona: H Eccl. Col, I-80

1443-1447. *Györgyi Bodó Miklós prépost*. Tolnamegyei Györgyi Bodó család tagja. A család a Hunyadyak korában nagy szerepet játszott, Miklós és testvérei Hunyady János fiaival együtt nevelkedtek s így Miklós prépost közeli viszonyban állott Mátyás királlyal. Mint bácsi préposttal *1443-ban* találkozunk, amely évben Gatalóczi Mátyás veszprémi püspök őt tekintettel nemes származására, érde-

meire, nemes erkölcséire és okosságára életfogytiglan koadjutorának választotta, Mátyás király pedig titkos kancellárjává tette és 1447-ben fejervári préposttá nevezte ki, amely méltóságban még 1469-ben találjuk.

Teleky, Huny. kora. X. 126. és 128. Bathányi, Leg. Eccl. Hung. I. 491. Pray-Annales, III, 61. Orsz. levtár, Dipl. 16819.

1447-1478. *Kamonczi Balázs prépost*. Élete nagyon mozgalmas volt. A Szerem megyei Kamonczon (Kamenicza) született. Polgártársai Prágába küldték az egyetemre tanulni, ahonnan visszatérve kamonczi plébános lett, de a huszita tanokat hozta magával és kezdte Kamonczon és környékén terjeszteni. Marchiai Jakab azonban, aki a huszitizmus kiirtásával volt megbízva, csakhamar kiűzte a plébániából. Kamoncz-ról Bácsba menekült, ahol jó útra tért. Mint képzett papot ezután az érsekek megbecsülték. Már 1447-ben Buondelmontis János érsek általános helynöke volt Bácsban, egyben V. Miklós pápa neki a bácsi nagyprépostságot adományozta. Mint bácsi nagypréposttal vele még 1478-ban találkozunk, amely évben valószínűleg meghalt, mert IV. Sixtus pápa 1479. február 25. egy okmányban, mint volt bácsi prépostot említi. A Ferenc-rendiek egykorú feljegyzése szerint mint bácsi prépost dicséretesen élte tovább napjait.

Lányi-Knauz I. 687. Kercselich Hist. Eccl. Zagrab I. 184. Theiner M. H. II. 470., 473. Farlati V. 494. Gyöngyösi Ferencrendi könyvtár Chronica. Lányi 690.

1484. *Eszény István bácsi kisprépost és óbudai kanonok*.

Mon. Vesp. III. 291. Theiner M. H. II. 196.

1492-1494. *Váradi Pál nagyprépost*. Esztergomi nagyprépost is volt. A Római Szentlélek Társulat társulati könyvéből tudjuk, hogy bácsi nagyprépost volt, mert 1492. április 24-re be van jegyezve, hogy a társulat tagja lett. Atyja Imre, anyja Margit. *Testvére volt Váradi Péter kalocsai érseknek*, ezt maga Pál írja egy bejegyzésben, mellyel jelenti, hogy Váradi Péter kalocsai érsek is belépett a társulatba. Azt írja ugyanis pótlólag: Item intrarunt: Ego Paulus praepositus Strigoniensis ab 1492. iam etiam Bachiensis, Pronotarius Apostolicus tamquam frater germanus ipsius Domini Archiepiscopi Colocensis supradicti. 1494 előtt halt meg, mert ez évben már nincs életben. Ismerjük Váradi Péter kalocsai érsek szomorú sorsát, kit Mátyás király mint kegyvesztettet Árva várában fogságban tartott. Pál mint jó testvér VI. Sándor pápánál közbenjárt testvééréért, de a pápa sem bírta a királyt rábírni, hogy az érseknek megbocsásson.

Ezen közbenjárás eredménye az lett, hogy önmaga is kegyvesztetté lett, mert a király rajta és családján megbosszulta magát, őt is javadalmaitól megfosztotta. Ezután Rómában tartózkodott, ahol VI. Sándor titkos kamarásává tette.

Kollányi, Eszt. kanonokok 116. Mon. Vat. I-V. 13. Fraknoi, Váradi. Péter élete 17.

1503-1508. *Csula: és Dadai Moré Fülöp nagyprépost*. Ősi nemesi család sarja. Atyja Móré Péter volt, aki 1494-ben követségben járt a török portán. X. Leó egy brevéből tudjuk, hogy 1509-ben már egri prépost, 1524-ben pedig egri püspök és kir. kancellár. Közvetlenül a szomorú végű 1526. évi mohácsi csata előtt Velenczében járt követségben s onnét hazatérve II. Lajos felhívására püspöki bandériumával hadba szállott. Azon gyászos nap, melyen annyi magyar a csatatéren maradt, Fülöp is testvérével Móré Lászlóval együtt hősi halált halt. Istvánfy írja róla, hogy sok halálos sebtől vérezve egy bozótba húzódott vissza, ahol elvérezve kilehelte hősi lelkét. Csata után megtalálták és ott helyben el is temették.

Nagy-Iván VII. 560-561. Orsz. lvtár Dipl. 21.150. Koller Hist. Ep. Quinqu. V. 49-66. Breve Leo X. de anno 1519. Istvánfy-Köln 1785. VIII. 87.

1526. *Palisznai György* ez évben *bácsi prépost és boszniai püspök*. Doctor juris volt. Ő is a király felhívására 1526-ban június 22-én mint bácsi prépost bizonyosan a bácsi káptalan bandériumával a király seregéhez csatlakozott és a sok magyar főpappal és nemességgel a gyászos *mohácsi ütközetben* lelte hősi halálát.

Istvánfy-Köln 1785. VIII. 87. Engel Monum. Hung. 226.

1527. *Egresi Lőrinc nagyprépost*. A török hódoltság előtti utolsó bácsi nagyprépost. A mohácsi

csata után a török sereg Bács várát ideiglenesen elfoglalta s a káptalan, mely akkor már a várban lakott, kénytelen volt menekülni. Ugyanazon sors érte, mint a kalocsait. Tagjai elszéledtek s csak az a hír maradt ránk róluk, hogy Mária királyné a mohácsi csatában elesett Palisznai György helyébe 1526. augusztus 29-e után Egresy Lőrincet a bácsi káptalan örkanonokját nevezte ki nagyprépostnak, mely kinevezést Ferdinánd király 1527. október 13-án jóváhagyott. Innen következtethető, hogy a káptalan még életben maradt tagjai a török kivonulása után visszatértek Bácsba és ott 1529. január 25-ig tovább működtek, amely évben a török sereg újra felvonult az országba és Bács ismét török kézre kerül!. Ekkor a bácsi káptalan megszűnt létezni és nem is éledt fel újra.

Pray Specimen Hier. Hung. II. 437. Szentkláray Dunai hajóhadak tört. 118.

Nevezetesebb bácsi olvasókanonokok, éneklőkanonokok és örkanonokok.

1255-1244. *Zoen cognominatus Tencarius*. 1235-ben nevezte ki IX. Gergely pápa bácsi lectornak, amely méltóság, mint a pápa írja, nincs lelkipásztorkodással egybekötve. Egyben bolognai archipresbyter is volt.

Bolognában született és a híres bolognai egyetem tanára volt. Kinevezése évében a pápa Magyarországba küldte, itt elfoglalta *bácsi stallumát és 10 éven át mint olvasókanonok* résztvett a bácsi káptalan hiteles helyi működésében. 1244-ben avignoni püspök lett.

Sartius, De claris archiepun. professoribus Pars I. 337. Hazai okt. VII. 25. Árpádh. okt. VII. 181.

1255-1256. *Sol olvasókanonok, de Genere Buzád*. Tamás de genere Buzád kalocsai érsek (1255-1256) *testvére volt*. Utóbb dömösi prépost.

Cod. Zichy I. 8. Dipl. okt. IV. 2. 407. és IV. 3. 251.

1343-1355. *Kanizsai (Cuirna) István olvasókanonok*.

Theiner M. H. I. 687. Katona H. E. C. II. 492.

1470. *Matucsin Gábor olvasókanonok*. 1471-ben már *kalocsai érsek*.

Katona i. m. I. 447.

1475. *Aranyáncsi István olvasókanonok*.

Kovachich Form. Sol. Styli. 341. Csánky II. 212.

1518-1520. *Benedek olvasókanonok*. Scopii felszenteli püspök, érseki helynök Bácsban és Keserű Mihály boszniai püspök suffraganeusa volt.

Katona i. m. I. 514. Theiner Mon. Slav. I. 568.

1158. *Esau éneklőkanonok*.

Fejér C. D. II. 149.

1344. *Bakófia László éneklőkanonok*. Kobali László kalocsai érsek unokaöccse, egyben zágrábi kanonok.

Bosányi, Reg. I. 225.

1495. *Bodó Miklós éneklőkanonok*. Gyöngyi Bodó Miklós bácsi prépost unokaöccse, 1474-ben a bolognai egyetem rektora volt, 1496-tól maróthi prépost.

Rupp. III. 16. Koller IV. 501. Századok 1897-771.

1344. *Márkfia Péter örkanonok*. Kobali László érsek unokaöccse.

Bosányi, Reg. I. 265.

1450. *Danóczi András örkanonok*. Herczeg Rafael érsek bácsi vikáriusa.

Orsz. ltár Dipl. 14.366.

1456-1476. *Pankotai János örkanonok*. Hevesmegyei nemesi családból származott.

Mon. Vesp. III. 242. Nagy Iván 9.

1499. *Garai Bereczk örkanonok*. Váradi Péter érsek bácsi helynöke.
Katona H. Eccl. Col I. 501.

1511. *Baczani Máié örkanonok*. Jogi doktor, Frangepan Gergely érsek helynöke Bácsban.
Károlyi oklt. III. 75.

1526. *Egresy Lőrinc örkanonok*, akit Mária királyné a mohácsi csatában elesett Puliznai helyéhe bácsi prépostnak nevezeti ki. Ő volt az utolsó bácsi prépost.
Pray, Sp. H. Hung. II. 437.

Nevezetes főesperesek 1526-ig,

1241. *Eradius bácsi főesperes*. Ugrin kalocsai érsek mellett harcolt a bácsi káptalan bandériumában a tatárokkal vívott saját ütközetben és az érsekkel ott a bandériummal együtt hősi halált halt.
Rogerius, Miserabile Carmen cap. 80.

1307-1309. *Miklós bácsi főesperes*. Csák Vince kalocsai érsek (1305-1312) őt küldte Rómába, mint prokurátorát, az érseki palliumért.
Anjuk. okt. I. 143. Theiner M. H. 1., 430

1503. *Bán fi Bernát bácsi főesperes*. Az ő kérelmére írta meg *Tubero* Lajos történetíró *Ragusa* város ősi családjairól-szóló történetét. Erre Tuberonak Bácsban Frangepan Gergely érseknél történt időzése adott alkalmát, mert az érsek állította, hogy ősei Ragusából származtak.
Magyar Museum 1860. II. 42.

1515. *György bácsi főesperes*. Ulászló király megbízásából követségben járt a pápánál azon kérelemmel, hogy a pápa ne adjon engedélyt Frangepan Gergely kalocsai érsek unokaöccsének Frangepan Ferencnek a Szentferenc rendbe való belépésre. Azonban mégis belépett a rendbe és onnét lett *kalocsai érsek*. Mint békeközvetítő Ferdinánd és Zápolya János között kitűnő szolgálatot tett a hazának.
Theiner, Mon. Slav. Merid. I. 560.

Nevezetesebb bácsi kanonokok.

1158. *Obsa dékán*, Cseke, Benjamin papok, Janathas,. Azorian, Latinus bácsi kanonokok, akik II. Géza király azon szabadalmi levelét írták alá, mellyel a vasvári apátság tűz által elpusztult eredetét újra kiadta. Velük találkozunk először mint a bácsi káptalan tagjaival.
Fejér Cod. Dip. II. 149.

1344. *Győri László*, Péter fia. A győri grófok sarjadéka.
Bossányi, Regesta I. 274.

1410. *Egri István kanonok*.
Fejér, Cod. Dipl. X. 5., 96.

1448. *Erdődi Gergely kanonok*.
Verbőczy, II. tit. 14-72.

1450. *Imre kanonok*, artium et decretorum baccalaureus ez évben Herczeg Rafael érsek helynöke volt Bácsban.
Katona, Hist. Eccl. Col. I. 425.

1476. *Lizskai Ádám kanonok*, magister, a királyi kancellária levéltárnoka volt.
Kovacsich, Mon. II. 33.

1492. *Zakály Lőrinc kanonok*. Ez évben Váradi Péter érsek megbízásából követségben járt VIII. Ince pápánál.

Wagner, Ep. P. Várda 51., 67.

III. RÉSZ.

A kalocsai érseki főkáptalan története visszaállításától napjainkig. 1733-1935.

I. FEJEZET.

A főkáptalan szervezése fokozatos fejlesztése és dotatiója.

A mohácsi csata előtti kalocsai főkáptalan sorsát Kalocsa városának török kézre jutása után ezen káptalan történeténél bővebben vázoltuk, összefüggés szempontjából csak megemlítjük, hogy 1529. augusztus 15-én foglalta el a török sereg Kalocsát, a főkáptalan egyes tagjai Egerbe menekültek, ahol mint testület néhány évig tovább működtek s ezek elhaltával a főkáptalan megszűnt.

Kalocsa városát a török megszálló csapatok ugyan megkímélték, az érseki várlakot is fenntartották, az 1602. év azonban a városra végzetessé vált. Szentkláray a dunai hadak történetének 204 lapján a város pusztulását a következő szavakkal írja le: „Az 1602. évi aldunai hadjárat alkalmával Ragány Benedek naszádkapitány Sulzfot és Kolonicsot egy erős hadosztállyal Tolnára küldte a török vízi ármádia megtámogására. Ezt azonban már nem találván Tolnán a török őriséget szétverték és gazdag zsákmánnyal vissza indultak. Visszamenet Kalocsára is kitértek és martalékokat szedve benne fölégették.” A várkastélyt, amint azt Evlia Cselebi leírásából megtudjuk, a török ugyan ismét helyre állította, a város épületeinek azonban romjait is lebontotta, csak a középkori fényes székesegyház romjait kímélték meg. Állott még a plébánia templom, mely körül apró viskókban szerb martalócok laktak. Ezen körülmények természetesen lehetetlenné tették a kalocsai érsekeknek, hogy Kalocsán lakjanak, a káptalant újra szervezzék, a várost felépítsék és benépesítsék. Ezen szomorú állapot 1686-ig tartott.

Röviddel Buda várának visszavétele után ugyanis Lotharingiai Károly szabadította fel Kalocsát a török megszállás alól. A török sereget a Dunán lefelé üldözvén Kalocsánál hidat veretett és átkelven az akkori várparancsnokát, Ezdár agát megszálló csapatával együtt kiűzte a váriakból és azt bevette.⁸⁷ Ezáltal Kalocsa az érsekeknek ismét hozzáférhetővé vált. A város és érseki várlak azonban oly állapotban voltak, hogy az érsekek egyelőre még nem gondolhattak arra, hogy Kalocsán állandóan tartózkodjanak. Első érsek, aki a török hódoltság megszűnése után Kalocsa újra építését és a káptalan restaurációját tervbe vette gróf Csáky Imre érsek volt. (1710-1752.) Ebben azonban az érsekség jövedelme akadályozta. Azért a királytól az érseki birtokok visszaadását kérte. Hogy VI. Károly királyt meggyőzze arról, mennyire szüksége van az érsekség birtokainak jövedelmére, ha Kalocsát ismét lakhatóvá akarja tenni és az egyházmegye restaurációját megkezdhesse, megkérte a váci és boszniai püspököket, hogy Kalocsára jöjjenek és a város állapotáról és érseki jövedelmeiről bizonylatot állítsanak ki, hogy azt a királynak bemutatthassa. Mind a két püspök egyhangúlag arról tanúskodott, hogy az érseki várlak lakhatatlan, a székesegyház romokban hever a város épületei eltűntek, csak a még használható állapotban levő plébániatemplom körül látható néhány viskó, az érsek jövedelme pedig a 2000 rajnai forintot nem haladja meg. Célját gróf Csáky Imre érsek azonban nem érte el, azért szándékát Kalocsát újra építeni és a káptalant restaurálni, nem vihette keresztül. Meghalt a Nagyvárad közelében levő Szálkán 1732. augusztus 28-án s így nemes szándékának kivitele utódjára Patacsich Gábor érsekre maradt. (1733-1745.)⁸⁸ Patacsich Gábor érsek érseki székfoglalása után nem kímélve fáradságot és költséget hozzáfogott az egyházmegye restaurációjához. Jánoshalmán, Kiskőrösön, Csatalján és Sükösdön templomot és plébániát épített, hogy pedig az egyházmegye újonnan szervezett plébániáit lelkészekkel láthassa el, a másfél század óta szünetelő papnevelést megkezdte, szemináriumot létesítvén, melyet saját jövedelméből tartott fenn. Emellett a főszékesegyháznak elődje gróf Csáky Imre érsek által megkezdett építését a legnagyobb áldozatkészséggel folytatta. Jóllehet ezen építkezések és a

⁸⁷Pestmegye monographiája II-524.

⁸⁸Katona: Hisf. Eccl. Col. II. 156-157. és 167.

szeminárium fenntartása az akkor még aránylag csekély jövedelmeit túlon túl igénybe vették, mégis mivel nagyon érezte a székeskáptalan hiányát, annak szervezését is elhatározta. Ezen tervének kivitelét avval kezdte meg, hogy ehhez VI. Károly, király segítségét és tervének jóváhagyását kérte ki. Azért 1754. április 23-án a királyhoz a következő levelet intézte: „Hogy az épülő főszékesegyháznak az őt megillető díszét is megadjam, komoly megfontolás títán elhatároztam, hogy érseki jövedelmeim terhére egyelőre négy tényleges kanonokkal a főszékesegyházi káptalant újra életre keltem. És ezen elhatározásomhoz, Felségednek apostoli-királyi beleegyezését a legmélyebb hódolattal kikérem, esedezven egyben, hogy a létesítendő káptalan fennmaradását azzal is biztosítani kegyeskedjék, hogy széküresedés esetén a királyi fiskust a káptalan fenntartási terheinek viselésére kötelezze. A káptalan szervezését nemcsak az teszi kívánatossá, hogy ez által a főszékesegyháznak, mint Isten házának fénye emeltetik, de valóban megkívánja azt az egyházmegye lelki kormányzásához szükséges szentszéki bírászkodás könnyebb lefolytatása is. Eddig ugyanis egyes szomszéd plébánosokat kellett a szentszéki ülésekre be rendelni, ami mindég nagy költséggel és a lelkipásztorkodás hátrányával járt. Szükségessé teszi a káptalan szervezését az is, hogy legyen úgy az egyházmegyei mint az uradalmi levéltárnak megbízható öre, mert ezek eddig minden őrizet nélkül széthányódva nem használhatók. A káptalani tagok dotációját, figyelemmel a helyi viszonyokra és az érseki jövedelmek teljesítőképességére olyképp vélem megállapítani, hogy a nagyprépost fajárandóság és legeltetési jogon kívül, melyeket az érseki uradalomból élvezne, készpénzben 500 forintot, a három kanonok pedig az előbb említett kedvezményeket szintén élvezné és még 400 forint készpénzt kapna az érseki jövedelmekből. Ezen négy valóságos, helybenlakó és jövedelmet élvező kanonok mellé még néhány érdemesebb szomszédos plébános volna címzetes kanonoknak kinevezendő, akik ugyan nem élveznének az érsektől jövedelmet, de a szentszékekben szavazati és utódlási joggal bírnának a kanonokságra.”⁸⁹ Ily szerény kezdettel tervezte Palacsich Gábor érsek a káptalan szervezését.

Patacsich Gábor érsek ezen elhatározását Őszentségének a pápának is bejelentette és annak jóváhagyását kérte. 1734. június 26-án római ágensét kéri, hogy a jóváhagyó pápai bullának elküldését szorgalmazza. Megírja neki, hogy a nemrég szervezett csanádi és belgrádi székesegyházak példájára, ahol szintén csak négy a tényleges kanonokok száma, egyelőre a reális kanonokok számát négyben állapította meg. Kéri azért római ágensét, hasson oda, hogy a pápa a hozzá intézett felterjesztése szerint főkáptalana nagyprépostja részére a főpapi jelvények, úgymint püspök süveg és pásztorbot használatát, a káptalan tagjainak pedig a nagy cappa cum cauda és a violaszínű rachelum használatát *engedélyezze* valamint a kalocsai plébániát az egyik káptalani stallummal kanonilag egyesítse, a kanonokok javadalmazását pedig szintén hagyja jóvá.⁹⁰ Mialatt Patacsich Gábor érsek úgy a királynál, mint az érsekesség kegyuránál az anyagiakban, a pápánál pedig mint az egyház teljhatalmú fejénél a szervezendő káptalan ügyét szorgalmazta, a főszékesegyház építését serényen folytatta, hogy abba a káptalant annak királyi és pápai megerősítése után azonnal behelyezhesse.

VI. Károly király Patacsich tervét jóváhagyja.

Végre egy évi várakozás után a helytartóság Pozsonyból 1735. április 27-én hivatalosan közölte az érsekkel, hogy VI. Károly király a káptalanra vonatkozó felterjesztését elfogadta és mindenben jóváhagyta. Jóváhagyta, hogy a káptalan tényleges tagjai egyelőre a nagyprépostból és három helyben lakó és dotációval bíró kanonokból álljon, melyekhez utódlási joggal még néhány javadalom nélkül, de a szentszékekben szavazati joggal bíró kanonok járuljon. Ámbár Őfelsége a király jobbnak látná, ha az érseki birtokokból a káptalan javadalmazására megfelelő birtokrész kihalászatná, mégis tekintettel arra, hogy a birtokok kezelése, ha azt ugyanazon uradalmi tisztviselők végzik, kevesebb költséggel és több haszonnal jár, elfogadja őfelsége az érseknek a káptalan készpénzbeli dotáltjára vonatkozó azon határozatát is, hogy a nagyprépost 500 az aktuális kanonokok pedig egyenkint 400 forintot kapjanak az érseki jövedelmekből. Ezenkívül az érsek által meghatározandó mennyiségben fajárandóságot és legeltetési jogot is élvezzenek. Egyben *fenntartotta* Őfelsége magának, miként az ország többi káptalanánál is, a nagyprépost kinevezését, a többi kanonok kinevezési jogát pedig az érseknek engedte át. Egyúttal utasította Őfelsége a királyi kamarát, hogy széküresedés idejére a királyi fiscust mindezen járandóságok kiadására kötelezze. Hogy pedig ezen kötelezettségek a káptalannal szemben örök időkre érvényt

⁸⁹ Katona: Hist. Eccl. Col. II. 205.

⁹⁰ Érseki levéltár Acta erect Capifali Nr. 44.

nyerjenek, úgy hogy erre az érsek utódai is köteleztesse a király és pápának jóváhagyását kikérte. Jelenti továbbá ezen iratában a helytartóság, hogy a király figyelme a főkáptalan hiteles helyi jogának megújítására is kiterjedt. Mivel pedig kétségtelen, hogy Kalocsán az érseki székesegyházban ősidőktől fogva káptalan volt és ez mint az ország többi káptalanja is saját joghatósági területén a hiteles helyi jogot élvezte és gyakorolta, Őfelsége véleménye az, hogy a jelen esetben nem egy teljesen új káptalan és hiteles hely létesítéséről van szó, mely esetben az országgyűlés rendéinek beleegyezése volna kikérendő, hanem a régi káptalan újjászervezéséről és a hiteles helyi jognak, mellyel a káptalan kezdetől fogva birt, újra felvételéről, miként ez a váci, pécsi és nagyváradai káptalanok esetében is megtörtént, ahol az országgyűlés beleegyezésének kikérése szintén nem volt szükséges. Azért Őfelsége elhatározta, hogy amint a káptalan szervezése és tagjai kinevezése be lesz fejezve, a hiteles helyi jog gyakorlata újra való felvételének engedélyét is megadja.⁹¹

Most még csak a pápának a káptalan újra szervezését megerősítő bullája hiányzott gróf Patacsich Gábor ezen művének befejezéséhez. És VI. Károly király közbenjárására ez: is csakhamar megérkezett. Az 1735. december 5-én kelt bullát XII. Kelemen pápa VI. Károlyhoz küldötte, aki azt királyi placentummal ellátva beküldte Patacsich Gábor érseknek. A több ívre terjedő bullának, mely egyben a kalocsai érseki székek mint metropolita székek elismerését és a kalocsai szeminárium létesítésének jóváhagyását tartalmazza, csak azon részeit közöljük itt, melyek a káptalanra vonatkoznak, vagy avval vonatkozásban vannak.

XII. Kelemen pápának főkáptalani megerősítő bullája,

XII. Kelemen stb. Jelentették nekünk, hogy Pest vármegyében a Duna mellett Kalocsa városa mint ősi és jeles érseki székhely van, mely érseki székhellyel a bácsi székesegyház örök időkre egyesítve lett, és amely érseki székre alkalmas egyénnek kinevezése patronatusi jog folytán VI. Károly magyar királynak és római császárnak bemutatása alapján a *római pápát illeti meg* és hogy ezen város az egyházmegyével együtt az egyház nagy kárára török hódoltság alá jutott és majdnem kétszáz éven át hitünk ellenségének járma alatt nyögött, míg végre Isten segítségével bár feldúlva és elpusztítva, ismét a kereszténységnek és jogos urának *visszaadott*. Az egyházmegye felszabadulása után pedig ezen székhely mindenkor érsekei az egyházmegye lelki gondozására és kormányzására nagy gondot fordítottak, különösen pedig annak jelen érseke gróf Patacsich Gábor, a római birodalom grófja, amint ezen egyesített egyházmegye élére állított, nagy lelki fájdalommal látván, hogy érseki székhelyén csak a plébánia templom áll fenn, mely érseki székesegyháznak nem alkalmas és abban is csak a plébánoson kívül még egy káplánt talált, ezenkívül nincs székesegyház, melynek csak a boldogemlékü Csáky Imre érsek és bíbornok által lerakott alapjai látszanak, sem káptalan sem papnevelő székvárosában, azért elhatározta a székesegyháznak felépítését és ezen székesegyháznak nagyobb díszére káptalan szervezését kanonokokkal és pedig préposttal, kinek kinevezését magunknak fenntartjuk négy káptalani kanonokkal és még négy címzetes kanonokkal ami engedélyünkkel és jóváhagyásunkkal, mihez VI. Károly király is beleegyezését adta és hogy nevezett Gábor érsek 1700 forintot, azon ország értéke szerint véve, a kalocsai érseki asztal jövedelméből, melyek, miként szintén jelentették, 15.000 forintot tesznek ki azon ország pénzértéke szerint és így az 1700 forint évi járandóságot elbírnák, fizetni kötelezte u a fajárandóságot és legeltetési jogot biztosítván a prépostnak és kanonokoknak. *Mi tehát apostoli teljhatalmunknál fogva az épülő székesegyházat az Isten nagyobb dicsőségére a jövőben és mindenkorra kalocsai érseki székesegyháznak és a várost érseki székhelynek, a kalocsai érseki provinciához tartozó székesegyházak fejének nyilvánítjuk és meghagyjuk, hogy annak mindenkor tekintendő és tartandó részesítvén az érseket minden a metropolitákat illető jogban és szabadságban. Megengedjük azt is, hogy az épülő székesegyház díszének emelésére káptalant szervezzen nagypréposti méltósággal az élén, aki mint az érsek utáni legnagyobb méltóság, úgy a kórusban mint a káptalanban a körmeneteknél elől járjon és bármely káptalani teendőnél elnöklési joggal bírjon, a káptalanban pedig első helyet foglaljon el, továbbá négy tényleges kanonoki méltósággal melyek egyike az alább a káptalannal egyesítendő plébánia plébánosa, egy kanonokkal aki egyben *paenitentarius*, azután eggyel aki egyben *canonicus theologus* is legyen és végre egy *negyedik kanonokkal* valamely pap részére, aki legalább subdiakonus legyen. Végre négy tiszteletbeli kanonokkal – *canonici domicellares* címmel – akik ugyan a káptalanban szavazati és utódlási joggal bírnak, a helyben lakásra azonban nem kötelesek és tetszésük szerint*

⁹¹ Katona: Hist. Eccl. Col. II-211-215.

a préposttal, tényleges kanonokokkal és az érsek által kinevezendő karkáplánokkal a közös kórusban és az isteni tiszteleten részt vehetnek Mindezt azzal engedjük meg, hogy ezen tiszteletbeli négy kanonok és a négy tényleges, kanonok üresedés esetén, megtartván *közöttük a kort és rangfokozatot, előléptetési joggal bírnak*. Mindezeket megengedvén a káptalan ezennel örök időkre megszervezzük és létesítjük.

A káptalan így létesítvén a plébánia *egyházat*, amely Mária Menybemenetele tiszteletére van felszentelve és a vele *egybekötött plébániát* minden *hozzá csatolt jogaivá i és javadalmával együtt* a káptalanban kanonoki állással összekötött *praebanda curata címmel örök időkre egyesítjük és a káptalanba bekebelezzük* úgy, hogy aki ezen stallumot elnyeri, a kanonoki méltósággal egyesített plébánia hívei lelki gondozására és a plébánia összes teendői végzésére lesz köteles. Továbbá megengedjük, hogy a mondott Gábor érsek és utódjai jövedelmükből a mondott székesegyház káptalana asztalának ellátására évenként 1700 forintot fizessenek, úgy azonban, hogy ezen összegnek legalább egyharmada a prépost és a kanonokok közt mint a napi járandóság járuléka osztassék ki és pedig úgy, hogy a távol maradtak ezen járandósága, kimentvén a betegetek és azokat, akik valamely törvényes ok miatt elmaradtak, azok közt osztassék szét, *akik a kórusban részt vettek*. (Carentia.)

Hogy pedig a székesegyházban az isteni tisztelet minél nagyobb fényel megtartható legyen, megengedjük minden időre, hogy a prépost a főpapi jelvényeket, úgymint a püspöksüveget, pásztorbotot, gyűrűt és öltönyöket használhassa az isteni tisztelet tartásánál, továbbá a prépost és kanonokok hermelinprémes cappa magnát violaszínű caudával, nyáron pedig karinget és violaszínű rachelumol használhassanak az isteni tiszteletnél.⁹²

Összegezzük most már ezen pápai bullának a káptalanra vonatkozó szövegéből mindazt, amit a pápa engedélyezett, hogy így a káptalan kezdetleges képét megkapjuk.

A pápa mindenek előtt *elismerte* és megerősítette a kalocsai érseki székhely *metropolita jellegét* és ezzel a kalocsai székesegyházat *főszékesegyházi* a káptalan pedig *főkáptalani rangra emelte*, illetve régi méltóságába visszahelyezte.

A káptalan tényleges tagjait a kalocsai plébánost is számítva egyelőre négyben a préposttal ötben állapította meg, a kalocsai *plébániát* a káptalan egy stallumával *egyesítvén*. Szervezte a káptalanban a poenitentiariatust és a theologus-canonocatust. Ezekhez még négy címzetes kanonokságot engedélyezett. Az összes tagoknak utódlási jogot biztosított, amin a káptalanban *most is fennálló gradualis promotio alapszik*. A nagyprépost kin evezéseit magának tartotta fenn. Rendezte a káptalani tagok jövedelmét egyelőre 1700 forint összegben.

Megállapította a káptalan díszöltönyeit az isteni tiszteletnél és a prépostnak előjogait. Végre a kórusban és az assistentián való részvételre és helybenlakásra kötelezte, ami a címzetes kanonokokra nem szorosán kötelező.

A káptalan ideiglenes szervezése így befejezést nyervén hátra volt még a kanonokok kinevezése. Ezen ünnepélyes aktust Patacsich Gábor érsek az eközben részben felépült székesegyház megnyitásával és az isteni tiszteletnek átadásával kapcsolta össze.

Patacsich Gábor a székesegyházat csekély jövedelme és nagy kiadásai miatt, melyek egyes plébániák templomát és plébániáinak építése vagy restaurálása és ezek felszerelése okoztak, nem építhette ki egészen. Kiépítette a szentélyt a két sekrestyével és két oratóriummal, melynek egyikében orgona volt elhelyezve és a szentély utáni bolthajtásos részt⁹³ elől homlokzattal elzárta fölötte kis toronnyal, az építkezés folytatását utódjaira bízván.

Az új káptalan első kanonokjainak kinevezése és installatiója

A székesegyház beszentelését 1738. augusztus 14-re tűzte ki s ezen ünnepélyre a szomszédos káptalanokat és a vármegyéket is meghívta. Előzőleg azonban a pápa és királytól nyert engedéllyel az új kanonokokat kinevezte és pedig lectornak *Házi György* kalocsai plébánost, kantornak *Szamotzki Péter* akasztói plébánost, Custosnak caeremonariusát *Kis Józsefet*, magistereknek *Hedri Boldizsár* bajai és *Széplaki István* jánoshalmi (jankováci) plébánost a theologia doctorát. Végre két címzetes kanonokot, akik a káptalanban szintén ülési és szavazati joggal bírtak és pedig *Kökemezei Ádám* keczeli plébánost

⁹² Érseki levéltár Bulla de erect. Cap.

⁹³ Gloser: Kanonokok naplófeljegyzése az érseki ktár kéziratában.

és Horváth Jánost a szeminárium rektorát és a teológia doctorát.⁹⁴ A nagyprépost kinevezése a király és a pápa jogát képezvén későbbre maradt.

1738. augusztus 14-én, Nagyasszony nap vigíliáján díszes közönség és nagy népsokaság jelenlétében Patacsich Gábor érsek a délutáni vecsernye alatt a templomot a nyilvános isteni tiszteletnek átadta és ezen ünnepélyvel kapcsolatban a fent elősorolt kanonokokat installálta, felolvastván az oltárról a káptalan szervezéséről a királyi okmányt és pápai bullát valamint a kanonokok kinevezési okmányait,

Ezen ünnepélyes aktust a székesegyházi főoltár lecke oldalán a falba illesztett fekete márványtábla örökíti meg ezen aranybetűs felírással: D. O. M. A. Clemente P. P. XII. annuente, Carolo VI. electo Romanorum imperatore el Hungariae rege adjulente, anno Domini MDCCXXXVIII. die XIV. meus. Aug. in vigilia assumpt. Beatissimae Virg. Mariae, Gabriel e comitibus Patacsich de Zajezda archiepiscop. Colocensis et Bacsensis Rdssmum metropol. huius ecclesiae capitulum sub iprimis festi vesperis pontificalib. indutas sollemni ritu postliminio instauravit.

A káptalan a királytól régi jogai visszaállítását kéri.

A káptalan kinevezett tagjai most már maguk arról gondoskodtak, hogy a többi káptalannal közös országos jogait és privilégiumait is újítsa meg a magyar király. Kérték azért a királytól a káptalan adómentességének biztosítását és a hiteles helyi intézmény és hiteles káptalani pecsét engedélyezését. Ezek elnyeréséért a királyhoz Patacsich Gábor érsek beleegyezésével 1738. szeptember 7-én kérvényt intéztek, mely a következő kérélmeket tartalmazta:

1. hogy a káptalannak az érseki jövedelmekből biztosított évi járandóságát nemcsak a mindenkori érsek, hanem széküresedés esetén a királyi fiskus is köteles legyen ki- szolgáltatni,

2. hogy ezen jövedelmük után, mely életfenntartásukra éppen elég, ne köteleztessenek országos segélyeket, még rendkívülieket sem fizetni,

3. állítsa vissza a király a káptalanban a közhitelességi intézményt és ehhez adja meg a hiteles pecsétet és a jogot, hogy kiadványaikat ezen viaszba nyomott pecséttel adhassák ki.

Ezen hármas kérelmükről pedig kéri az érseki főkáptalan részére a privilegialis levél megküldését.

4. Mivel egy a régi káptalantól megmaradt pecséten Szt. Péter alakja látható ezen körirattal: Sigillum memoriale metr. capit. Colocensis, kéri a pecsétbe Szt. Péter alakját felvételni a régi körirattal. Hogy pedig a káptalan restaurátorának – Patacsich Gábor érseknek emléke minden időre fentartassék, kéri, hogy Szt. Péter alakja mellé nevezett érsek családi címerének két alakja a sas és oroslán is vétessék fel a pecsétbe. Végre 5) mivel a káptalan csak szegényesen van dotálva és fekvő birtokai nincsenek, kéri, hogy az okmányok kiállítási taksája mérsékeltesse vagy elengedtesse.⁹⁵

VI. Károly király a káptalant diplomával visszahelyezi régi jogaiba és kiváltságaiba.

A káptalan ezen kérelmeit VI. Károly király a káptalan részére kiállított diplomában teljesítette, mellyel a káptalan régi szabadalmait, jogait, praerogatíváit és hiteles helyi intézményét megújítja és egyben a káptalan címerét és pecsétjét is leírja és engedélyezi. A káptalan címerét, mely a pecsétbe vésendő, a királyi diploma ezen szavakkal írja le: Tojásdad alakú, ég-kék színű pajzsban az apostolok fedelme Szt. Péter szokott ruházattal ábrázolva, jobbájában nyitott könyvvel, baljában kulcsokkal, alatta vas horgony, mely a Patacsich család címerének főrésze és melyet ezen pecsétbe császári és királyi különös kegyünkből csatoltunk, valamint pajzstartókat is ugyanezen címerből és pedig természetes színben tartott oroslánt és fekete sast. A pajzs ormán, abból kiemelkedő aranyszínű angyalalak. Megengedjük, hogy a főkáptalan kiadványain ezen vörös viaszba nyomandó pecsétet használhassa.⁹⁶

A diplomát azon idő szokása szerint az összes akkori királyi főméltóságok és püspökök írták alá és a király titkos pecsétjével van ellátva. Megjegyezzük itt, hogy az 1526 előtti káptalan pecsétjén nem Szt. Péter, hanem Szt. Pál alakja volt.

Gr. Patacsich Gábor nem sokáig örülhetett földi életében nagy alkotásainak, melyeket, tekintve aránylag csekély jövedelmét, a legnagyobb áldozatkészséggel és bámulatos főpásztori buzgósággal lé-

⁹⁴ Érseki levéltár Capit. Docum. rest. Nr. 18.

⁹⁵ Érseki ltár: Acta rest. Cap. Nro 18.

⁹⁶ Katona, H. E. Col. II. 247-249.

tesített, mert 1745 december 5-én este 6 órakor Bécsben, ahová október 4-én utazott, hogy I. Ferenc császárnak római császárrá történt megválasztása alkalmából hódolatát fejezze ki, visszaadta nemes lelkét Teremtője és Istene kezébe, kinek dicsősége előmozdítására szentelte egész életét.

Gr. Patacsich Gábor nagyságát, mint kalocsai főpásztorét, legjobban jellemzi azon kérvénye, melyet a földvári apátság elnyeréséért VI. Károly királyhoz intézett s amelyben kérelme indokolására eddigi alkotásait felsorolja. A kérvényben megemlíti, hogy nagy pénzszükségben van, mert eddigi alkotásai jövedelmét túllontúl igénybe vették s azért, hogy a még szükséges építkezéseket folytathassa, szüksége volna a földvári apátság évi 5000 forint jövedelmére. Nem szívesen említi eddigi alkotásait, mert azokat egyedül Isten dicsőségére tette, de megemlíti királyának kérelme indokolására éspedig: saját (szavait használva) 1. Papneveldét létesítettem, tanárokkal és szolgaszemélyezettel az érseki asztal költségére, szemináriumi épületnek az uradalmi vendéglőt átalakítottam, kápolnával, betegteremmel, könyvtárral és egyéb szükséges helyiségekkel bővítettem és az épületet fallal bekerítettem. 2. A székesegyház alapjaiból annyira felépítettem, a szükséges felszereléssel, szent edényekkel és egyházi ruhákkal úgy elláttam, hogy abban az isteni tisztelet méltó módon megtartható. 3. Székeskáptalant szerveztem szintén az érseki asztal terhére. 4. A káptalani tagok számára eddig már *három* kanonoki lakást felépítettem. 5. Sükösdön, Kecelen plébániai templomot építettem szilárd, tartós anyagból. 6. Csávolyon szintén építetek templomot, melyet még az ősszel tető alá hozatok, a kalocsai plébánia templomot eddigi fatornyá helyett kőből épített toronnyal láttam el és a körülötte levő temetőt fallal vértetem körül. 7. Plébániát szolid anyagból építettem Kalocsán, Sükösdön, Hajóson és Kecelen s több helyen *iskolái* saját költségemen. 8. Nincs templom vagy kápolna az egyházmegyében, melyet vagy harangokkal, vagy szent edényekkel és miseruhákkal el nem láttam volna. Emellett több gazdasági épületet vagy romjaiból, vagy teljesen újonnan felépítettem.⁹⁷

Legyen áldott egyházmegyénk első restaurátorának emléke!

A főkáptalan ezen alakjában nem volt teljes, jövedelme is csak ideiglenesnek volt tekinthető, azért annak teljes kiépítése a következő érsek feladata maradt, akik fokozatosan teljesítették is.

Az első nagyprépost kinevezése.

Tudjuk, hogy a prépost kinevezése gr. Patacsich Gábor alatt nem történt meg. Utódja gr. Csáky Miklós (1747-1751) azonban ennek kinevezését Mária Terézia királynétól báró Barkóczy Sándor személyében kieszközölte. Mária Terézia br. Barkóczynak 1747 november 9-én kelt kinevezési okmányában megemlíti, hogy az érsek kérelmére történt a kinevezés és hogy a nagyprépost állásához méllóan representálhassa a káptalant, neki az 1700 ftból engedélyezett 500 fton fölül még 500 fton engedélyez az érseki jövedelmekből.

Gróf Csáky Miklós utódja gróf Batthyán József érsek figyelme pedig a török hódoltság előtti bácsi káptalan visszaállítására irányult ugyan, azt azonban újra éleire keltetni a fanálló körülmények miatt nem volt lehetséges.

Bács városa ugyanis éppúgy mint Kalocsa, teljesen elpusztult, érseki vára romokban hevert, templomainak még romjai sem mutatták helyüket s így az érsek csekély jövedelme mellett a vicarius és káptalan elhelyezésére szükséges építkezésekre már azért sem gondolhatott, mivel a kalocsai székesegyház kiépítése és az egyházmegyei plébániák helyreállítása az érsekség jövedelmét egészen lekötötték.

A bácsi Sz. Pálról nevezett prépostság egyesítése egy kalocsai stallumban.

Gr. Batthyán József érsek azonban, hogy a bácsi káptalan emléke fennmaradjon, azt a bácsi Sz. Pálról nevezett prépostságnak egy kalocsai káptalani stallummal való egyesítésével törekedett elérni.

Azért 1764-ben Mária Terézia királynét megkérte, hogy a bácsi Sz. Pálról nevezett prépostságot, melynek káptalané már ősidőben a kalocsaival kanoniklag egyesítettett, a káptalan emlékének fenntartására a kalocsai káptalan egyik kanonokjának adományozza, úgy ő mint utódjai.

Mária Terézia az érsek kérelmét teljesítette és 1764. dec. 12-én kelt iratában a kinevezési jogot átengedte a mindenkori kalocsai érseknek.⁹⁸ Ezen patronatusi joggal azonban csak Batthyán érsek élhe-

⁹⁷ Katona, Hist. Eccl. Col. II. 255.

⁹⁸ Érseki levéltár: Erectio Capit.

tett, mert utódja Patacsich Ádám érsek alatt, mint látni fogjuk, a kalocsai káptalan ötödik stallumával lett egyesítve és mint a többi kanonoki stallum azóta a király mint patronus által adományoztatik.

A káptalan jövedelmének javítása.

Gr. Batthyán József érsek figyelme kiterjedt arra is, hogy a káptalan tagjainak megélhetését biztosítsa. Már elődjei is a káptalan nagyon is szerény dotatioját egyes tizedekből befolyó termények átengedésével törekedtek emelni, így gr. Csáky Miklós érsek Tény puszta tizedét átengedte a káptalannak és emellett 90 forint halászati és nádlási bért is kapott a káptalan a puszta bérlőitől.⁹⁹ Utódja Klobusiczky Ferenc érsek is meghagyta a káptalant Tény puszta birtokában hozzáadván még Kiskőrös, Fájzs és Ordas tizedét¹⁰⁰ is. Batthyán József érsektől is kérte a káptalan ezen tizedek adományozását. Az érsek azonban jobbnak látta a káptalant terményekben részesíteni. Azért 1762-ben intronisatioja napja évfordulóján tartott consistoriumban azon figyelmeztetéssel, hogy a káptalan az eddig élvezett tizedekhez jogot ne formáljon magának kijelentette, hogy elődjeinek példájára ő is a káptalan dotatioját javítani akarja, de azzal, hogy a káptalan egyes tagjait terményekben fogja részesíteni és ennek folytán az 1765. évre a következő járandóságokat engedélyezte az egyes káptalani tagoknak:¹⁰¹

Prépostnak 100 mérő búzát, 100 mérő kétszerest, 30 m. árpát, 40 m. zabot, 50 bárányt. 1200 fej káposztát.

Lectornak 80 m. búzát, 80 m. kétszerest, 28 m. árpát, 40 m. zabot, 45 bárányt, 1000 fej káposztát.

Cantornak 60 m. búzát, 60 m. kétszerest, 25 m. árpát, 40 m. zabot, 40 bárányt.

Custosnak 50 m. búzát, 50 m. kétszerest, 24 m. árpát, 40 m. zabot, 35 bárányt.

Az ötödik kanonoknak 40 m. búzát, 40 m. kétszerest, 20 m. árpát, 40 m. zabot, 30 bárányt.

Ezen járandóságokat azonban Batthyán érsek 1766-ban úgy rendezte, hogy a nagyprépostnak 500 ft-át 1300-ra, a lector és cantor 400 ft-át 800-ra, a custos 400 ft-át 600-ra emelte.¹⁰² Szándéka volt a kanonokok számát is emelni, mivel a most már népes egyházmegye a főespereseket nélkülözte, de 1776. január havában Mária Terézia őt az esztergomi érseki székre nevezte ki s így ezen tervének kivitele utódjára báró Patacsich Ádám érsekre maradt.

A káptalan tagjainak teljes létszámra emelése iránti intézkedés.

Báró Patacsich Ádámot (1776-1784) az egyházmegye első restaurátorának gr. Patacsich Gábornak unokaöccsét és méltó utódját Mária Terézia királynő még 1776. december havában nevezte ki a nagyváradai püspöki székből kalocsai érseknek. Kinevezése előtt azonban közölte vele Eszterházy kancellárja útján a káptalan regulatiojának tervét, melyet már elődje Batthyán József érsek akart megvalósítani. Ezen terv szerint azon indokolással, hogy a plébániák és a népesség szaporodásával a káptalan mostani alakjában nem felel meg az egyházmegye követelményeinek, de a megváltozott megélhetési viszonyok a káptalan dotatiojának megfelelő szabályozását is követelik, ami az érsekségnek 100.000 forint jövedelme mellett nem fog nehézséggel járni, a káptalan tagjai száma a székesegyházi, bácsi és tiszai főesperesekkel kiegészítendő, jövedelmük pedig a következő összegekben állapítandó meg:

Nagyprépost 2000 ft, lector 1600 ft, cantor 1500 ft, custos 1400 ft, *bácsi* prépost 1300 ft, székesegyházi főesperes 1200 ft, bácsi főesperes 1100 ft, tiszai főesperes 1100 ft, az egyik magister kanonoknak 1000 ft, a másik magister kanonok, ki egyúttal kalocsai plébános 1000 ft, mely a plébánia jövedelméből számítandó.

A succenlornak a szemináriumban nyerendő ingyenes ellátáson kívül 200 ft, a káptalani jegyzőnek 400 ft állapított meg a tervezet.

Ezenkívül a már meglévő három kanonoki lakáson kívül *még négy kanonoki lakás építésére fundus jelölendő ki* és a 4 kanonoknak a ház építésére egyenkint 2000 ft adandó azzal a kikötéssel, hogy a házakat kanonokok építsék fel. Természetbeni járandóság címén végre minden kanonok 20 öl fát kapjon az érsekség erdeiből.¹⁰³ Patacsich Ádám ezen tervet a legnagyobb örömmel elfogadta, amiről a ki-

⁹⁹ Érseki ltár: Dot. Cap.

¹⁰⁰ Érs. ltár: Dot. Cap.

¹⁰¹ Érseki ltár: Dot. Cap.

¹⁰² Érseki ltár: Dotatio Capituli.

¹⁰³ Érseki ltár: Acta dot. Capit.

rállyét 1776. február 16-án értesítette is, sőt ezen tervet azzal tetézte, hogy a királynét kérte, miszerint egy 10-ik kanonok részére engedélyezzen még az érsekség jövedelméből 1000 ft, valamint a 8000 ft az építendő kanonoki házakra is elvállalta, ha az érsekség jövedelmét 1776. január 1-től átengedi a királyné.

A királyné kézhez vévén Patacsich Ádám iratát, melyben a királynét értesíti, hogy a káptalan regulatiojának tervét elfogadja, március 8-án a következő határozatát közölte vele: Kegyelmesen engedje, hogy egy tizedik kanonok részére az érsek jövedelme még 1000 ftal megterheltessek. Az új kanonokok kinevezését azonban, a tizedik kivételével a királyné magának tartja fen. A tizedik kinevezését, mivel ezen kanonok 1000 ft fizetését az érsek önként ajánlotta fel, a jelen esetben érseknek engedi át. A már meglevő kanonokok új járandósága ezen év január 1-től, a kinevezendőké pedig installatiojuk napjától fizetendő.

A kanonokok bemutatási és kinevezési joga.

Egyben 1776. március 8-án a királyné azon megjegyzéssel, *hogy a jövőben a kanonokok bemutatási joga a prépostot is számítva az érseket illeti meg*, kinevezte az új kanonokokat és pedig székesegyházi főesperesnek a szeminárium rektorát Teklits Józsefet, továbbá másodiknak Házi Pál keceli plébánost, harmadiknak Pálma Ferenc udvari káplánt, negyediknek Szerdahelyi József szombathelyi címzetes kanonokot és udvari egyházi szónokot, az ötödik kanonok kinevezését, mint ígérte, az érseknek engedte át.¹⁰⁴

Ezzel a kalocsai káptalan regulatiojának műve befejezést nyert, a káptalant 10 stallummal mai alakjában látjuk visszaállítva.

A kanonokok száma 10-re emelkedett: ezek a prépost, lector, cantor, custos, Szt Pálról nevezett bácsi kisprépost, archidiaconus cathedralis, bacsiensis et tibiscanus, magister senior és junior.

A kanonokok fizetése a kor igényeinek megfelelően még lett állapítva, valamint a succentor és káptalani jegyzőről is gondoskodás történt.

A kanonokok bemutatási joga is az érsek részére biztosított a királyi kinevezési jog mellett.¹⁰⁵

Mivel Mária Terézia királyné határozatai a kalocsai káptalanra még most is érvénnyel bírnak, a királynénak az erről szóló alapító levelét itt a függelékben egész terjedelmében közöljük.

A kalocsai káptalan 1777. január 7-én kelt iratában megköszönte Mária Terézia királynőnek a káptalan regulatiojáról szóló alapító levelet, hálából négy évenként mondandó alapítvány jellegű votiv misét ígért a királynőnek, egyet Mária Terézia királyné lelki üdvére, egyet II. József társuralkodó, egyet Mária Terézia gyermekeinek lelki üdvére, a negyediket a királynő szándékára egyelőre elhunyt férje lelki üdvére. Ezenkívül megígérte a káptalan, hogy az uralkodóház szerencsés és hosszú uralkodásáért fel fogja ajánlani ötvenkét éven át az év vasárnapjain tartani szokott conventualis misét.¹⁰⁶

Mária Terézia királyné 1777. január 24-én megköszönte a káptalannak a négy örökös misét s egyben kérte, hogy a negyedik örökös mise minden időre elhunyt férje lelki üdvéért mondassék.

A kanonoki házak felépítése.

Báró Patacsich Ádám Pius pápától is megkapván 1776 októberben a kinevezési bullát és az érseki palliumot Hajóson installáltak és-azonnal hozzá fogott az építkezésekhez, felépítetvén a még szükséges öt kanonoki házat, és azok kerítéseit 27.800 forint költségen, mely összegből az érseki intercallanis jövedelméből kiutalt 10.000 forintot meghaladó 17.800 forint kifizetését a káptalan magára vállalta.

Ezen összegen pedig felépült az *érseki lakkal szomszédos* továbbá a szemináriummal szemben lévő *két kanonoki ház* s mint ötödik a dificienria épülettel szemben álló *kanonoki lakás*. Ez utóbbi udvara 1855-ban Ujváry Dávid nagyprépost hagyatékából erre felhasznált 700 fban az elhalt Zsoldos sekrestyésnek a ház udvara végében fekvő házával és udvarával bővült.¹⁰⁷

Az ezen házzal egybeépített és a székesegyház szentélyére néző saroképület helyén valamikor

¹⁰⁴ Érseki Itár: Acta erectionis Capit.

¹⁰⁵ Katona, Hist. Eccl. Col. II. 370.

¹⁰⁶ Érseki Itár: Acta erect. Capituli.

¹⁰⁷ Kápt. Levéltár.

Imperies Antal kanonok kis házikója állott. Az ezen helyen álló mostani kanonoki házat *Katona István kanonok*, történetíró emeltette saját költségén 1795-1796-ban és a káptalannak adományozta. A többi három kanonoki házat már előbb *Patacsich Antal érsek* építette.

És pedig a Katona-féle kanonoki házzal szemben lévőt és az apácázárdával határos egy fedél alatt lévő két emeletes és a szemináriummal határos földszinti kanonoki házat.

Mindhárom épület azonban eredetileg földszintes volt. Az apácák zárdájával határos épületet 1779-ben Gloser Gábor kanonok, a vele egy fedél alatti saroképületet pedig Tekeits József kanonok emeletesre építette.

A harmadik még most is földszintes, szemináriummal határos házat, mely Patacsich Gábor érsektől származik mint nagyon kezdetleges épületet Kollonits László érsek 1844-ben átalakította, amihez báró Bernátfy József kanonok 1000, és utódja a lakásban Horváth József kanonok 2000 ftal járult.¹⁰⁸

Az egyes kanonoki házakhoz üresedés esetén a kanonokoknak kor szerint elsőbbségi joguk, úgynevezett optiójuk van. Ezen jog a káptalanban már kezdettől fogva meg volt, miként ez a Batthyány József, érsek által 1765. dec. 8-án tartott kánoni látogatás jegyzőkönyvéből kitetszik, de az érsek előzetes hozzájárulásával.

Ezen jogokat Patacsich Ádám érsek is megadta a káptalannak, mikor 1778. jún. 6-án a házak tulajdonjogát a káptalanra ruházta, de szintén az érsek előzetes hozzájárulásával, az optiót azonban minden egyes kanonok csak egyszer érvényesítheti, azután többé nem változtathat lakást.

Újabbán az optió ügyét a káptalan már saját hatáskörében intézi el. A házak jókarban való tartása a bennlakó kanonokok költsége, ami úgy Mária Teréziának a káptalan regulációjánál 1776 márc. 8-án kiadott alapító leveléből, mint a káptalan több határozatából kiviláglik, úgy, hogy az elhanyagolt házak javítását az azon házban lakott elhunyt kanonok hagyatékából eszközölteti a káptalan.

Van azonban a káptalannak egy alapja, az úgynevezett *Cassa dedilitoa*, mely nem a kanonoki házak jókarban tartására, hanem szerencsétlenség folytán, pld. tűzvész által megrongálódott házak helyreállítására szolgál.

Hogy végre a káptalan regulációjának nagy művét megkoronázza, kieszközölte Patacsich Ádám érsek Mária Terézia királynőnél a káptalan jelvényét, az úgynevezett *Crux Tolosana*t, melyet tényleges kanonokok ünnepélyek alkalmával használhatnak.

A Crux Tolosana engedélyezése.

Mária Terézia királynő 1779. nov. 19-én erről kiadott pátense a jelvényt latin nyelven ezen szavakkal írja le:

A jelvény: Úgynevezett *Crux Tolosanus*, safírral bevonva, megaranyozva, négy ágának végét arany gömböcskék díszítik. A kereszt belsejében lévő közben, *egyik* oldalán email kivitelben.

Asztrik, Kalocsa első érsekének képe látható amint az általa Rómából hozott koronát a trónon ülő István királynak átnyújtja. A kép körirata: *Allatae S. Coronae Memoria* (Az elhozott korona emlékére), másik oldalán pedig szintén körben ezen betűk láthatók: *I. S. M. T.* ezen körirattal: *Sub Augg. Renovata 1779* Ezen jelvényt folytatja a palens a kalocsai káptalan tényleges kanonokjai kék selyem szalagon ezüst színű szegéllyel nyakra akasztva viselendők. A kereszt pedig horgonyon függve szintén aranyból a magyar korona aljához kapcsolódik, emlékeztül báró Patacsich Ádám érsekre, kinek család címerében a főalak a horgony. A jelvényeket valamint a káptalan hermelines *magna coppaif*, mely utóbbiakat már Patacsich Gábor érsek kieszközölte a káptalan számára, báró Patacsich Ádám érsek saját költségén szerezte be a káptalannak.¹⁰⁹

A káptalan hálája Patacsich Ádám iránt.

1780. nov. 17-én halt meg a káptalan első nagyprépostja, br. Barkóczy Sándor, utódja Pálma Ferenc Károly kanonok, felszentelt Colophoniai püspök és vikárius lett. Pálma installatioja után azonnal felhívta a káptalant, hogy második restaurátora iránti háláját valamiképpen mutassa ki és emlékét megörökítse. A káptalan ennek meg is felelt és az érseki pallium átvétele napjára, okt. 27-re örökös cantatumot alapított az érsek lelki üdvére, továbbá emléktáblát helyezett el a székesegyház főoltára

¹⁰⁸ Kápt. jegyzőkönyv. 1786. Norg.

¹⁰⁹ Érseki levéltár: Acta erref. Cap. Nr. 39.

evangéliumi oldalán a falba fekete márványból ezen felírással: D. O. M. A. Eo. Jo. ac. Ro. D. Adamo L. B. Patacsich de fajezda, Col. et B. AEppo. O. S. Staph. Reg. M. Crueis Equiti S. C. R A. suttis act. int. Stat. Cosil. metrop. capitulum Col. Canonicorum, numero, reditibus et novis aedibus auctum, divite ecclae apparatus, locuplete bibliotheca donatum, cruce Tolosana et cappis exornatum, patri ac praelato optimo, filialis amoris pignus et perenne gratitudinis monumentum viventi posuit; et ut memoria ejus semper esset in benedictione, immaculata ad aras hostia VI. Kal. Nov. quotannis renovandam statuit MDCCLXXXI.

Az érsek káptalana hálójának ezen megnyilatkozását könnyekig meghatva őszinte örömmel fogadta s jóakarátának újabb jeleként a káptalannak azon 6525 fttot., mely a káptalan saját ígérete szerint az 5 új kanonoki házépítési költségeihez való hozzájárulásból még kifizetetlen volt, nagylelkűen elengedte s azonkívül a már előbb engedélyezett *violaszínű birétumhoz megengedte, hogy violaszínű cingulust és vörös betétű palliumot* használhassanak a káptalan tagjai.

Hogy végre a káptalan tulajdonjogát a 8 kanonoki lakáshoz biztosítsa, 1778. júl. 6-án kelt adománylevelével a 8 házat a hozzátartozó fundussal együtt optálási joggal a káptalan örök tulajdonába bocsátotta.¹¹⁰

Kilencedik Katona István háza volt, a tizedik kanonok a plébános, aki a plébánián lakik.

Három évig élt még ezután Patacsich Ádám érsek, kinek Kalocsa és az érsekség a káptalan teljes restaurációját és a kanonoki házak felépítésén kívül a jelenleg is régi díszében fennálló érseki palotát s annak gazdag könyvtárát, a székesegyház pedig több értékes ornatust köszöni. Meghalt 1784. jún. 19-én, Sít memoria ejus is benedictione.

Szólnunk kell itt még a címzetes kanonokok és a kalocsai plébános viszonyáról a káptalannal szemben, mivel ez is a káptalan végleges regulációjához tartozik.

A címzetes kanonokok viszonya a káptalanhoz.

Tudjuk, hogy Patacsich Gábor érsek a királytól engedélyt nyert, hogy az elégtelen számú tényleges kanonokokhoz még úgynevezett *canonicos domicellareseket, címzetes kanonokokat is kinevezhessen*, kórusban ülési a consistorium-ban szavazati és a gradualis primationál utódlási joggal. A káptalan tényleges tagjainak tízre történt emelése folytán azonban a domicellaris kanonokok helyzete a káptalannal szemben is megváltozott. Ülési jogukat a kórusban megtartották ugyan, de szavazati jogukat a consistoriumban és utódlási jogukat elvesztették. Kérdéssé vált az is, hogy hány címzetes kanonokja lehet a káptalannak. Ennek megoldása Kollonits László gróf kalocsai érsek alatt történt (1787-1817.) és pedig királyi dekrétummal, amely az érseki káptalanoknál a címzetes kanonokok számát 8-ban, a püspökségek káptalanában 6-ban állapította meg, fenntartván az érsek bemutatási joga mellett a királynak a kinevezési jogot, a kinevezési okmány kiállításáért 100 forint taksát állapítván meg. A királyi határozatot erről a helytartótanács 5461/48556. sz. a. 1788. december 24-én német nyelven a következő leirattal közölte:

„Dem Hohen Herrn Kolotzer Erzbischof Sne Maitt, haben zufolge bestehender allerhöchster Normál Entschliessung dtto 21 sept. 1787. Nro 5061/33487. allernädigs zu *befehlen geruhet, dass bei Gelegenheit der Ergänzung der Zahl der bei dnn Bistümern abgangigen Titular-Kanooikaten durch die von den Herrn Bischöfen in Vorschlag zu bringenden Individuen die diesfälligen Collotionalien, wofür die bestimmte Tax von 100 ft. zu erlegen könen,*¹¹¹ *allerhöchsten Ortes erhoben werden zallen.* Gegeben von der königl. hung. Statthaltereii, Ofen den 24-ten December 1788. Gr. Zichy m. p. Georg v. Keöfejtő m. p.”

A címzetes kanonokok száma.

A címzetes kanonokok számára vonatkozó királyi határozatot pedig szintén német nyelven a helytartótanács a következő kézirattal közölte az érsekkel:

„5061/33487. Nr. Hochwürdiger Herr!

Sne Majesiat habén allergnadigst zu entschliessen geruhet, dass die Zahl der Titular domherrn künftighin für ein bischöfliches Kapitel 6 und für ein erzbischofliches Kapitel 8 bestimmt, und vor der

¹¹⁰ Érseki levéltár. Acta erret. Capituli.

¹¹¹ Érseki levéltár Acta reg. Cap. Nr. 7.

Verleihung derlei Titularkanonikate das betreffende Individuum immerhin zur allerhöchsten Gemigung *angezeigt*, diese würde auch nur solchen Subjecten verlichen werden soll, die wenigstes 10 Jahre dem Amte eines Pfarrers oder Lokalkapläns mit tauglicher Verwendung vorgestanden. Welch diesfällige allerhöchste Entschliessung demnach demselben zur pflichtschuldigen Nachachtung andurch bekannt gemacht wird. Gegeben von der hung. Statthalterei; Ofen den 22-ten Sept. 1787. Kristof Gr. Nitzky m. p. Anton von Orlandini m. p.”¹¹²

Hogy mily viszonyban állottak ezentúl a címzetes kanonokok a káptalannal a káptalan statutumba van körülírva, miről utóbb lesz szó.

A kalocsai kanonok plébános viszonya a káptalanhoz.

A kalocsai plébánia ugyan a káptalan egy stallumához van kötve, mint azt a már előbb közölt pápai bulla erre vonatkozó része tartalmazza, de nem volt meghatározva, mely stallumhoz. Ennél fogva Patacsich Gábor érsek a kanonokok első kinevezésekor 1738. augusztus 14-én Házi György kalocsai plébánost nevezte ki lectornak, úgy, hogy a kalocsai plébániát is megtartotta. 1749-ben pedig az első nagyprépost báró Barkóczy lett a kalocsai plébános és megmaradt 1776-ig plébánosnak, mely évben a nagyprépost fizetése Mária Terézia alapító levelével 2000 forintra emeltetvén, a plébánia jövedelmét már nélkülözhetette és azért a plébániáról leköszönt. Ezen; eljárási mód azonban megváltozott azért, hogy Mária Terézia a káptalan regulatiojánál előbb közölt 1776. évi alapító levelében a kalocsai plébániát egyik mesterkanonoki stallummal ezen szavakkal kapcsolta össze: „ac denique uni ex duobus magistris Canonicis Mille fl. alteri Canonico magistro parochia Colocensis cum suis proventibus deducta provisione cooperatorum ad mille flos computata in sortem dotis et foundationis extra onus mensae Archi-Episcopalis deserviat.”

Miután azonban a kalocsai plébánosnak megmaradt a joga, hogy gradualis promotio alkalmával magasabb stallumba mozdíttassék elő, a plébánosokban gyakori változás állott be, ami a lelképásztorkodás hátrányára volt. Ezen bajon segítő Klobusitzky Péter érsek (1822-1843.) 1825. január 11-én tartott konsistoriumi ülésben a kalocsai plébánia ügyét tárgyalta, melyben határozatot, hogy azon kanonok, aki ezentúl a plébániával összekötött stallumra lesz kinevezve, ezen stallumot 5 éven át megtartja, s mivel az alapító levél szerint a plébánia egy magister stallumhoz van kötve, öt éven belül magasabb stallumra elő nem léphet, úgy azonban, hogy előléptetési joga fennmarad és ennek következtében 5 év után, ha üresedés lesz, az előtte előmozdítottakat a gradualis promofionál (fokozatos előléptetésnél) megelőzi. Az érsek azonban fenntartotta magának a jogot az 5 évi tartam aluli felmentésre, ha ezt jónak látja.

Ezen konsistoriumi határozat alapján azután Klobusitzky Péter érsek 1825. január 11-én felszólította a káptalant, hogy a konsistoriumi határozatot statútum alakjába foglalva neki jóváhagyás végett bemutassa.

A káptalannak erről alkotott statútumát az érsek 1825. június 23-án 814. sz. a. jóváhagyta.¹¹³

A káptalan jövedelme véglegesen rendeztetik.

Nagy fordulatot hozott a káptalan életében az 1832. év azzal, hogy ez évben az érseki jövedelmekből eddig élvezett készpénzfizetés és terményekben adott grationálék helyett az érseki birtokokból a káptalan dotatiojára birtoktestek lettek elkülönítve és a káptalannak örök tulajdonul átadva.

A kalocsai káptalan már 1801-ben a királyi helytartó-tanács útján a királytól tekintettel a pénz értékének a devalváció folytán történt folytonos változására fekvő birtok adományozását kérte. Kérte pedig a Pálosrend Maróth nevű birtokát, kérelmét avval indokolván, hogy az erdélyi, nyitrai és rozsnyói káptalanoknak az eltörölt Jézus társasága birtokai lettek átadva. Továbbá 1804-ben az üresedésben levő lekéri apátság adományozását kérték, 1808-ban pedig a kapornoki apátságot¹¹⁴. Ezenközben a diétára felküldött káptalani tagok útján az érseki levéltárban elfekvő több irat tanúsága szerint ismételten kérték a királyt, hogy az érseki javakból adományozzon a káptalan dotatiojára fekvő birtokot Mindezen kérelmek azonban egyelőre eredménytelenek maradtak és a káptalan ezentúl is az érsekek

¹¹² Érseki levéltár Acta regia Capit.

¹¹³ Érseki levéltár Statuta Capital.

¹¹⁴ Érseki levéltár Dot. Capit.

jóindulatú bőkezűségére volt utalva. Mint már említve volt, gróf Batthyány József visszavette azon birtokokat, melyek után a káptalan Csáky Miklós és Klobusitzky Ferenc érsek jóvoltából a tizedet élvezték és terményeket adott a káptalannak. Kolonich László érsek a káptalan dotatioja emelésére egész élete tartamára 1803-ban *ismét birtokokat* adott át a káptalannak és pedig:

1. *Lak birtok* kilencedét és tizedét mindennemű terményből, kivéve a fajzást.
2. *Szentbenedek* tizedét, melyet az érseki officialis az érseki kilenced elkülönítése után kiadott.
3. *Mikla birtok* tizedét.
4. Végre *Banya-Sziget* teljes haszonélvezetét, melyet a lakiak robot útján kötelesek voltak megművelni.

Mindezek jövedelmét úgy adta, hogy azt a káptalan tagja i egyenlő részekben maguk között feloszták.¹¹⁵ Ezen birtokok jövedelmét a káptalan az érsek 1817-ben bekövetkezett haláláig tényleg élvezte is. Az érsek halála után pedig a király a helytartótanács 1817. október 8-án 29596 sz. a. kell rendelkezésével a káptalan továbbra is meghagyta ezen birtokok élvezetében és ezenfelül káptalanítás címén az érsektől élvezett terményekért 297¼ sessio föld tizedét is átengedte a káptalannak minden sessio után 15 krajcár váltásdíjért.¹¹⁶

Klobusitzky Péter érsek alatt végre elérte a káptalan jövedelmének végleges rendezését.

I. Ferenc király ugyanis a káptalan dotatioját véglegesen rendezni akarván még az érseki szék üresedése idején a királyi kamara által összeíratta és fölbecsül tette az érseki birtokokat, Klobusitzky Péter érseknek (1822-1843.) 1821 december 21-én kinevezési okmányában a káptalan dotatioját véglegesen rendezte. Meghagyta, hogy a káptalan részére birtokok hasítassanak ki és azonkívül, ha az érseki birtokok 60.000 forintnál többet jövedelmeznének, a többletet a király-rendelkezésére bocsássa.¹¹⁷

A birtokok kihasítására az előkészületek 1832-ig elhúzódtak, amely évben a király a helytartóság útján 1832. július 5-én 7686. sz. a. és 1832. augusztus 25-én 35873. szám alatt¹¹⁸ kiadott rendeleteivel végre az érsekség regulatioját és a káptalan birtokainak kihasítását *elrendelte*. A káptalan dotatiojára vonatkozó rendelkezések a királyi rendelet szerint a következők voltak: 2. pont: A kalocsai káptalan dotatiojára különítessenek el az érsekség birtokaiból Kecel, Császártöltés, Dusnok, Lak, Uszod, Szentbenedek lakott községek. Továbbá ökördi, Ács, Csaba, Orosz, Banyasziget puszták és az imsósi erdő. Kiskörös, Akasztó, Tétlen, Ordas és Mikla tizede pedig szintén átadandó. Mindezek jövedelme a kamarái becslés szerint kitesz 24967 forint 47⁷/₈ krajcárt. Ha ebből levonatnak a költségek, mélyeket a praebendatus, succentor és a káptalani jegyző fizetése okoz a becslés szerint 21009 forint tiszta jövedelem marad a káptalannak, melyből fortificatia céljára 10 százalékot, azaz 2100 forint 55⁴/₈ krajcárt köteles lesz fizetni, a vallásalapba azonban nem fizet semmit. Ezen összeget osszák szét a káptalannál eddig használt kulcs szerint a káptalan kilenc kanonokja között, a plébános mint tizedeknek jövedelmét a plébánia jövedelme fogja képezni. Az így átadott birtoktesteket 1833. és 1834-ben az érseki uradalom méltányos bérösszeg mellett tovább kezelte, mialatt a káptalan a szükséges gazdasági felszerelést beszerezte és végre saját kezelése alá vette.¹¹⁹

Hátra volt még a pápa jóváhagyása, melyet Klobusitzky Péternek 1854. március 1-én 16. sz. a. kért a pápától, amihez 1834. január 15-én 55. sz. a. a király beleegyezését is megnyerte. XVI. Gergely pápa jóváhagyó brévéje 1834. június 4-én 1120. sz. a. kelt, melyre Ferenc király a Placetum Regiumot Pauly Károly udvari titkárja által 1834. július 10-én 8298/638. sz. a. *vezettette* rá.¹²⁰

Ezzel a szentéletű Klobusitzky Péter érsek buzgólkodása folytán a káptalan dotatiojának ügye befejezést nyert. Méltó arra, hogy a két nagynevű Patacsich érsek mellett mint a káptalan jötevőjét *az utódok* kegyeletes emléküben tartásák, annál is inkább, mivel szándéka volt Bácskából neki járó tized felhasználásával a káptalan stallumait 12-re emelni. Szándéka kivitele azonban azon a nehézségen akadt meg, hogy a királyi tizedek fizetését Bácska helyiségei, melyek akkor majdnem kivétel nélkül új telepések által lakattak, megtagadták, az 1848. évi törvény pedig, amely az úrbériséget eltörölte, az érsek ezen tervét utódjára nézve is lehetetlenné tette.¹²¹

Az úrbériséget megszüntető 1848. évi országos törvény folytán a káptalan úrbéri birtokai is válto-

¹¹⁵ Érseki levéltár Dot. Capit.

¹¹⁶ Érseki levéltár Dot. Capitali.

¹¹⁷ Lásd a függelékben a kir. patenst.

¹¹⁸ Az instrumentuum resignatorium. I. Függelék.

¹¹⁹ Érseki levéltár Dotatio Capit.

¹²⁰ Érseki levéltár Dot. Cap.

¹²¹ Bedcsula: Vita Petro Klobusitzky, 177.

zást szenvedtek. Az 1848. törvény következtéseképpen szükségessé vált úrbéri rendezés és tagosítás, a kitört forradalom miatt azonban csak a Bach-korszak alatt vitetett keresztül. A kalocsai érseki és káptalani birtokok úrbéri rendezését 1854-ben kezdték és 10 éven át tartott.

Ezen úrbéri elkülönítés és tagosítás a káptalanra nézve előnnyel járt, mert ennek folytán birtokai egyes egységes területekben mérettek ki és többet is kapott. Végre, amint a káptalan ezen birtokok élvezetébe lép, bármely eddig élvezett jövedelme megszűnik.

3. Kalocsa városában az érsekség a káptalannak 20 hold területet fog kihalítani kertnek és fundusnak magtár építésére. A szentszéki jegyző háza engedtesse át a káptalannak fundusával együtt, melyet a káptalan, ha szükségesnek látja kibővíthet. Ezenkívül az érsek legelőjén a kilenc kanonok részére két tehén legeltetési joga engedélyeztetik, a plébános ezen jogot a város legelőjén élvezi.

5. A királyi kamara a káptalannak birtokbalépése alkalmával a következő fundus instructort fogja átadni: 300-500 mérő rozs veteménymagot, különféle véleményekből és pedig búzából, kétszeresből, árpából, zabból és repceből, tehát összesen 1500 mérőt. 400 akó bort, 100 darab szarvasmarhát, 500 juhot, 10 öl szénát és 10 öl szalmát.

6. A gazdasági felszerelés költségeire és gazdasági épületek építési költségei fedezésére kiadandó az érsekség jövedelméből egyszersmindenkorra 40.000 forint bécsi értékben vagyis 16.000 conventionális értékben. Addig míg a káptalan birtokát át nem veszi, a régi fizetése magmarad.¹²²

A birtokok elkülönítésére a királyi kamara 1832. október 10. évi 33502 sz. felhívására az érsek a maga részéről mandatariusnak jószágigazgatóját Rápolti Nagy Györgyöt és főintézőjét Boromisza Jánost küldte ki, a királyi kamara pedig mint teljhatalmú megbízottját ifj. Eötvös Pált küldte le Kalocsára.¹²³

Az előbb idézett 1832. évi 7656. sz. helytartósági rendeletben kijelölt birtokrészek elkülönítése és azok határjárása befejezéséről Specht Lajos érseki ügyész az érseknek 1832. október 18-án adott jelentést s néhány kisebb különbözetek elintézése után 1832. december 28-án az instrumentum resignatorium ki lett állítva. Az átvételre a káptalan Thuegot Vencel örkanonokot és Csupor Mihály bácsi nagyprépostot küldte ki. A kormány részéről jelen voltak Eötvös Pál junior, aranygyapjas vitéz, kamarai tanácsos, az érsekség részéről Rápolti Nagy György teljhatalmú megbízott jószágigazgató és Boromisza János, akik az instrumentum resignatoriumot aláírták.

Az instrumentum resignatorium főpontjai a következők: Domus, quam Notarius Capitularis inhabitat, per Exc. D. Archi-Eppum anno praeterlapso 1831 restaurafa et ad contentum Ven. Capituli ampliata die 4 Dec. 1832. eidem Ven. Capitulo Metrop. resignata est. Nom absimiliter Dominio Archi-Episcopali declaratum fuit, quod idem novem Canonicis et Notario Capitulari singillatim duas in toto itaque viginti vaccas in privato suo pascuo pascendi jus admittere teneatur, decimo canonico qua Parocho loci jus pasculi cum Communitata habituro.

4. Pro primo oeconomiae instrutione ac in subsidium struendorum in praesignatis bonis Capitularibus aedificiorum oeconomiarum per Exc. Archi-Eppum Petrum Klobusiczky simul pro semper 16.000 fl. mon. conv. Ven. Capitulo Metropolitano eo subnexo sesignantur, ut idem summam hanc in bona eidem clementer collata investire sit obsrictum.

5. Fundus instructus pro Ven. Metrop. Capitulo Colocensi clementer resolutus per Exc. Dorum Petrum Klobusiczky Archi-Eppum erga praestitam iam eidem hoc titulo ex parte Fiscii Regii bonificationem memorato Ven. Metrop. Capitulo in sequentibus articulis resignatus est, utpoto:

cum tercentis Metr. poson	triti ei puri
- „ -	triti ei mixti
- „ -	siliginis
- „ -	hordei
- „ -	avenae

cum quadringentis urnis vini; una cum vase pro instantanea educillorum dominalium provisione destinatis.

Cum centum cornutis pecoribus armentalibus, nempe:

¹²² Érseki levéltár Dotatio Capir.

¹²³ Érseki levéltár Dotatio Capit.

tauri senes	3
tauri trium annorum	2
juvenci trium ann.	15
juvenci duorum ann.	10
vaccae armentales	45
juvencae trium ann.	10
juvencae duorum ann.	15
orietes	25
oves	475

cum 10 orgiis foeni, 10 org. straminis vernalis, 10 org. straminis autumnalis.¹²⁴

A birtokok végleges határjárása azonban elhúzódott több éven át, mivel az átadásnál a határok eltolódása folytán ezek kiigazítására volt szükség. A vitás területek elkülönítése 1845-ig megtörtént s a végleges határok és birtokrajzok meghatározása után 1844 november 20-án az átadási bizottság pörresig-naroriumot állított ki, mellékelve az egyes birtokok térképét is. A pötresignatorium szerint

1. A Vadé-, Talpas-, Hosszú-Sziget erdők, melyek tévedésből a kezelési erdőkhöz vétettek és a káptalannak 1852-foen átadattak, az érsekségnek visszaadattak.

2. A káptalanhoz tartozó laki-zasztói földek elkülönítettek, ezek helyett azonban ugyanily terület a bakódi érseki birtokból kihassítatott és a laki határhoz csatoltatott, úgy hogy a zasztói érseki birtok egészében az érsekségnek visszaadott.

3. A Lak és Úszód között fekvő Marcsa nevű rétség az érsekségnek visszaadott.

2. *Úszódon* a kamarai összeírás szerint épületek, allodialis földek, rétek, legelők nem találtak, a főkáptalannak «különteit birtok át nem adott.

3 *Szent-Benedeken* átadattak 1. a biskói révház, 2. a község főutcáján levő korcsma, 3. uradalmi erdő 1600 □ öles holdakban 90 hold. Allodialis föld és legelő nem volt.

4. *Lakon (Géder)* 1. a főtcán levő korcsma és mészárszék, 2. allodialis föld 1600 □ öles holdakban 53 hold 1200 öl. Erdő, legelő nem találtak.

5. *Dusnokon* 1. korcsma, egyben mészárszék, 2. erdészlak, 3. a lenesi erdőben csöszház, 4. a lenesi erdő 800 hold. Allodialis föld, uradalmi rét, legelő és kertek nem adattak át.

6. *Császártöltés* 1. korcsma épület és mészárszék, présház, pince és szüretelési felszerelés, 2. patkmalom, 5. császártöltési erdő 22 hold 800 öl, 4. 200 kapa szőlő 1600 n. sz. holdakban 22 hold 800 öl.

7. *Kecel* 1. a dömötöri csárda, 2. a községházának átelemében levő ház. 5. A keceli erdő 1600 n. öles holdakban 90 hold. A Vadé, Talpas és Hosszú-szigeti erdők az érsekuralomnak visszadattak.

8. *Ács pusztán* 5456 hold 1200 n. öl.

9. *Az Ökördi pusztán* 1554 hold.

10. *A Csalai pusztán* allodialis föld 4756 hold 400 öl, erdő 90 hold.

11. *Imsós* erdő 270 hold, földek 75 hold.

12. *Az Oroszi pusztán* épületek nélkül föld 628 hold.

*Összesen épületek 23. szántó, rét, legelő 10.667 hold 884 öl, erdő 1362 hold 800 öl. 1600 n. öles holdakban 12,050 h. 684 öl.*¹²⁵

7. A Falupálé nádas, mely felerészben Kalocsa városáé, de eddig a káptalan egészében birtokban tartotta, szétosztatott és a városnak a maga része kiadatott.

8. A káptalan külön iratban kijelentette, hogy a Bovár-Teleket, mely miatt az érsek Kalocsa városal perben áll, a városnak kiadja, ha ezt a pert megnyeri Ezen pötresignatorium által az összes káptalani birtokok állománya végleg tisztázva lett és névleg és területileg a következő volt¹²⁶:

1. *Kalocsán* 1. 9 kanonoki.ház és egy jegyzői lak, 2. Szénáskert, kanonoki kertek 1600 öles holdakban 15 hold, 3. Banyasziget 145 h. 1194 öl, 4. a 311 sz. házhoz tartozó kert 500 öl, 5. egy kert a Kőégető dűlőben 950 öl, 6. egy kert a Cigány dűlőben 1 hold 440 öl. Összesen 160 hold 1284 öl.

Az úrbéri elkülönítés és tagosítás folytán ugyanis a káptalan birtokállománya a következőkép ala-

¹²⁴ Érseki Ház. Bona Capit.

¹²⁵ Érseki Ház. Dotatio Capit.

¹²⁶ Érseki ház. Bona Capit.

kult át¹²⁷:

1. *Kalocsán*. Gazdasági épület és ház 18. 1. Kertek: 15 hold 1405, 950, 440, 640 n. öl.

2. *Uzodon*. Korcsmaház, cselédlak és istálló 4. Birtokok 15 h. 247 n. öl. Banyaszigettel együtt 678 h. 1099 n. öl.

5. *Szent-Benedeken*. Korcsma és biskói révház, családlakásos istállók 6. Birtokok: 1. biskói révház kertje 1 h. 460-n. öl, 2. kert 364 n. öl, 3. legelő 5 h. 188 n. öl, 4. szántó föld 13 h. 800 n. öl, 5. erdő 111 hold, 6. töltés 2 hold, 7. szántó föld 3 hold, 8. kert 1 hold 515 n. öl, 9. Szilágyi pusztán 327 hold 1200 n. öl.

4. *Géderlakon*. Korcsma és mézszárszék. 1. töltés és vízállás 32 hold 1200 n. öl, 2. Pusztalokon rét 65 hold 1571 n. öl, 3. szántó föld 174 hold 320 n. öl, 4. erdő 258 hold 800 n. öl.

5. *Dusnokon*. Korcsma, erdészlak, cselédlakások, istállók 10. Birtok: 1. szántó, legelő, rét 2130 hold, 2. kert 381 hold, 5. erdő (lenesi) 800 hold.

6. *Császártöltés*. Ház, mézszárszék, présház, malom, tiszt lak 7. Birtok: 1. kert 355 n. öl, 2. szántó 2 hold 259 n. öl, 5. Kiirtott szőlő, 22 hold 1537 n. öl, 4. kert 89 n. öl.

7. *Kecel*. Épület 5. Birtok: 1 Dömötöri pusztán 91 hold 1129 n. öl, 2. szántó 6 hold 115 n. öl, 3. erdő 150 hold 1205 n. öl.

8. *Ács-Ökördi-Csukásipusztán*. Épület 15. Birtok: szántó, rét 5843 hold 719 n. öl.

9. *Csalai pusztán*. Birtok: 1. szántó, rét, legelő 10.207 hold 152 n. öl, 2. erdő 881 hold 178 n. öl.

10. *Imsós erdő* csőszházzal 157 hold 800 n. öl.

11. *Oroszi pusztán*. Épület 7. Kerek-Oroszi szántó, rét 759 h. 1341 n. öl.

12. *A káptalan szerzeménye*. 1. 1835-han Kalocsán a Zsoldos-féle telek és Suth-féle ház. 2. a Daróczy-sziget 9 h. 1250 n. öl, 5. uszódi korcsma. Együtt 12869 hold 689 n. öl.

A káptalan ingatlanai közül részint a dézsma megszüntetése miatt, részint előnyösebb gazdálkodás szempontjából több házat és kisebb-nagyobb földdarabokat időnként folyamán a magas minisztérium és az érsek jóváhagyásával eladott s a befolyó összeget részint új gazdasági épületek emelésére fordította, részint a törzstökéhez csatolta, vagy beruházási kölcsöntörlesztésre iordította. És pedig: ¹²⁸

1870-ben eladta a császártöltési tisztalakot és a hozzá tartozó kisebb kerteket, melyek a császártöltési telekkönyvben 1 r. (117.118) hr. 113. sz. a., továbbá a 9 r. 5100 hr. 3 r. 287 sz. a. voltak felvéve, s az eladás befolyt összegből a keceli présházat tisztalakká alakította át. Az érseki engedélyt ehhez 1870. máj. sz. kapta meg.

A kalocsai apácázárda kertjének átengedett veteményeskertért, mely a zárdá melletti kanonoki lakáshoz tartozott, a káptalan az uradalomtól 15 r. 1525 hr. sz. alatt foglalt 640 öl kertet kapott cserébe. Ezt alkalmatlan fekvése miatt hasznosítani nem lehetett azért 1874-ben, máj. 23, kelt 735 sz. érseki engedéllyel! 300 ftért eladta és az összeget a káptalani törzstökéhez csatolta.

A főkáptalan törzsvagyonához tartozott Császártöltésen patakmalom, Kecelen pedig az 1 sz. telekjében foglalt 6 holdas 1131 n. öles kertje. Mindkettő nem volt használható s fenntartásuk több költséggel járt, mint amennyi hasznot hoztak, ezért a káptalan 1879. febr. 19-én 3766 sz. vközokt. miniszteri jóváhagyással mindkettőt eladta és pedig a patakmalommal az árokkal együtt Walter Istvánnak, 3000 ftért, a keceli kertet pedig Reich Márknak és Weisz Adolfnak 1000 ftért, a két összeg pedig a törzsvagyonhoz csatoltatott.

Uzodon a káptalan tulajdonát képező korcsma a református templom és iskola mellett állott. Hozzá tartozott egy 50 n. öles kert. Közkeréltől szempontból Úszód községe a korcsmát a kerttel együtt 1884-ben megváltotta, leromboltatta s a kert 100ft. árát, valamint az eladott anyagból befolyt 195 ft.öt összesen 295 ftot átadta a káptalannak.

A káptalan ezen összeg felhatalmazásával Uzodon Úri Béni és Dávid Juliannának az uszódi 181 sz. tkjében A+1 r. 357/b, 45. r. 357/a hr. sz. a. házat 290 ftért továbbá Hohn Ignácnét az uszódi 965 sz. tkjében A+1 r. 356. hr. sz. alatti házat 492 ftért, és ezeket kocsmává alakította át. Az adásvételi szerződéseket a vk. miniszter 1884. április 1-én 12131 sz. a. jóváhagyta.

A főkáptalani törzsvagyonnak volt Kecelen a keceli 1 sz. íjkönyvben A+2 r. 857 régi és 1288 új h. sz. a. bejegyzett káposztáskertje, melyet érseki engedéllyel, mert hasznot nem hajtott Szvetnyik Andrásnak 156 ftért eladott. Az adás-vételt szerzőrést a vk. miniszter 1885. febr. 1-én 5587 sz. alatt jóváhagyta, s az összeg a törzsvagyonhoz csatoltatott.

¹²⁷ Használtam a káptalannak 1873. december 5-én összeállított hivatalos kimutatását. Érseki Ház. Dot. Cap.

¹²⁸ Érseki levéltár. Dotatio capituli aktái nyomán

1878-ban az eddig molnár és kovács lakul használt kalocsai 2. sz. tkjk. 6 r. és 411 hr. sz. a. bejegyzett házat Kubinszky Mihály kanonok, tinini püspöknek 1600 ftért az apácázárdának átengedett kanonoki kertért cserébe kapott s a Pete féle szállás mellett fekvő A 15 r. 1525 hr. sz. alatt bejegyzett 640 Döl kertet Milassin Imre ügyvédnek 500 ftért eladta. Az összeg a törzsvagyonhoz csatoltatott. Mindkét eladásról az adás-vételi szerződést a v. miniszter 1878. okt 25-én 27.655 sz. alatt jóváhagyta.

1886-ban a káptalan a tulajdonához tartozó s a császártöltési 115 sz. tkjkben A+1 r. (122-125) hr. sz. alatt foglalt tiszti lakot és a 4 r. 3337 hr. sz. alatt 2 hold 359. n. öl szántóföldet, mivel a tisztikak távol esvén a káptalan nagyobb birtokaitól nem volt használható, a szántóföld pedig mint törpe birtoktest hasznót hajtó nem volt eladta 3500 ftért Walter Lőrinc császártöltési lakosnak. Az adásvételi szerződést a vk. miniszter 1886. júl. 15-én 20442 sz. alatt hagyta jóvá.

Az italmérési jognak állami megváltása folytán a kalocsai káptalan törzsvagyonához tartozó összes korcsmák a káptalanra nézve feleslegessé válván eladattak. Éspedig:

1. Az uszódi korcsma melyet a község megvett 1250 ftért.
2. A szentbenedeki korcsmaépület melyet az ottani református hitközség vett meg 751 ftért.
3. A géderlaki korcsmaépület, melyet a község megvett 815 ftért.
4. A dusnoki korcsmaépület. Ezt Freund Sándor vette meg 1251 ftért.
5. A császártöltési korcsmaépület, melyet Fischer Vilmos vett meg 5750 ftért.
6. A keceli korcsmaépületet megvette a község 1200 ftért.

7. Az úgynevezett dömötöri csárda a hozzátartozó 91 hold 1129 n. öl futómomokból álló birtoktest dr. Brandtner György és társai vették meg 1889-ben 8850 ftért. A kecel-kiskörösi országúton álló csárda csak a földdarabbal együtt volt értékesíthető, mely egyébként a káptalani birtoktesttel semmi összefüggésben nem volt és ésekély kiterjedése és futóhomok természeténél fogva házi kezelésre nem volt alkalmas, bérbeadás esetén pedig alig fedezte volna a bérösszeg a ház fenntartási költségeit.

1897-ben a káptalan a sárközi ármentesítő társulatnak a géderlaki 6 sz. betétben 962 hr. sz. birtokból 962/2 hr. számmal jelzett 600 n. öl legelőterületet adott el 120 ftért a vk. miniszter 1898. április 2-án 66095 sz. a. kelt jóváhagyásával.

1909-ben a káptalan a császártöltésieknek a császártöltési 424 sz. betétben A I.–2-3 sor és 5235/1 hr. sz. alatt felvett 23 kat. hold és 730 n. öl homokos szántóföldet adott el, mivel a családi birtoktesttől 4 kilométer távolságra fekvő nehezen volt hasznosítható. A vételár 36.000 forint volt. Az eladást az érsek 1909. jún. 23-án 3224 sz. alatt engedélyezte.

A Kecel községben létrejött úrbéri elkülönítés alkalmával a főkáptalani uradalomnak 7000 hold homokos legelő lett kihasználva és átadva. Ezen birtok Tüskési puszta név alatt holdanként 75 koronával Hirschler Lajosnak lett haszonbérbe adva, ez azonban egy pár évi birtoklás után tönkre menván a haszonbérletet otthagya.

Azóta ezen birtok birka legelőnek és feles termelésnek használtatván oly csekély jövedelmet hozott, hogy az adót sem fedezte. Ezen körülmény folytán a főkáptalan jobbnak látta 1908-ban a birtokot parcellázva eladni. Gauzer János sárközi takarékpénztári igazgató közvetítésével ezen puszta egy része, mely a keceli 101 sz. betétben A 1–5–111 sorsz. alatt felvett 3353 kat. hold 940 n. öles homok birtokból állott, 1.080.000 koronáért eladatott. Ezen területből egy közbirtokosság megvett 1800 holdat. 540.000 koronáért. 1545 kat. holdat és 1405 n. ölet pedig, mely a keceli A 1–1022, 1027–1059 sor. 8231, 8309-8341 hrsz. alatt fel van véve, a Mező és szőlőgazdasági részvénytársaság vette meg 750.000 koronáért.

A vk. miniszter az eladást 1917. november 28-án 191, 449/1. sz. alatt hagyta jóvá. A vételár a káptalani törzstőkéhez csatoltatott.

Végre 1922-ben a káptalan 1921. december 21-én 197.399/1. ü. sz. vk. miniszteri alatt kelt jóváhagyással a dusnoki I. sz. tk. betétben A I. sor 546 hrsz. a. foglalt 364 n. öl ingatlant 42.200 krért eladta Koprivánác János dusnoki lakosnak. Az összeg a káptalan törzstőkéjéhez csatoltatott.

Ennek ellenében a káptalani törzsvagyon két ház vételével szaporodott. És pedig 1895-ban a káptalan saját jövedelméből megvette az egyik kanonoki ház telke végében fekvő és ezen ház telkébe ékező házat udvarával együtt Heil Jánostól és nejétől, mely a 6091 sz. kalocsai tkben A † 1–390 hr. sz. a. van jegyezve 2100 frért. A vk. m. az adás-vételi szerződést 1893 december 23-án 56823 sz. a. hagyta jóvá, azzal hogy a ház tulajdonjoga a káptalani törzsvagyonba felvéssék. 1900-ban megvette a káptalan az érseki ügyészi lakással szemben álló és a kalocsai 5972 sz. tkben A † 1–22/b. hr. sz. a. bejegyzett Raics-féle házat tulajdonosától Csanádi Bélától 6600 koronáért az alapítványkezelő hivatal számára. Az összeget a káptalan saját jövedelméből fedezte. Az adás-vételi szerződést a vk. miniszter 1901.

június 25-án 82721 sz. a. hagyta jóvá.

A káptalan ingó és ingatlan törzsvagyónával egyben átvette Császártöltés, Dusnok, Kecel, Géderlak, Szentbenedek és Úszód plébániák kegyuraságát és kilenc kanonoki ház fenntartását. A kegyúri terhek viselésére szolgál a káptalan által, dusnoki birtokából kihalászott 50 hold föld hozama, melynek fölös jövedelméből keletkezett a káptalan kegyúri alapja is.

II. FEJEZET.

A káptalan statútái.

A kalocsai főkáptalan belélete annak szervezeti szabályai szerint.

A káptalan beléletét annak szervezeti szabályai irányítják és szabályozzák. Első statútáit a káptalan 1748-ban alkotta meg figyelemmel VI. Károly király decretumára, a helytartósági rendeletekre és a pápának a káptalant megerősítő bullájára. Ezen statútákat a káptalan 1748. december 28 án terjesztette gróf Csáky Miklós érsek elé, aki azokat 1748. december 28-án, tehát azok bemutatása napján jóvá is hagyta és azok életbeléptetését elrendelte. Ezen statuták 1825-ben Klobusitzky Ferenc érsek alatt a kalocsai kanonok plébánosra vonatkozó és a káptalan szervezése fejezetében már előadott káptalani határozattal bővültek, mely határozatot az érsek 1825. január 25-án 814. szám alatt jóváhagyott. 1827-ben pedig hozzájárult a káptalannak ez év december 27-én tartott ülésében a káptalannál a jövőben alapítványozandó örökös misékről hozott határozata. Eddig ugyanis a lectum alapítványi tőkéje 25 forinton, a cantatum pedig 600 forinton aluli összegben volt megállapítva. Mivel azonban a pénz értéke kétszer, egymásután bekövetkezett devalváció folytán nagyon leszállt, a káptalan 1827. december 29-én tartott ülésében azon határozatot hozta, hogy ezentúl 25 forinton és 600 forinton aluli alapítványt örökös misékre nem fogad el. Ezen határozatot Klobusitzky Péter érsek 1825. július 5-én jóváhagyta.

A káptalan belélete ezen statuták szerint a következőképp alakult. Összetartozandóság szempontjából a káptalan beléletének vázolásában nem követtük az egyes pontok sorrendjét.

Ki lehet kanonok.

Kanonok a statuták első pontja szerint csak világi felszentelt pap lehet. Ezen határozatot indokolja az, hogy a világi ember vagy alsóbb egyházi rendben levő egyén nem felelhet meg mindenben a káptalani tagok részére előírt köteleességeknek, szerzetes pap pedig, mivel rendi szabályai a rendhelyhez és annak életéhez kötik, szintén nem teljesítheti a kanonoki köteleességeket. A kalocsai káptalan tagjai: a nagyprépost, lector, kantor, kustos, bácsi prépost, székesegyházi, bácsi és tiszai főesperes és a két magister kanonok.

Kanonokok kinevezése.

Ezen pont kiegészítéséül álljon itt a kanonokok kinevezésénél a kalocsai káptalanban fennálló jogszokás és hivatafos eljárási módozat. A kalocsai káptalan kinevezési jogát úgy a pápa megerősítő bullája, mint a káptalan szervezésére vonatkozó királyi rendeletek szabályozzák XII. Kelemen pápa 1735. december 5-én kelt megerősítő bullájában a nagyprépostnak kinevezését magának tartotta fenn, a többi kanonoknak megadta az utódlási jogot, vagyis a stallumok betöltésénél *a graduális promotiot*.

Ugyanígy VI. Károly király 1735. április 27-én kelt helytartósági rendelettel a nagyprépost kinevezését magának tartotta fenn mint legfőbb kegyúrnak, a többi kanonok kinevezését azonban az érsekre bízta.

Mária Terézia királynő végre a káptalan 1776. március 18-án kelt alapító levelében, mivel akkor már a káptalan tagjai száma tízre emelkedett a kinevezés jogát végleg szabályozta.

A nagyprépost és az összes kanonokok kinevezését a király, mint főkegyúr jogának nyilvánította, meghagyta azonban az érseknek a bemutatás jogát és pedig a betöltendő nagypréposti és mesterkanonoki stallumnál hármassal jelölés mellett, a többi kanonoki stallumnál pedig az utódlási jog alapján graduális promotio alakjában gyakorolhatja az érsek ezen jogát,

A pápa reservatio jogát a legújabb időkig nem érvényesítette, hanem időnkint felhatalmazta a magyar püspököket a káptalani dignitariusként kinevezésére. 1920-ban azonban ezen felhatalmazást nem

újította meg és ennek következtében 1923. július 21-én 2498. sz. a. azon alkalomból, hogy a kalocsai nagypréposti stallum betöltendő volt azon indoklással, hogy jelenleg a királyi főkegyúri jog szünetel, ezen stallum betöltését a pápa magának tartotta fenn és az új Cod. Juri Can. 396. Canonica szerint a kormánnyal történt előzetes megbeszélés után a nagyprépostot ki is nevezte.¹²⁹

A kinevezés ezen módozatát a kalocsai káptalanban az érsekek be is tartották, a nagyprépost és mesterkanonok bemutatása hármassal mellett történt, azonban rendesen az olvasókanonokot ajánlották első helyen nagyprépostnak és a király rendesen kinevezte, valamint az első helyen bemutatott mesterkanonokot is. A többi kanonokot pedig a gradualis promotio alakjában történt bemutatásra a király szintén rendesen kinevezte.

Az üresedésbe jutott mesterkanonoki vagy esetleg több alsóbb stallum betöltésénél idők folytán azonban a bemutatandó egyénre nézve az érsekek különféle eljárást követtek. A betöltendő stallumra az első időkben pályázatot hirdettek és a pályázók közül a káptalan véleménye meghallgatása után a bemutatandót az érsek kiválasztotta.

Ezen eljárásban 1871-ben állott be változás. Az 1871. március 25-én megtartott püspöki tanácskozáson a püspöki kar azon határozatot hozta, hogy ezentúl nyilvános pályázat mellőzésével az egyházmegyei papság szavazatát kérje ki a főpásztor és a legtöbb szavazatot nyert papját mutassa be a főpásztor a káptalan hozzájárulásával kinevezésre a királynak.¹³⁰ Ezen eljárás azonban egy-két szavaztatás után nem mutatkozott célravezetőnek, azért a kalocsai egyházmegyében elmaradt és a főpásztor csak a káptalant hallgatja meg, hogy nincs-e kifogása az általa bemutatásra kiválasztott ellen.

Változás állott be újabban ismét a kanonokok kinevezési jogában, azon körülmény folytán, hogy az országnak jelenleg nincs királya és így a főkegyúri jog gyakorlása szünete). A hercegprímásnak 1920. február 15-én 326. sz. a. kelt értesítése szerint a minisztertanács inteniója az, hogy a kanonoki kinevezések a magyar államforma megállapításáig és a főkegyúri jog gyakorlásának végleges rendezéséig mindenben a kánonjog szerint történjenek. Mielőtt azonban a püspök kanonokot kinevezné, vagy az Apostoli Szentszéknél előterjesztést tenne, köteles a kinevezendő papnak személyére vonatkozólag a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel előzetesen érintkezésbe lépni és ennek hozzájárulását kieszközölni. Ezen megállapodást a hercegprímás a szentszékkal is közölte és annak elfogadását kikérte.¹³¹

Ezen megállapodás szerint történt is már kinevezés egyházmegyénkben. Az érsek a vk. miniszter előzetes hozzájárulásával kinevezett úgy a reális mint a címzetes kanonokokot.

A kanonokok installatioja.

A kinevezett kanonokok installatioja a statuták harmadik pontja és a kifejlődött szokás szerint a következőképpen történik: Az investitúrát az Ordinarius adja meg. Az installatiót hivatalból az éneklőkanonok végzi, akadályoztatása esetén, vagy ha ő installáltatik, a lector vagy nagyprépost. Az installatio szertartása a következő: Miután reggel a kórusban a káptalan az officium horáit bevégezte és a nagyharanggal az installatio szertartására a jelet megadták, a jelenlevő papok helyet foglalnak a szentély padjaiban, a káptalan tagjai pedig elfoglalják stallumaikat, az installáló pedig a stallumokhoz vezető lépcső mellett az evangélium oldalára áll. Erre az installáló kanonok rövid beszéd után, melyben az új kanonok kinevezését bejelenti, jelt ad a káptalani jegyzőnek, hogy a kinevezési okmányt olvassa, fel. Ennek felolvasása után bevett szokás szerint az installáló az új kanonokot üdvözli, érdemeit méltatja és végül az őt megillető stallum elfoglalására felszólítja. A stallum elfoglalása régebben trombitászó és dobszó mellett történt, ez azonban most már nincs szokásban. A stallum elfoglalása után az installált kanonok rövid beszédben válaszol az installátor beszédjére, mire mindketten az oltárhoz mennek a Te Deumra. Azelőtt szokásban volt még, hogy az installált kanonok annak jeléül, hogy stallumával meg van elégedve, a székesegyház erkélyéről pénzt szórt a nép közé. Azonban most már ez sincs szokásban.

Az installatio előtt azonban az új kanonok a nagyprépost kezeibe leteszi a statuták második pontjában foglalt esküt és pedig a juramentum fidelitást és tridentini hitvallást valamennyien, a lector, cantor és custos pedig az ő hivataluknak megfelelő és szintén a statuták második pontja alatt foglalt esküt.

¹²⁹ Érseki levéltár Personalia Capituli.

¹³⁰ Érseki levéltár Personalia Capituli.

¹³¹ Érseki levéltár Personalia Capituli.

A káptalan kanonokjainak kötelességei.

A káptalani tagok közös kötelességei

A statúták negyedik és ötödik pontja az összes kanonokok közös kötelmeit írja elő. Az összes kanonokok helybenlakásra (residentiara) vannak kötelezve. Jóllehet a tridentinai zsinat erre vonatkozó határozatán változtatni vagy újítani nem lehet, mégis úgy intézkedik, hogy ezen zsinat által engedélyezett három havi szabadság idő úgy osztandó be, hogy a kanonokok többsége mindig Kalocsán tartózkodjék. Ha pedig valamelyik kanonok hosszabb időre akarna távol lenni, ez csak a főpásztor és nagyprépost vagy a káptalan seniorja engedélyével történjék.

Az összes kanonokok kötelesek a főpásztor iránt köteles tiszteletet és engedelmisséget tanúsítani. Azért minden egyes kanonok kötelessége a főpásztornak nemcsak parancsát, hanem óhaját is a legnagyobb készséggel teljesíteni. Ugyanily engedelmisséggel tartoznak a nagyprépostnak is és ha általa megintetnek, félremagyarázás nélkül jó szívvvel vegyék.

Hasonló készséggel engedelmeskedjenek, ha a káptalan által valamely ügyben kiküldetnek, vagy valamely hivatallal megbíztatnak. A kórusban mindannyian kötelesek részt venni és kivéve a nagyprépostot, hetesek lesznek és a kórustól engedély nélkül nem fognak elmaradni. Ha a soros hetes valamely okból nem jelent meg a kóruson, a jelenlevők közül a fiatalabb helyettesíti. Kívánatos ugyan, hogy minden kanonok naponként szentmisét mondjon, mivel azonban egyik másik némelykor akadályozva lehet, azért legalább vasár- és ünnepnapokon tartoznak misézni, azonban oly időben, hogy a konventualis misén jelen lehessenek. Mindnyájan pedig kötelesek ezen misén stallumukban jelen lenni. A kanonokok házi népe legyen jámbor és példás életű, nehogy botrányra adjanak alkalmat. Tartsák fen egymás között a békét és szeretetet, megemlékezvén arról, hogy mindannyian Krisztusban testvérek. Szigorúan közös kötelessége az összes tagoknak a breviárium elmondása kórusban.

A kórus bevezetése a kalocsai káptalannál.

A kalocsai káptalanban a breviárium közös elmondását, vagyis a kórust a káptalan közös határozattal 1791-ben vezette be. Előzményeit az érseki levéltár egy irata a következőképp írja le:

Mária Terézia királynő 1763. május 13-án Schönbrunnból az esztergomi érsekhez írt levelében azon töpreng, mely legméltóbb módon hálálkodhatnék az isteni gondviselésnek, hogy a háború és pestis megszűnt, mily módon kérlelhetné meg az Istent, hogy ezután ezen és minden más csapástól óvja meg az országot. Az Isten imáadásának a zsolozsmázásban régebben virágzott és a viharos időkben szünetelt módját az egyházban visszaállítani kellene. Örül, hogy Esztergomban már elrendeltetett (1762-ben). Buzdítja a primást, hogy ezt országszerte kiterjessze.

Barkóczy primás ehhez képest a királyné levele másolatának közlése mellett felhívta Batthyány József kalocsai érseket 1763. június 1-én, hogy a királyi felhívás szerint járjon el.

Erre a kalocsai érsek, kihez a primás levele az egyházmegye látogatása közben érkezett meg, a primásnak adott válaszában csodálkozik azon, hogy a tridentinai zsinatnak erre vonatkozó rendelkezéseit a magyar püspöki kar eddig még nem hajtotta végre, holott ama zsinat az idők viszontagságait a mulasztás mentségéül nem fogadta el. A vele közölt királyi parancsnak azonban saját egyházmegyéjében nem felelhet meg. Egyben közölte a primással Gloser kanonok jeles dissertatióját a kórus bevezetéséről és kilenc pontban összefoglalta azon akadályokat, melyek miatt a kórust Kalocsán még nem lehet bevezetni és pedig: 1. Kalocsán az öt actualis kanonok van. A három tiszteletbeli kanonok közül kettő mint plébános nem lakik Kalocsán, a harmadik pedig teológiai tanár.

2. Van ugyan 12 klerikus, hanem ezek sem kötelezhetőek a kórusra, mivel elvonná iskolai és tanulási idejüket.

3. Zenész van öt, de ezekből három nem érti a latin nyelvet, se a Gregorián éneket, javadalmak pedig mostani csekély szolgálatuknak megfelelő. Ha a kórusra köteleztetnének, több javadalommal újakat kellene felfogadni.

4. A kórushoz legalább egy succentor és két praebendatus kellene, ami legalább 480 ft. költségei jelentene.

5. A kanonoki javadalom azon egyharmadának terhére, mely distributionak lenne elkülönítendő, a succentor és két praebendatus nem nevezhető ki.

6. Énekes könyvekre és egyéb ilyfélékre legalább 200 ft. kell, gyertyákra eddig átlag 160 ft. ezután legalább 240 ft. kellene.

7. Könyvekre és az énekesek öltönyeire ezután legalább évi 120 ft. kell majd. Ki fizeti ezeket széküresedés esetén?

8. Oly silány a kalocsai kanonokok jóvedelme, hogy a plébánosok nem aspirálnak stallumra, csak az oly előregedett plébánosok, kik életük hátralevő részét nyugalomban akarják eltölteni. Ha most még ezt az új terhet ráróják a kanonokságra, senki sem fog kanonoknak bekíváncozni.

9. Mivel a kalocsai kanonok javadalma csak 400 ft., azért csak magángazdálkodás mellett képes állásának megfelelően megélni, gazdálkodni pedig, ha állandóan kórusra kell járnia, majd nem lehet, világos, hogy az egyháznak inkább csúfsága, mind dísze lenne.

Ezen indokolást a primás méltányolta s azért nem is sürgette tovább az ügyet, mely így 1791-ig elodáztatott, amikor már a káptalan tápjainak számra tízre emelkedett és a káptalan javadalmazása is megjavult. Ez évben Kollonics László érsek a kórus bevezetésének ügyét a kalocsai káptalanban ismét felelevenítette.

1791 április 16-án ugyanis az összes káptalani tagokkal consistoriumot tartott, melyben velük ezen ügyet megtárgyalta és egyben a kórus megtartási rendjét is megállapították, minek folytán a káptalan a kórus megtartását meg is kezdte.

A kórus megtartásának rendje.

A kórus megtartására a következő rendet állapították meg: Közönségesen recitálva végzi a káptalan az officium divinumot, vannak azonban napok, amelyeken énekelve végzik és pedig a nagyhéten a nagycsütörtöki matutinum és laudestől kezdve a feltámadás vasárnapja laudesig bezárólag, továbbá karácsony éjjelén az éjféli mise előtt a matutinumot és laudest. Szokásban volt Szűz Mária menybemenetele napján és Szent István napján is az énekes officium, mivel azonban e két ünnep augusztus hóban van, amikor a teológusok az utóbb megállapított tanrend szerint szünidőre haza bocsájtatnak, ezen két ünnepen az officium recitálva mondatik.

Minden egyes kanonok az egész officium elmondásában köteles résztvenni. Fel vannak mentve a canonicus teológus amely napokon előadása van, a kanonok plébános, ha hivatalos plébániai teendői visszatartják és a dékán, ha gazdasági dolgokban távol van. A hetességet a magister junior kezdi és folytatódik rang szerint a lectorig, a nagyprépost a hetesség alul fel van mentve, de kóruson köteles részt venni. Felmentést ezen kötelesség alul az Ordinarius adhat.

Az officiumot a hetes kezdi meg, a benedictiokat, capitulumokat és oratiokat ő mondja. A Prima első oratioja után a Martyrologium olvastatik a Pretiosa in conspectu Domini előtt.

A kórus bevezetése után felmerült azon kérdés, hogy a káptalan köteles-e a Boldogságos Szűz Mária officiuma, továbbá az officium defunatum és a salmi poemitentiales elmondására. A káptalan ez ügyben Rómába intézett kérdésére a Congregatio Rituum közölte a káptalannal az 1755 június 14-én decretumot, mely szerint az új káptalanok, melyekben eddig ez nem volt szokásban, erre nem kötelezhetők.

Erre Kollonitz László érsek a káptalan buzgóságára bízta ezek elmondását bizonyos határozott napokon. A káptalan az officium defunetorum elmondását tartotta be halottak napján, mely officium az új breviarium rubrikái szerint most már mint kötelező napi officium mondandó.

A székesegyházi isteni tiszteleti rend.

A székesegyházi isteni tiszteleti rend a kórus megtartásával szoros összefüggésben van, azért a statuták kilencedik pontja rendelkezése szerint az összes kanonokok, a dignitariuskok is, a vesperason, conventualis miséken, valamint minden egyéb szent ténykedésen stallumukban ülve kötelesek jelen lenni és a nekik egyéneként előírt ténykedéseket elvégezni. Akadályoztatás esetén valamelyik kanonok társukat helyettesítésre kell felkérniük. Végül az összes kanonokok a káptalant megerősítő pápai bulla rendelkezése szerint kóruson, körmeneteken a káptalani kereszt elővitele mellett rochetumban violaszínű biretumban részt venni kötelesek.

A székesegyházi isteni tiszteleti rendet a káptalan 1791. április 16-án Kollonitz László érsek elnöklete alatt ugyanazon gyűlésen állapította meg, amelyen a káptalan a kórus bevezetését határozta el és 1794-ben a székesegyházban be is vezette. Rendelkezik pedig a következőképpen :

Vasár- és ünnepnapon az úgynevezett nagymise mindig 9 órakor tartandó, melyre nyolc és félkilenckor van az első és második harangszó, kilenckor pedig a beharangozás. Úrfelmutatás után az egyik prebendatus mellékoltáron csendes misét mond. A nagymise után közvetlenül következik a szentbeszéd^ utána pedig a másik prebendatus, vagy aki ezzel megbízott mond csendes misét. Ezen napokon a kórusban a második harangozás után mondják a kanonokok a horákat, melyek befejezése után kezdődik a nagymise.

Hétköznapokon a conventualis mise a prima, tertia, sexta vagy a noua után mondatik, amint azt a rubricák és a directorium előírják.

Ha kettőnél több mise volna mondandó, az egyik conventualis mise mellékoltáron mondatik.

Az évfordulati requiemet melyek sub bireto mondatnak a hora primátusán mondatnak és akkor a kórusra elsőt 7-kor, a másodikat fél 8-kor harangoznak, 8 órakor pedig van a beharangozás.

Ha ünnepélyes gyászmisék és votiv misék vagy kisebb votiv misék is, melyek sub bireto tartatnak mondandók akkor a horatertia után mondandó a conventualis mise, ez után közvetlenül következik a horasexta és nona, melyek elvégzése után mondandó az ünnepélyes requiem vagy votiv mise A beharangozás ez esetben is 8 órakor történik

A vesperás az egész éven át a nagyhét kivételével, úgy hétköznapokon, mint vasár- és ünnepnapokon délután három órakor tartatik, mely után a kompletorium és a következő nap matutinuma és Laudes mondatnak. A nagyhéten azonban és pedig a nagyböjt első vasárnapját megelőző szombattól kezdve az egész nagyböjten át nagyszombatig bezárólag, a vasárnapot kivéve a vesperás délelőtt és pedig az utolsó misével kapcsolatos össze, úgy, hogy az úrfelmutatásig ezen mise mint csendes mise a kórusban pedig intonálja a karmester a Deus in adiutoriumot, az énekesek pedig ferialis cantus tónusban felváltva elmondják a vesperás psalonusait. Ezalatt a prebendantus elvégzi a misét, a sekrestyében pluviálét ölt magára és kimegy az oltárhoz és az énekesekkel elvégzi énekelve a vesperás hátra lévő részét. A vesperásra kijelölt rendes délutáni időben ilyenkor a kórusban a Completorium mondatok.

Kivételt képez ez alól a Quinquagesima vasárnap és a reá következő két nap. Ezen napokon ugyanis az első harangszó 5 órakor, a beharangozás 4 órakor van a vesperára, ugyanígy történik a beharangozás a nagyhéten a completoriumon azon a napokon, melyeken a Matutinum tenebrarum mondatnak.

Szentbeszéd tartása.

A kanonokok közös, kötelmeihez tartozik még szentbeszéd tartása is, és pedig Újév, Húsvét, Pünkösöd Urunk menybemenetele és Karácsony napján. A szentbeszéd tartását felváltva teljesítik, úgy hogy egy évben öt kanonok, a reá következő évben pedig a másik öt kanonok mondja sorrendben a szentbeszédet. Az előregedett, beteg, hivatalosan távollevő, vagy más elfogadható okból akadályozott kanonok ezen kötelmét más alkalmas pappal végezteti illő honorarium fejében. A székesegyházi főesperes ezenfelül még Úrnapkor és Nagyasszonynapkor szokta a szentbeszédet tartani, vasár-és ünnepnapokon a prebendatus és succentor prédekálnak. Gyertyaszentelő ünnepen, Virágvasárnap és Pünkösöd másnapján szentbeszéd nem mondatik.

A káptalan öltöneyei az isteni tiszteletnél.

Helyén van itt még a káptalan öltöneyeiről is megemlíkezni, melyeket a közös isteni tiszteletnél kapnak. A közönséges mindennapi kórusban és isteni tiszteletnél a káptalan rendesen superpellitiumot, a viola színű mozzettát és a viola színű, háromágú birétumot használja, melyek használatát már Patacsich Gábor és Batthyány József érsek engedélyezte.

A Coppa magnát, melyet XII Kelemen pápa 1755-ben bullájában és VI. Károly is 1734-ben júl. 26-án a káptalannak engedélyezett a következő ünnepeken ölti fel a kórus az isteni tisztelet alatt: Karácsony napján, Nagycsütörtökön, Húsvét napján, Pünkösöd napján, Úrnapkor, Péter és Pál apostolok ünnepén, Nagyasszonynapkor, Szent István király ünnepén, továbbá Szűz Mária ünnepein, Újév napján, Pünkösöd más napján, Szentháromság vasárnap, Mindszentek és Szent István vértanú ünnepén. És pedig a Primis Vesperis usque ad Secundas Verperas exclusive. Továbbá öfelsége a király név és születésnapja, az érsek és kinevezési és a templom felszentelése évfordulati napjain az ezen napokon tartani szokott ünnepélyes mise alatt. Végre bármely nyilvános ünnepélyes alkalomkor.

A Crux Tolosanát az összes miséken, de bármely ünnepélyes alkalommal az isteni tiszteleten kívül is mint a káptalan jelvényét használják a kanonokok.

Káptalan segédszemélyzete.

A káptalannak kötelmei teljesítésében segítségére vannak a praebendantusok és a főszékesegyházi hitszónok.

Ezek a kórusban a napi officium elmondásánál közreműködnek, ők tartják a conventualis miséket, ha azok nem tartatnak sob infula, és az ünnepélyes miséken assisztálnak. Tisztjuket hetenként felváltva végzik. Segédkeznek a gyóntatásoknál is.

Ezen szolgálatokért Mária Terézia királyné a szemináriumnak 1776. márc. 8-án kelt alapító levelében 300-300 ftol, összesen 700 ffit fizetett a szemináriumnak. A káptalan ezen dotációja folytán a praebendátusok megválasztási jogát gyakorolta, de a megválasztottat az érseknek kinevezésre bementatta. Újabban az érsek nevezi ki a praebendántusokat és a káptalant a kinevezésről értesíti, mivel az uradalmi pénztárból kapják fizetésüket.

A főszékesegyházi szónokot 1796-tól Kollonitz Lászió érsek sajátjából adott dotáció mellett a kalocsai piaristák közül választotta. Klobusiczky Péter érsek azonban ezen hivattal már világi papjai közül bízott meg egyet 500 ft. dotációval, lakás és ellátásért pedig a szemináriumnak 200 ffit fizetett. Külön hitszónoka azonban csak 1840-ig volt a székesegyháznak. Ezen évben ugyanis Klobusiczky Péter érsek ezen hivatalát is a praebendantusokra bízta, akik ezen hivataluk után ezen időtől fogva 500 ft. dotációt élveznek.

A szentbeszédeket most már ők tartják vasár- és ünnepnapokon felváltva. A háború folytán beállott paphiány miatt 1923-ban a praebendantusi és hitszónoki teendőket a kalocsai plébánia két káplánjára bízta, egyben az érsek 1924. okt. 22-én 2338 sz. a. járandóságukat úgy intézte, hogy az érseki uradalomtól 4-4 q búzát és 600-600 korona fizetést kapnak.

Az egyes káptalani tagok külön kötelmei és jogai.

A káptalan ezen közös kötelmein kívül a káptalan statutái az egyes kanonokok jogait és kötelmeit is előírják, a káptalan tagjainak rendfokozatok szerint.

A káptalan első és legfőbb méltósága a nagyprépost. XII. Kelemen pápa, mint már a káptalan szervezéséről mondottaknál láttuk, a nagyprépostok a főpapi jelvények használatával tüntette ki. Kötelmei, a főpásztort székfoglalása alkalmával beszéddel üdvözölni és bármely más alkalommal, ha a székesegyházba jön a káptalan élén a főajtónál fogadni, neki a pacificalet csókra nyújtani és az aspensoriumot átadni. Ha akadályozva van, a lector vagy más kanonok helyettesíti. Ha a főpásztor távol van az isteni tisztelet ténykedéseknél ő helyettesíti. A káptalan nyilvános ügyeit ő intézi el, a jó rendre és fegyelemre a káptalanban és a statuták pontos betartására felügyel. Ő intézi a káptalan peres ügyeit. Mint a káptalan első méltósága, annak élén áll, hozzá tartozik a káptalan ügyeinek és jogainak védelme, fegyelmi joggal is bír. Ő hívja össze a káptalant gyűlésre, azokon elnököl és a gyűlést vezeti. Ő gondoskodik arról is, hogy a káptalan jegyzőkönyvei és statutái gondos őrizet alatt tartassanak és csak az ő engedélyével adhatók ki olvasásra, ő őrzi a káptalan közhasználati kisebb pecsétjét és a káptalani uradalmi pecsétet.

A lector a káptalan második méltósága. Jogai és kötelmei a következők: Mint a káptalan második méltósága a nagyprépostot akadályoztatása esetén úgy a káptalan ügyei intézésében mint a székesegyházban helyettesíti úgy a misék elmondásában mint egyéb főpapi teendőkben. Hivatalos kötelme a hiteles helyi kiadványokhoz a formulák könyvét, továbbá a hiteles helyi és káptalani levéltárat valamint a hiteles helyi nagypecsétet őrizni, melynek szekrényéhez az egyik kulcsot valamint a levéltár egyedüli kulcsát ő őrzi. Az összes hiteles helyi kiadványokat a lector és még egy kanonok társa aláírják, távollétében két másik kanonok. Az összes okmányok pedig melyeket a káptalan mint hiteles hely a hiteles helyi nagy pecséttel vörös viaszban kiad, a lector által saját neve aláírásával hitelesítetnek. Ha megtörténnek, hogy az okmányban egyes szavakat javítani kellene, a kijavított szavakról jegyzéket készít, a kijavítás előtt ezt a káptalan előtt felolvassa, és azután végzi a javítást. Mint lector úgy a juramentum fidelitatis, mint pedig a hivatalával járó esküt teszi le installatioja alkalmával. Az eskü mintája a statuták második pontja alatt van.

A hiteles helyi intézmény megszűnése óta kötelmeinek azon része, mely a hiteles helyi működésé-

re vonatkozik, már nem bír jelentőséggel, azért az ezekre vonatkozó esküt azóta nem teszi le.

A Cantornak mint a káptalan harmadik méltóságának jogai és kötelmei az újonnan kinevezett és tényleges és címzetes kanonokokat installálni és nekik installatiojukról bizonylatot adni. A nagyhét első három napjának isteni tisztelet rendjét a sekrestyében kifüggeszti, az alapítványozott és votiv misék tabelláját elkészíti és tovább vezeti, a káptalani sekrestyében kifüggeszti. A prebendatusok, zenészek és főszékesegyházi énekesek felügyelői, ő intézi a harangozás idejét, beszerzi a szükséges szer-tartási könyveket, végre a hiteles helyi nagy pecséthez az egyik kulcsot őrzi. Az ő külön eskü mintája szintén a statuták második pontja alatt van, melyből azonban most már a hiteles helyre vonatkozó rész kimarad.

A Custos mint a káptalan negyedik méltósága a főszékesegyházi kincstár és szertár kulcsait őrzi. ő őrzi a főszékesegyház drágaságait, szent edényeit és ornátusait és azokat előírás szerint használatra kiadja, ő gondoskodik a főszékesegyház szükségleteiről, felügyel a sekrestyékre, harangozóra, gondoskodik a templom és sekrestye tisztántartásáról, intézi a sekrestyések és harangozó fegyelmi ügyeit. Gondoskodik, hogy a főoltáron duplex ünnepen hat, semiduplexen négy, feriakon és siplexen két, a nagyböjtnben, adventben és kántorböjti napokon pedig négy gyertya égjen a conventualis mise alatt. Ha a templom javításra szorul, ezt a főpásztornak bejelenti.

Reá volt bízva a főszékesegyházi pénztár, az alapítványi misék és a Kollonitz-féle pénztár kezelése. Külön, hivatalával járó esküt tett le installációkor. 1758-ban káptalani határozat folytán a Custos gondoskodik Virágvasárnapon a Főpásztornak és a káptalani tagoknak átnyújtani szokott díszes barká-iról úgy szintén a Gyertyaszenteléskor úgy a főpásztornak, mint a kanonokoknak járó díszes gyertya elkészítéséről.

A bácsi prépost. A préposti jelvényeket használhatja, s ezen jogot az 1833. évi április 2-án kelt 8560. számú királyi határozat értelmében előléptetése esetén is megtartja. Kötelessége a főpásztor miséjén, vagy ha concelebrál assistálni és sor szerint a reá eső isteni tiszteleti ténykedéseket végezni, a neki kijelölt ünnepen a szentbeszédet elmondani.

A főszékesegyházi főesperes mint hatodik méltóság a káptalanban. Mindenek előtt hivatalos teendői miatt residentíára köteles, az isteni tiszteletnél neki a káptalan által kiszabott teendőket és ha reá kerül a sor a tabellákban neki előírt miséket mint soros pedig a szentbeszédet elvégzi. Főesperesi kerületében a kerületi gyűlések jegyzőkönyvét, az átadási iratokat, egyház pénztári számadásokat felülvizsgálja, az újonnan kinevezett plébánosokat installálja vagy mással, rendszeren az alespereset installáltatja, a főpásztor megbízásából főesperesi kerületének plébániáit vagy legalább alespereseit kanonilag látogatja. Ha a főpásztor a székesegyházban vagy más templomban pontifikál, papszentelést végez, harangot, temetőt szentel, templomot cunsecrál, hivatásánál fogva ássistálni tartozik.

Mióta Kalocsán az egyházmegyei pénztárok számadásai fölülvizsgálására számvevő szám lett szervezve a számadások fölülvizsgálását ez végzi.

A bácsi és tiszai kerületi főesperesek. Ezen két stallum kanonokja a székesegyházban az isteni tiszteletnél mint a többi kanonok a reájuk eső functioikat elvégzik, nekik a tabelán kijelölt miséket és sorosan a szentbeszédet elvégzik. Ezenfelül esperesi kerületük átadási iratait, gyűlési jegyzőkönyveit, az egyházpénztári számadásokat felülvizsgálják, ez utóbbit most a számvevőség végzi, a plébánosokat installálja, vagy installáltatja és a főpásztor rendeletére kánoni látogatást végeznek.

A két mesterkanonok. Ezek egyike a kanonok plébános s mint ilyen a plébániai teendőket végzi. A másik a reája eső fundált miséket elvégzi s mint soros a szentbeszédet megtartja.

A Canonicus theologus. Már XII. Gergely pápa a Tridenti zsinat rendelkezése szerint a káptalant megerősítő bullájában az egyik stallumot a Canonicus teológushoz kötötte, azonban a helytartóságnak 1815. évi február 19-én 5599 sz. alatt kelt rendelete értelmében a kalocsai káptalanban praebenda theologialis van szervezve, mely azonban ezen rendelet szerint nincsen stallumhoz kötve. Az erre kijelölt kanonok a statuták szerint addig tartozik teológiát tanítani, ameddig ezt a főpásztor; vagy székesegyház esetében a káptalan jónak látja.

Az 1813. évi július 5-án 16712 sz. helytartósági rendelet szerint pedig, ha a canonicus theologus nem vállalja más teendői, vagy bármely okból a tanítást, köteles helyettest állítani és ennek kanonoki jövedelméből 600 ft. díjat fizetni, vagy cathedra theologialis szervezendő a káptalanban. A kalocsai lyceumban az egyik theologiai tanár végzi a canonicus theologus helyett a tanítást s a canonicus theologus fizeti. Ugyanígy kötötte az egyik stallumhoz XII. Kelemen pápa a káptalant megerősítő bullájában **a Canonicus poenitentiariushöz.** Ő a kalocsai székesegyháznak teljhatalmú gyóntatója felhatalmazva a kiváltsággal, hogy a pápának és az egyházmegyében az Ordinariusnak fentartott esetek alul

is feloldozhat.

A címzetes kanonokok jogai.

A káptalan tiszteletbeli kanonokjai mint a káptalan kültagjai jogaihoz tartozik, hogy úgy Károly és Mária Terézia szervező pátensei, mint a pápa jóváhagyási bullája szerint a kóruson és székesegyházi isteni tiszteleten a violaszínű rochetumot és biretumot használhatják, ily színű cingulust és violaszínű betétes palliumot is hordhatnak. Kötelességük a nagyobb ünnepeken, ha Kalocsán laknak a székesegyházi isteni tiszteleten és tetszés szerint a kórusban részt venni. Installatiójuk úgy történik, mint a tényleges kanonokoké. A pápai bulla szerint az első kinevezett tb. kanonokok utódlási joggal is bírtak. Kérdés azonban, hogy ezen jog fennáll-e a későbbi kinevezettekénél is.

A káptalani gyűlések.

A káptalan saját ügyeit a káptalani gyűléseken intézi el. Rendszeresen pénteki napon a kórus után tartatik a kanonoki sekrestyében. A statuták 13-14 pontja rendelkezése szerint a káptalani gyűléseket a nagyprépost hívja össze és annak tárgysorozatát a káptalannal tudatja. A káptalani jegyző az ügyek előadója és a jegyzőkönyv vezetője, valamint a káptalan meghatalmazott és megesketett ügyvédje peres ügyekben. A nagyprépost helyettese akadályoztatása esetén az utána következő dignitarius. Az üléseken a nagyprépost elnököl, vagy helyettese. Ezekon minden egyes kanonok köteles részt venni, mivel, az, ami mindannyiuk érdeke, mindegyiküktől jóvá kell hagyatni. Aki akadályozva van, annak ezt meg kell indokolnia. A távol maradottak a jelenvoltak határozatait meg nem másíthatják, hacsak nem maradt el a kanonokok többsége. A tárgyalandó ügyekről méltóságok szerinti sorrendben minden egyes kanonok véleményét előadja és szavazatát leadja, végül valamennyinek véleményét és szavazatát összevetve a követendő eljárás megállapítatják. A szavazatok egyenlősége esetén a nagyprépost, vagy helyettese döntő szavazattal bír. A gyűlésről a jegyzőkönyvet a káptalani jegyző bevezeti az erre szolgáló protocoallumba és a következő ülésen hitelesítésre felterjeszti.

A káptalan levéltára.

A káptalan saját levéltára a székesegyházban a káptalani sekrestye felett biztos helyiségben van elhelyezve és a káptalani jegyző őrizete alatt áll. Kulcsa a Custosnál van.

Az új kanonokok jövedelmének rendezése.

A káptalannak mint testületnek jövedelmeit, illetve a káptalan dotatiojának fokozatos rendezését a káptalan szervezéséről szóló fejezet részletesen tartalmazza, *itt csak az újonnan kinevezett kanonok jövedelmének megállapításáról lesz szó* a statuták erre vonatkozó rendelkezése szerint. Előre bocsátom, hogy a statuták erre vonatkozó rendelkezése először azon időről szól, mikor a kanonokok még pénzbeli dotatiót kaptak az érseki jövedelmekből, azután azon időről, mikor már saját birtokaival rendelkezett, vagyis 1764-től 1833-ig és 1833-tól a mai napig.

Az újonnan kinevezett kanonok fizetésének megállapítása a statuták rendelkezése szerint a következőképpen történik¹³²:

Miután a helytartótanács 1806. évi 5284. sz. rendelkezése szerint az új kanonokok összes mindennemű jövedelmüket az installatio és eskütétel napiától kezdve *kapják* és pedig Kollonitz László érsek 1795. évi október 6-án kelt intézkedése értelmében, mely a káptalan statútumába is felvétellett és melyet az állandó gyakorlat is megerősített, *azért* minden egyes kanonok és így a kalocsai kanonokplébános is 500 ftot öt évi részletekben a káptalan közös pénztárába, más néven Cassa Nemonisba tartozik fizetni úgy, hogy évenként 100 ftot fizet az említett pénztárba. Az öt éven belül esetleg bekövetkezett elhalálozás esetében az öt évből még hátra levő időre a 100 ft nem fizetendő, ha pedig az elhalálozott az 500 ftot már az első évben lefizette volna, az öt évből az elhalálozás után még hátra levő évekre 100-100 ft az illető hagyatéki tömegébe visszafizetendő.

Hasonlóképp mivel a káptalannak 1852-ben bekövetkezett és előbb vázolt dotatioja folytán a káptalan

¹³² Káptalani statuták.

talán fundus instructusa és pedig 300-500 pozs. mérő buza, kétszeres buza, rozs, árpa és zab, 400 akó bor, 500 darab juh, mely vétel útján a király által engedélyezett 16,000 ftból (40,000 Conv. Moneta) 755 darabra felszaporodott, továbbá 100 db. szarvasmarha, 10 öl széna és ugyanannyi tavaszi és őszi szalma a káptalan gazdálkodása folytán *megszaporodott* és a *fundus instructus ezen növekedése* az új kanonok kinevezése előtt már *stallumban levő kanonokok elvitázhatlan tulajdonát képezi* s így az új kanonok arra igényt nem tarthat, azért a káptalannak 1838. október 8-án 179. sz. a. hozott határozata folytán minden a jövedelme *élvezetébe lépő új kanonok az elősorolt régi fundus instructus állományát túlhaladó mennyiség után* a kamara által megállapított árak szerint, minden juhot 5 ftBa, a szarvasmarhát kora szerint felbecsülve, a szénát ölenként 35 ftba, az őszi szalmát 1 ft 40 krba, a tavaszt 2 ft 12 krba, a bort és pálinkát pedig azon időbeli kimerési ára szerint számítva, *azon stallum jövedelme arányában, melyet elfoglalt, a reá eső részt kifizetni tartozik, hogy* így a gazdasági feljavítás által keletkezett állományhoz, valamint az ebből *stallumára arányosan eső több haszonhoz*, már a stallumba lépés napjától kezdve *jogot szerezzen.*

Az elhalálozott kanonokok hagyatékát illető részről pedig a következő rendelkezés irányadó.

A levonandók levonása után a fundus instructust túlhaladó *tömegnek* az illető *stallumot* illető része részint természetben, részint pénzben megváltva az elhalt kanonok hagyatéki *tömegének, beszámítva az üresedésbe jött stallumot is, a stallumra eső arány szerint kiadandó.* Ha a káptalannak a terményekre szüksége van, azt a kamarai árakban pénzben megválthatja, ugyanígy az élő állatok értékét is, nehogy azok állománya csökkenjen, szintén készpénzben kifizetheti. Ezen határozat indoka, hogy az elhalt a maga részéről a gazdaság feljavítására fizetett összegekért kárpótoltassék, mivel elhalálása folytán a feljavításból származó hasznot már nem élvezheti.

Praescisio

A praescisio a következőkép történt.

Úgy elhalálozás esetén, mint új kanonok *stallumba lépésekor a vagyonállag* tényleges állapota részint a havonként elkészített szokott kimutatásból, részint ha a szükség úgy kívánja, egy újonnan felvett leltárból megállapítandó és ezen eredményből levonandó mindenképp az eredeti fennebb részletezett fundus instructus, továbbá a tényleges kanonokoknak azon évre járó része, hasonlóképpen a tisztviselők, uradalmi szolgazemélyzet deputatuma és a birkák és szarvasmarhák azon évi fiadása, ha a változás január 1-től június végéig történik, ha azonban július 1-től december végéig, akkor minden bárány után 1 ft 30 kr., bikaborjú után 4 ft, tehénborjú után 3 ft 12 kr. megtérítendő.

Ami ezután fennmarad, a káptalannál használatban levő kulcs szerint, mely az egyes stallumok után járó jövedelmi összeg szerint igazodik, *felosztásra kerül.* Ezen kulcs *nevezője* a stallum jövedelmét mutatja kihagyva két nullát, *számlálója* pedig az összes fizetések végösszegét, szintén két nullát kihagyva.

Eszerint a kulcs így alakul:

Nagyprépost	2000 = 20/122 rész kap
Lector	1600 = 16/122
Cantor	1500 = 15/122
Custos	1400 = 14/122
Prépost, Bács	1300 = 13/122
Archid. Cath	1200 = 12/122
Archid. Bács	1100 = 11/122
Arch. Tib.	1100 = 11/122
Magister	1000 = 10/122
	12200 = 122/122

A jövedelmi összegek Mária Terézia által adott pátensben lettek megállapítva és ugyanakkor a kulcs is jóváhagyva.¹³³

¹³³ 1) L. M. Terézia Patensét a függelékben.

A fenmaradt vagyon a kanonokok *elhalálózása* vagy új kanonok *stallumba lépésekor* elkülönítendő, leltározandó és a káptalannak megbírálásra és jóváhagyásra bemutatandó és jóváhagyás után az elhalálozott kanonok hagyatéki tömegének illetve a hagyatéki gondnoknak kiadandó; az új kanonokkal pedig a felszámolás a káptalan útján írásban közlendő és ennek egy másik példányán a járulék szabályszerűen átadandó. Mivel azonban a felszámolt értékeken kívül a gazdaságban több más értékek is vannak, melyektől el nem lehet tekinteni, mint égetett téglák, nád, tűzifa s hasonlók, melyek az elmúlt évekből megmaradtak s szorosan véve az előbb volt kanonokok tulajdonát képezik s így jogosan megváltás alá esnek, ezek megváltására, ha nagyobb mennyiségben találtnának, a káptalan jogát fenntartja.

Vége az egyes stallumoknak járó deputatum a termett gyümölcsből, borból, tűzifából, szénából és szalmából a felosztásra meghatározott január 1-től a hagyatéki tömegnek az elhalálozás napjáig, az új kanonoknak pedig az installatio és eskütétel napjától december végéig pro rata temporis jár. Ezen okból nem engedhető meg, hogy a kanonok deputatumokat előre kivegyék, vagy hosszabb időre a magtárban vagy az uradalmi pincében hagyják.

A kanonokok végrendelete és hagyatéki ügye.

A kanonokok jövedelmének megállapításával összefüggésben van azok hagyatéki ügye is. Erről a statua szintén rendelkezik.

Ha valamely kanonok súlyosan megbetegszik, már testvéri szeretetből, de a statuták rendelkezése folytán is kanonok társai meglátogatják és figyelmeztetik, hogy a nagy útra, az örökkévalóságba elkészüljön és gondoskodnak azzal, hogy a haldoklók szentségeivel elláttassék. Az elhalálozott kanonok hagyatékának megóvása céljából a halál beállta után a káptalan két kiküldötté azonnal elmén házához és az elhalálozott összes ingóságait zár alá veszik, gondoskodnak a holttest felravatalozásáról, és ha végrendeletet hagyott hátra, a kiküldöttek azt átveszik, a káptalannak átadják, ahol azt felbontják meghirdetik és hogy az elhunyt lelki üdvére tartandó szentmiséről és temetésről mielőbb gondoskodás történhessék, a káptalan, ha a végrendeletben erről nem gondoskodott, végrendeleti végrehajtót küld, ki, aki ezekről gondoskodik. Emellett a végrendeleti végrehajtó gondoskodik a hagyaték pontos leltározásáról és a végrendelet végrehajtásáról.

A kanonokok úgy az országos törvények, mint a jogszokás szerint ingó és ingatlan vagyonukról szabadon rendelkeznek, akár a saját patrimoniumukból, akár javadalmukból származzék is, mégis azon megszorítással, hogy az egyházmegyei statuták és Királyi rendeletek értelmében a káptalan minden egyes tagja az 1832. évi jún. 19-én kelt kamarai összeírásban kimutatott s az illető által élvezett stallumra eső egy évi jövedelmének tizedrészét a papi nyugdíj és szemináriumi alapnak köteles hagyni, ellen esetben végrendelete hivatalból érvénytelennek tekintendő. Ha ezen kötelezettséget már életében lerőta volna oly módon, hogy a fokozatos előléptetésnél jövedelme arányában a különbözetet rendesen kifizette, erről a végrendeletben nem köteles intézkedni. A hagyaték leltározása a végrendeleti végrehajtó, továbbá a bírósági kiküldött és ha vannak rokonai, ezek jelenlétében történik. Jelenleg a végrendeletet a bíróság veszi át, a hagyatékot a végrendeleti végrehajtó közbejöttével letárgyalja, az ítéletet a végrendeleti végrehajtónak kiadja, aki a hagyatékot azután az illetékeseknek kiadja, és erről pontos számadást ad.

Ha azonban valamely kanonok végrendelet nélkül hal meg, az elhunyt összes hagyatéka a káptalan által kiküldött végrendeleti végrehajtó és a bíróság közbejöttével leltárba vétetik és az előbb körülírt módon kezeltetik. Az összes tiszta hagyaték úgy az országos törvények, mint az egyházi rendelkezések szerint három részre osztandó. Egy részt az elhalt rokonainak, egy rész mint szegényharmad, a szegényeknek, egy rész pedig a székesegyháznak adandók ki. Ezen utóbbi harmadrészből azonban a helyhatóság 1822. évi 9034 sz. rendelete értelmében a főszékesegyház csak egyharmad részt kap, a másik kétharmad rész az egyházmegyei kis pénztárba a Cassa novába fizetendő. Könyveikről és egyházi szereikről szabadon rendelkezhetnek.

A statuták rendelkezése szerint az elhunyt kanonokért három szentmise mondandó, de ezeken kívül minden kanonok még egy szentmisét tartozik felajánlani, s ezen kívül az elhunyt iránti kartársi szeretetből egy ünnepélyes requiem tartandó non humato corpore.

Miután a káptalan gazdálkodása idők folytán megváltozott, a fundus instruitus elvét a káptalan eljettette és ennél fogva az előbb vázolt praescisios eljárás 1916. óta megszűnt. Miután továbbá közjegyzői intézmény létesítése és az új országos törvények életbeléptetése óta a kanonokok hagyatéki ügyei

az országos törvények szerint intéztetnek el, azért a státuák ezekre vonatkozó részei ily alakjukban már nem bírnak hatállyal.

III. FEJEZET.

A kalocsai káptalan működése egyházi és állami téren.

A káptalannak ezen kettős működési tere már ősidőktől fogva fennáll. Mint egyházi testület a püspök tanácsadói és munkatársai az egyházmegyei kormányzásban, az iskolai oktatásban és a tanügy vezetésében, mint előljárók és tanárok a papnevelésben. Századokon át résztvettek az országos törvények megalkotásában, és a vármegyék közigazgatásában, mint a királyi tábla tagjai az országos törvények végrehajtásában s végül mint hiteles helyek közjő előmozdításában. Részletesebben csak a kalocsai káptalannak főbb működési tereit kívánom itt méltatni, amiből kitűnik, mily áldásos működést fejtett ki századokon át.

Consistorium.

A kalocsai káptalan működése a Consistoriumban.

A Consistorium elnöke az érseki helynök és általános ügyhallgató, tápjai pedig az összes kanonokok és a papságból az érsek által kinevezett szentszéki ülnökök. Az érseki helynök jogkörébe tartozik minden ami az egyházmegye plébániáinak és a híveknek lelki és anyagi kormányzásához tartozik, a szorosán vett parochiáliák, vagyis az egyházmegye közigazgatása, s így az iskolai ügyek is. Az általános ügyhallgató jogköre az egyházi bíráskodás, a tribunal ecclesiasticum ügyei. Ezek a házassági perek, az ezzel vonatkozásban álló ügyek és az érsek által az egyházi bíráskodáshoz átutalt fegyelmi ügyek. Amíg az érseki iroda szervezésével a két fórum nem lett elválasztva s minden ügy a consistoriumban lelt elintézve.

Az általános, vagyis érseki helynök mellé titkár-secretarius volt rendelve, aki a beérkezett ügyeket referálta, a határozatokat megfogalmazta és expediálta.

Az általános ügyhallgató mellé pedig a szentszéki jegyző volt rendelve, aki a consistoriumban a beérkezett ügyeket referálta és a per folyamán a határozatokat és ítéleteket megfogalmazta és expediálta.

Vége mindkét fórum részére egy protocollista volt kirendelve, aki az ügydarabokat és végzéseket a helynöki és általános ügyhallgatói protocullumba bevezette. 1851-ig lettek mindkét fórum ügyei a consistoriumban elintézve, mely hetenként kétszer, kedden és csütörtökön, de ha a szükség úgy kívánta többször is tartatott. Kunszt érsek azonban 1852-ben, amely időben *I. Ferenc* király a házassági ügyek bírói tárgyalására összes államaiban használatra instructioját kiadta, a két forumot elválasztotta egymástól. Szervezte az aula ecclesiasticát, az érseki irodát, irodaigazgatóval, titkárral, külön protocollistával és levéltárossal, ezek egyike egyben az érsek szertartója, caeremonarius is.¹³⁴

Az érseki iroda élén áll a vicarius generális, az érsek általános helynöke, aki az érsek nevében és átruházott hatalmával mindazon ügyeket intézi, melyek azelőtt is az általános helynök ügykörébe tartoztak

A consistorium pedig 1917-ig üléseiben, melyek minden csütörtökön tartattak, csakis az általános ügyhallgató jogkörébe tartozó házassági pereket s egyéb ezzel vonatkozásban álló jogi ügyleteket, így a holtta nyilvánítást és az érseki irodából a consistoriumhoz áttett fegyelmi ügyeket intézte mellé rendelve a szentszéki jegyző, tagjai pedig az összes kanonokok és a papságból kinevezett szentszéki ülnökök voltak.

Az 1917. pünkösdi napján életbe léptetett új Codex juris-canonici, ebben annyiban idézett elő változást, hogy az általános ügyhallgató officialisnak neveztetik, a peres ügyeket pedig soros bírák intézik, kiket az *érsek* a kanonokok és a papság köréből *kinevez*.

Természetes, hogy úgy az érseki helynök, mint az általános ügyhallgató vagy jelenleg az egyházi bíróság az érsek által rájuk átruházott hatalomnál fogva intézkednek és ha jónak látja az érsek, ő elnököl. Az érseki iroda életbeléptetése óta pedig a fontosabb ügyek elintézését magának tartja fenn. A

¹³⁴ Érseki levéltár Vicarialis et Consistorium.

consistorium azonban mint testület még most is fennáll és a reá bízott ügyeket intézi.

Hogy a káptalan mint az egyház kormányzatban az érsek segítő szerve úgy a lelki mint az anyagi ügyekben mily nagy szolgálatot tett az államnak és a közjónak, mutatják a majdnem kétszáz év protocollumai és az érseki levéltár bő anyaga.

Egyházmegyei főtanfelügyelőség.

A káptalan működése mint egyházmegyei főtanfelügyelőség.

Köztudomású, hogy országunkban ősi időktől fogva sz. egyház tartotta fenn az iskolákat. A kalocsai egyházmegyének is megvoltak a régi időben káptalani és plébániai iskolái és amint az ország a török járom alul fölszabadult, az egyházmegye első restaurátora Patacsich Gábor érsek mint azt VI. Károly királyhoz intézett felterjesztésében, melyben a földvári apátságot kérte, megkezde a plébániákon az iskolák építését, amit utódjai és később egyes községek folytattak.

Ezen egyházmegyei iskolák ügyeit is a consistorium intézte az 1868. évi közoktatási törvény életbeléptetéséig, amikor Haynald Lajos érsek az egyházmegyei főtanfelügyelőséget szervezte. Azóta az iskolaügyeket, mint az érseki iroda külön resortját az, egyházmegyei főtanfelügyelő és a mellé rendelt segédtanfelügyelő intézik. Az egyházmegyei főtanfelügyelő mindig az egyik kanonok, akit az érsek erre kinevez.¹³⁵

A káptalan mint országos hiteles hely.

A kalocsai káptalan, mint országos hiteles helyi intézmény.

A hiteles helyek keletkezését az ország első századaiban kell keresnünk, amikor az ország népe a káptalanok és konventek iránti bizalmából fontos iratait ezek őrizetére bízta és ismét kérte ezekről hiteles másolatokat. Idővel a közhitelű helyek működési tere bővült és jogszokás folytán országos érvényűvé váltak. Tétéles törvényeinkből megemlítem az 1552. évi 41 és 1725 évi 39 tekéket. Ezek elrendelték, hogy minden káptalanban legalább öt kanonok legyen, aki a hazai jogban jártas és a magyar nyelvet bírja. Továbbá, hogy a káptalan tagjai a hiteles helyi esküt kötelesek letenni. Ezen eskü minták a kalocsai káptalan statutai második pontjába vannak felvéve. Az 1741. tc. 25. p. pedig elrendeli, hogy a hiteles helyi levéltár egy megesketett jegyző őrizetére bízassék, aki annak anyagáról regisztert készítsen. Az 1723 évi 33. tc. továbbá megkívánja, hogy a hiteles helyi kiadványokat a káptalan tagjai sajátkezűleg írják alá és összes kiadványaikról jegyzőkönyvet kötelesek vezetni.

A közhitelességi helyek intézményét legelőször II. József császár, koronázatlan király, támadta meg. 1789-ben ugyanis elrendelte, hogy a hiteles helyek összes eredeti iratai és letétei megőrzés végett Budára szállíttassanak. Ezen rendelet azonban nagy ellenkezésre talált az országban és csak kevesen tettek annak eleget. A kalocsai káptalan sem szállította fel Budára hiteles helyi levéltárát. Ezen rendelet már a hiteles helyi intézmény megszüntetését célozta Ennek keresztül vitele sem késelt soká. Az 1860. évben, a Bach-korszak alatt vezette be ugyanis a helytartó tanács a közjegyzői intézményt, mely hivatva volt az ősi hiteles helyek működését megszüntetni. Ekkor azonban ezen intézmény nem vert gyökeret, mert az akkori kúriai elnök által 1861 február 9-én tartott gyűlésen kimondották, hogy a közjegyzői intézmény ellenkezik az ország ősi intézményeivel és ha eltöröltetik, a közjó ezáltal nem fog szenvedni, az ország pedig fölösleges költségektől szabadul. Azért ezen intézmény beszüntetendő és a hiteles helyek meghagyandók. Ezt az 1868. évi 54. tc. 557. pontja el is rendelte, kimondván, hogy a hiteles helyek *jogaikban* a törvény és jogszokás szerint hiteles kiadványokat kiadni továbbra és meghagyatnak.

Ez azonban csak 1874-ig tartott, mert az 1874. évi 35. tc. a közjegyzői intézményt újra és mindenkorra bevezette, a hiteles helyekre pedig kimondotta, hogy ezentúl levéltárukból másolatokat ugyan kiadhatnak, de új okmányok kiadására és egyéb leendőkre, melyek azelőtt a hiteles helyek jogkörébe tartoztak, nincs többé felhatalmazásuk.

Ezzel a káptalanok köteles helyi intézménye megszűnt. Működésük csak arra terjed ki, hogy a hiteles levéltárukban elhelyezett iratokat megőrizni kötelesek és azokat a feleknek, akik ezt kérik, vagy

¹³⁵ Érseki levéltár: Iskolai ügyek.

eredetiben, vagy másolatban kiadhatják, a hiteles levéltár pedig az országos hiteles levéltári bizottság felügyelete alá helyeztetett, a hiteles helyek működési körér pedig a királyi közjegyző és a bíróságok vették át.

A kalocsai káptalan hiteles helyi működése Pest-Pilis-Solt, Bács-Bodrog megyékre és a dunántúli szomszédos részekre, tehát Baranya és Tolna megyék Duna menti részeire terjedt ki. A kalocsai káptalanban a kiküldetések statutiókra a stallumok sorrendjében történt a legfelsőbbtől kezdve, egyéb kiküldetésekre, mint bevallások, végrendeletek felvételére a nagyprépost a káptalan két tagját küldte ki, akiknek eljárásukról a káptalannak beszámolni tartoztak. Egyébként pedig az összes ünnepélyes aktusok a káptalan jelenlétében a káptalani sekrestyében a bevallóktól vagy személyesen vagy pedig ezek törvényes és teljhatalmú megbízottja útján vétettek fel. A káptalan hiteles helyi levéltára a káptalan sekrestyéje feletti helyiségben vasszekrényben őriztetik. A levéltár jól van rendezve, kettős regiszter ad számot tartalmáról és a lector őrizetére van bízva, ki mellé a káptalan egy hiteles levéltári kezelőt nevezett ki, aki a hiteles helyi kiadványok másolatait elkészíti, az iktatót és használati naplót vezeti, valamint a levéltár anyagának használóit ellenőrzi. Mikor még a káptalan mint hiteles helyi tényező működésben volt, az összes kiadványok mielőtt kiadattak, a káptalani jegyző által a káptalan ülésén felolvastattak és az 1725. évi 59. tc. rendelkezése szerint a káptalan jelenlétében a lector által a hiteles helyi pecséttel elláttattak és aláírtattak.

A káptalan hiteles helyi pecsétjét, melynek leírása már a káptalan szervezéséről írt fejezetben közölve van a hiteles levéltári helyiségben, a káptalani sekrestye fölött, hármaskat alatt őrizte a káptalan, melyek kulcsai a lector, cantor és custosnál voltak, kik egyben a pecsét őrei voltak. Ezen pecséttel a hiteles kiadványok vörös viaszba nyomva magában a már említett helyiségben lettek ellátva a káptalani jegyző által a custos és egy káptalani tag jelenlétében.¹³⁶

Mily hasznos működést fejtett ki a kalocsai káptalan hiteles helyi jogosultsága 140 év alatt, mutatják a következő adatok, melyek a levéltár registerében ki vannak mutatva.

1. Protestationes, Contradictiones et Revocationes 1757-1869-ig. 159 esetben.

2. Statutiones earumque relationes 1741-1845-ig 104 esetben.

3. Mandata requisitoria 1744-1770-ig 187 esetben.

4. Mandata compulsoria 1744-1748. 8 esetben.

5. Fassiones 1745-1850. 412 esetben.

6. Diversa acta coram capitulo interventa. 1748-1847. 54 db.

7. Testamenta coram capitulo 1748-1870. 105 db.

8. Donationales et Armales – melyek a káptalan levéltárában elhelyezettek és még jelenleg is ott őriztetnek:

1. Testimoniales super nobilitate fam. Doczoriana.

2. Testimoniales super nobilitate Jozefhi Dienes.

3. Testimoniales super nobilitate familiae Pribék.

4. Copia armalium Gregorii Bocskay.

5. Copia armalium Varadianae familiae. Ez már nincs meg a levéltárban.

6. Armales Originales Alexandri Bocskay (1790.)

7. Copia armalium Alexandri Bocskay (Prot. 1792. pag. 50.)

8. Copia armalium Michaelis Nagy (Prot. 1792. pag. 40.)

9. Donationales Vojnitsianae super Baja.

10. Donationales Vojnitsianae super Roglaticza. 1793.

11. Donationales Alexandri Bocskay. 1801.

12. Consensus super praedicato ejusdem. 1801.

13. Donationales Andrene Odry de Pacsér. 1801.

14. Consensus super predicato ejusdem. 1801.

15. Donationales Fabiani et Josephi Vojnits de Omorovica. 1802.

16. Donationales Eliae et Laurentii Vojnits de Omorovica. 1802.

17. Dojiationales Compossessorum Nemesmilitics. 1805.

18. Testi *moniales* super nobilitate familiae Vörös alias Kovács.

19. Testimoniales super nobilitate Josephi Kliegl.

20. Donationales Fabiani et Josephi omnium Vojnits super ¼ Roglaticza.

¹³⁶ Staluta Capit. Colocensis.

21. Consensus regius super praedicatione de Bajsa Vojnitsianae familiae.
22. Armales ejusdem familiae. 1741.
23. Transumptum Donationalium familiae Bernátfy Baronorum copia.
24. Armales familiae Zombory. 1741.
25. Copia armalium Petro Nagy et Gregorio Mathé 1669. concessarum.
26. Testimoniales super familiae Póka.
27. Donaionales familiae Végh.
28. Armales Joannis Jacobi Deist originales. Ezt a család kivette.
29. Armales originales familiae Ugróczy.

A káptalan mint az ország törvényhozó testületének tagja.

A főkáptalan mint az ország törvényhozó testületének tagja magasabb képzettségénél fogva hasznos szolgálatot teljesített. Miután a politikai főelv azt kívánta, hogy a törvényhozó testületben az összes országos érdekek, úgymint a vallás, erkölcs, vagyon és birtok, tudományosság és oktatás, pénzügy, kézművesség, földművelés stb. szakemberek által képviselve legyenek, nagyon természetes, hogy a vallási, erkölcsi és egyházi érdekek védelmére és biztosítására az egyház képviselőitől is gondoskodott az állami hatalom megfelelő törvények által, úgy, hogy a praelatusoknak megadta a jogot a törvényhozásban való részvételre. A káptalanra, mint a törvényhozó testület tagjára több országos törvény vonatkozik.

Az 1608. évi királyi pátens a káptalan prépostját is a magyar főpapsághoz számítja és ennek alapján a káptalannal mint testülettel együtt ülési és szavazati joggal bír az országgyűlésen úgy, hogy a prépost és a káptalan kiküldöttének szavazata együttesen egy szavazatot számít.

Az 1662. évi 53. tc. pedig pénzbírság büntetése alatt köteletségévé teszi az országgyűlés követének az országgyűlésen való megjelenést, de megengedte akadályoztatás esetén egy helyettes küldését.

Ezen jog alapján a kalocsai káptalan is a király meghívására elküldte két követét az országgyűlésekre. A királyi meghívó beérkezése után a káptalan megválasztotta a kiküldendő tagját, kiállította ennek és a nagyprépostnak vagy helyettesének a credentialét, melyet az összes többi kanonokok aláírtak s mellyel magukat mint kiküldött követeket igazolták. Az 1747. évi országgyűlésre báró Barkóczy Sándor nagyprépost és Luby László lettek kiküldve. Feladatuk volt a többi között az is, hogy az újonnan szervezett káptalant törvénycikk által elismertessék. Az 1764. évi pozsonyi országgyűlésre pedig, mivel a prépost mint Kalocsa plébánosa, egy másik kanonok mint vicarius akadályozva volt, csak egy követet küldtek Gloser Gábor kanonok személyében.

Az 1792. évi országgyűlésre Vajkovich Imre nagyprépost és Takáts Márton lector lettek kiküldve.

A káptalan követeit, mivel mindnyájuk nevében vettek részt a diétán, kiküldötteiket megfelelő utasítással látta el. Az 1747. évi országgyűlésre kiküldöttek feladata volt a káptalant országos törvénycikkkel elismertetni. Érdekes továbbá azon instructio, melyet 1802. április 19-én tartott üléséből kifolyólag a káptalan az akkor megválasztott követeknek adott.

Ezen utasítás első pontjában az 1802. május 2-ára összehívott országgyűlésre kiküldött követeknek meghagyta, hogy az 1662. évi 55. tc. értelmében credentialis levelükkel Pozsonyba menjenek, azt ott József Főherceg palatinusnak, az ország rendéinek és a királyi személynek bemutatassák és a káptalant ezek kegyeibe ajánlják.

Az utasítás második pontja érdekes annyiban, mert a kalocsai káptalannak mint érseki főkáptalannak jogai és tekintélye fenntartását célozza. Ezen pont ugyanis utasítja a kiküldötteket, hogy az esztergomi káptalan után közvetlenül foglaljanak helyet az országgyűlési teremben, mert ezen hely ősi jogon megilleti a kalocsai metropolita káptalanát és ne engedjék át ezen helyet semmi szín alatt más káptalan kiküldötteinek.

A harmadik pont meghagyja nekik, hogy az 1662. évi 55. tc. értelmében a diéta gyűléseit szorgalmasan látogassák és ott a királyi meghívó kívánalma szerint a közjő előmozdítására a tanácskozásban részt vegyenek.

A negyedik pont utasítja őket, hogy a szavazásnál egyértelműen járjanak el, ha pedig nem tudnának közös megállapodásra jutni, vagy valamely kételyük támadna, kérjék ki az érsek tanácsát és annak utasítását kövessék és az érsek tanácsa és utasítása szerinti eljárásukat a káptalan is jóvá fogja hagyni.

Az ötödik pont utasítja őket, hogy mindenképp akadályozzák meg, hogy a nem katolikus felekezetek újabb követelésekkel terjesszenek az országgyűlés elé tárgyalásra.

Vége a hatodik pont szerint mindenről, ami az országgyűlésen történt, tárgyalatott és elhatározatott, credentialis levelük visszaadása mellett a káptalannak kimerítő jelentést tegyenek.

Ezen utasítás kisebb változtatással érvényben maradt a későbbi országgyűlésekre is.

Az egyes országgyűléseken a káptalant a következő tagjai képviselték: 1747-ben báró Barkóczy Sándor és Luby László, 1764-ben Gloser Gábor, 1802-ben Takács Márton nagyprépost, 1811-ben az elöregedett nagyprépost helyett Csáby Mihály kanonok.

1825-26-ban a nagypréposti stallum üresedése alatt Sznesics Pál és Csausz István kanonokok.

1830-ban Csausz István és Girk György kanonokok. Ujváry nagyprépost beteg volt.

1839-1843-ig a nagypréposti stallum üresedésben volt, azért Szathmáry Antal lett kiküldve.¹³⁷

Ezen utóbbi országgyűlésen tárgyalták a vegyes házasságok és vallásváltoztatás ügyét, mely tárgyalás következtében hozatott az erre vonatkozó 1844. évi 3. tc.

Az országgyűlési *praelatusok* szereplése a katolikus érdekek védelmében ezen törvénycikk tárgyalásánál azt **eredményezte**, hogy a káptalan és a szabad királyi városok kiküldötteinek szavazati jogát erőszakosan elnyomták. A conservatív párt 1846. november 14-én tartott megalakuló gyűlésén, valamint előzőleg november 13-án tartott értekezletén úgy a püspökök, mint a káptalan kiküldöttei szorgalmazták a káptalani követek szavazati jogának visszaadását, de eredmény nélkül és többé nem is éledt **fel**, mert 1848-ban a rendi alkotmányt törvény útján megszüntették és a képviseleti rendszert iktatták törvénybe, miáltal a káptalan képvisellete is megszűnt.

A főkáptalani alapítványkezelő hivatal.

Fontos és közgazdasági szempontból a közjóra áldásos működést fejtett ki a káptalan a kegyes alapítványok pénztárának kezelésével, amennyiben olcsó kamat mellett kölcsönhöz juttatta az erre szorulókat és amellet egyházi, tanügyi és jótékonyági célokat szolgáltak. Ezen áldásos intézmény, melynek tőkési biztonságáért a káptalan, mint testület felelős és melynek élén a káptalan által választott alapítványkezelő kanonok állt, az egyes alapok keletkezése folyamán fokozatosan fejlődött ki. Első kezdetét a káptalannak közös pénztárával, az úgynevezett Cassa Nemonissal vette és alapját a gróf Csáky Miklós (1747-1751.) érsek idejében alkotott káptalani statutákban bírja. Ezen érsek ugyanis a statuták egyik pontja szerint elrendelte, hogy az újonnan kinevezett kanonokok első félévi fizetésüket a káptalan közös pénztárába a Cassa Nemonisba kötelesek befizetni, ugyanoda utalandó be az üresedésben lévő stallum jövedelme is.

1808. április 12 én 7040. sz. a. az üresedésben levő stallumok jövedelmét illetőleg azonban a helytartótanács úgy intézkedett, hogy ezentúl az üresedésben levő stallumok jövedelmének csak *kétharmada fizetessék be a káptalani közös pénztárba, egyharmada pedig az új egyházmegyei alapba* – mely egyházmegyei *kis pénztárnak* nevezetik. Egy 1820. június 13-án 14393. sz. a. kelt királyi rendelet szerint ezen új egyházmegyei alap szegény plébánosok segélyezésére és templomok javítására fordítandó. Ugyanezen pénztárba utaltatott az 1822. évi 9044 sz. helytartósági rendelet értelmében a végrendelet nélkül elhalt papok hagyatékának egyharmada is. Az új kanonokok által a közös pénztárba fizetendő 500 forint kötelezettségen Kollonich László érsek azon szempontból, hogy az új kanonokoknak, mint kezdőnek nehezére eshetik az 500 forint egyszeri lefizetése, nehogy így megélhetési nehézségeknek legyen kitéve 1790-ben úgy könnyített, hogy az 500 forintot öt évi részletekben fizethetik be a közös pénztárba.

1787-ben 60ö7/40790. sz. a. pedig a király a helytartótanács útján elrendelte, hogy a karentiák, melyek a XII. Kelemen pápának a káptalan szervezési bullája rendelkezése szerint a kórusban résztvevők között osztandók szét, ezentúl szintén a káptalan közös pénztárába utaltassanak, amely pénztár ezáltal a káptalan rendkívüli kiadásai fedezésére szolgáljon és a káptalan tagjai között soha fel nem osztható.

Ezen szerény kezdetből fejlődött idők folytán a kegyes alapítványi pénztár. A kegyes alapítványokat kezelő hivatal létesítése előtt az idők folytán keletkezett pénztárakat és alapítványokat a káptalan megbízásából egyes kanonokok kezelték és a tőkék kezeléséről a káptalannak számadást mutattak be. Az egyházmegyei nagypénztárt, mely a végrendelet nélkül elhalt Kollonich László érsek hagyatékából keletkezett, a káptalannak 1859. január 26-án kelt határozata szerint az előbb említett két pénztárral együtt a káptalan Custosa, a kór- és aggház pénztárát pedig a kalocsai kanonok-plébános, Katona Ist-

¹³⁷ Érseki levéltár: Politicae parles Capituli.

ván kanonok-féle tanulmányi alapot a szeminárium spirituálisra kezelte.

1859-ben történt meg a kezdő intézkedés az alapok, illetve pénztárak központi kezelésére, a centralisatióra.

1859. október 15-án ugyanis Kunszt József elnöke alatt a káptalan gyűlést tartott, melynek célja volt a kegyes alapítványok új kezelési módozatát meghatározni. Ezen gyűlés határozataiból kifolyólag az érsek az alapok kezelésére a következő módozatot hagyta jóvá :

1. Az 1839. óta érvényben volt kezelési módozat, mely szerint az egyes pénztárakat egyes kanonokok kezelték megváltozik oly módon, hogy az egyházmegyei alapok ezentúl egy a káptalan által választott kanonok által kezeltessenek, kit az érsek e hivatalában megerősít. A káptalan ezen megbízottja a káptalan ellenőrzése mellett a következő alapokat fogja kezelni

A nagy- és kis egyházmegyei pénztárt s az ezekhez tartozó kisebb alapokat, a régi és új deficientiai alapot. A Kollonich László érsek-féle teológiai tanári alapot, végre a káptalani volio misék alapját.

A főszékesegyházi pénztári ezentúl is a káptalan custodia, a kór- és aggházi alapot pedig a kalocsai kanonok-plébános fogja kezelni.

Az alapítványkezelő kanonok ezentúl a kamatok után élvezett sedecimalitás helyett az alapok jövedelméből 600 forint tiszteletdíjat fog élvezni. A kanonok-plébános az általa kezelt kór- és aggházi alap kamataiból ezentúl is a sedecimát élvezendi.

A káptalannak szabadságában áll bölcs belátása szerint a káptalani ügyvédnek az alapok kezelése körül tett szolgálataiért megfelelő honoráriumot adni, nem szükséges azonban, hogy ez fix és állandó fizetés legyen.¹³⁸

Az ájtatos alapítványok ezen kezelési módozata 1867-ig tartott, amely évben káptalani határozattal az összes alapok és pénztárak központosítottak és a káptalan által beállított külön hivatalban egységes kezelés alá kerültek. Hivatalos címe ezen hivatalnak: Főkáptalani Alapítványkezelő Hivatal, Kalocsán.¹³⁹ Első kezelője Schwerer János kanonok volt. Az alapok kezelésére 1895-ig külön kezelési szabályzat nem volt, hanem az alapok kezelésére is a helytartótanács 1857. július 31-én közölt terve szerint készült 1864 sz. a. 1859-ben kormányhatóságilag jóváhagyott plébániai egyházpénztár-kezelési szabályzat és számvitel mintájára volt berendezve. 1893-ban a főkáptalan Kleiner Lajost, akkor még nem káptalani tagot állította be rendes kezelőnek. Ez látván a kezelésben a szabályzatok hiányát, melyek irányításul szolgáltak volna a kezelésben, kezelési szabályzatot készített, mely még az egyházmegyei plébániák pénztárainak kezelési szabályzatán alapult és 1893. május 5-én 1355. szám alatt érseki jóváhagyást is nyert.

Kleiner Lajos azonban tapasztalatai folytán, melyekét ezen fontos hivatalában nyert, belátta, hogy az alapítványi tőkék szaporodása és a világi pénzügyek modern fejlődése mellett ezen eddig divott patriarchális kezelési és számviteli módozat többé fenn nem tartható, azért gazdag tudással és tapasztalattal új kezelési szabályzatot dolgozott ki s ezt 1904-ben a káptalan hozzájárulásával az alapítványi hivatalban be is vezette s ennek alapján a hivatalt átszervezte.

Az új szervezetnek leglényegesebb része az volt, hogy az alapok és alapítványok összesített tőkéi külön, úgynevezett általános számlakönyvben vannak nyilvántartva s így az egyes alapok vagy alapítványok, amint nem adnak külön külön kölcsönöket, úgy nincs is azoknál tőke visszafizetés. A kamat bevétel is mind ezen külön számlakönyvnél könyveltetik el, az egyes alapok és alapítványok számla lapjaira csupán olyan bevételi és kiadási tételek iratnak, melyek egyenesen ezen alapokat vagy alapítványokat illetik meg. A féléves zárlatok alkalmával azonban minden egyes alap és alapítvány megkapja a maga kamatjárulékát is az általános számla könyvből.

A felügyeleti jogot első sorban a főpásztor azután a felelős káptalan gyakorolja két kiküldött tagja által. A kezelő hivatal személyzete az alapítványkezelő kanonok, az ügyvéd, ki egyben a káptalan ügyésze, a pénztáros, főkönyvelő, könyvelő gyakornok és hivatalszolga. Mindegyik teendőit a szabályzat részletesen előírja.

A könyvelés eszközei 1. a pénztári főnapló, 2. a két ellenőrző napló, az általános számlakönyv. Segédkönyvek 1. az adósok könyve, 2. az értékpapírok könyve, 3. névmutató az adósokról, 4. rendeletek tára. Ezek vezetését a szabályzat részletesen előírja.

Az összes könyvek félévenként lezártnak és a kamatok az egyes alapoknál elkönyveltetnek.

¹³⁸ Érseki levéltár: Piae fundationes.

¹³⁹ Érseki levéltár: Piae fundationes.

Vége szabályozza a szabályzat a kölcsönadás ügyletét.¹⁴⁰

A hivatal minden év végén számadást készít és azt a káptalannak és érseknek bemutatja.

Az 1914-ben kitört világháború elvesztésével bekövetkezett szomorú pénzügyi helyzet, mely a magyar pénz értékét majdnem teljesen devalválta, ez alapítványkezelő hivatal által kezelt tőkék devalvációját is okozta.

Az alapok már nem felelhetek meg eredeti céljuknak, az általuk fenntartott intézetek fenntartása az érseki jövedelmekre hárult át s így az alapítványi hivatal ily alakjában nem felelhetett meg céljának. Ezen bajnak szanálása végett gróf Zichy Gyula kalocsai pápai egyházmegyei administrator ajánlatára és óhajára a kalocsai káptalan elfogadta azon tervet, hogy az alapok és alapítványok több jövedelmet ígérő gyümölcsöztetésére és az alapok fokozatos szanálására a pécsi és nagyszombati mintájára és ezekkel érdekkapcsolatban Egyházmegyei Takarékpénztár Részvénytársaság alakíttassék, melynek fő-részvényese lesz az alapítványkezelő hivatal. Az Egyházmegyei Takarékpénztár Részvénytársaság 1925-ban meg is alakult 50.000 darab bemutatóra szóló és az egyházmegyei alapokat illető részvény-nyel. Kérdéssé vált ezzel, hogy a Fő káptalani Alapítványkezelő Hivatal régi alakjában ezentúl is fenntartassék-e s ha nem, miképp. Ezen szabályzatok szerint a Főkáptalani Alapítványkezelő Hivatal a rendelkezésre álló 1910 évi kimutatás szerint *tizennégymillió négyszázkilencven-kilencezer háromszázötvenhárom korona tizenhárom fillér* összeget kezelt hat százalékos kamattal jó kezeséggel, de rendesen betáblázás mellett, a kölcsönösszeg után pedig annak felvételekor egyszersmindenkorra két százalék levonás történt a tartalékalapra és tiszti nyugdíj alapra.

Ezen összeg majdnem kizárólag az érsek és kanonokok alapítványaiból keletkezett, melyből egyházmegyei célokra 4.981,615 korona 59 fillér. Kalocsa városában főszékesegyházi és tanügyi célokra 4.740,457 korona 36 fillér. Vidéki tanügyi; és árvaházi célokra 1.051,581 korona 50 fillér, ösztöndíjakra 537,690 korona 44 fillér. Vegyes célokra: Katolikus egyetemre, sajtóra, misszióra, s egyebekre 364,924 korona 68 fillér. Ezekhez járul még a káptalan törzsvagyona s ennek tartalék alapja, kegyúri, tiszti nyugdíj, uradalmi tiszti nyugdíj alapja és három tankönyv alap 2.568,857 korona 15 fillér összegben.

Kleiner Lajos utódja Rechner Konrád lett, ki alatt az átszervezés megtörtént. Felmerült azonban a kérdés, hogy miképp történjék az alapok és alapítványok értékeinek ellenőrzése? A káptalan az alapítványkezelő kanonoknak azon véleményével szemben, hogy az alapítványkezelő hivatal ezentúl is folytassa eddigi működését, a takarékpénztár pedig csak a tőkét gyümölcsöztesse, a takarékpénztári igazgatóság azon véleménye érvényesült, hogy a régi alapítványkezelő hivatalt most már mindenben a takarékpénztár képviseli s így az alapítványkezelő hivatal fennállása felesleges, mert csak az ügykezelést tenné fölöslegesen nehézkesé, az ellenőrzést pedig úgyszólván a takarékpénztár igazgatósága, melyben a káptalan is képviselve van, végzi.

Ennek következtében a káptalani alapítványkezelő hivatal be lett szüntetve.

¹⁴⁰ Érseki levéltár: Piae fundationes.

FÜGGELÉK.

A káptalan határozata a kanonok plébánosról.

Statutum Capituli Ecclesiae Metropolitanae Colocensis vi cuius Canonicus ille Colocensis, qui in sortem dotis bene-ficium Parochiae Colocensis per continuos a die abtentae hujus parochiae quinque annos gerere obligatur. Postquam virtute illius foundationis Regiae, qua immortalis Memoriae Imperatrix et Regina Maria Theresia dno 8-o Martii 1776. Metropolitanum isthoc Capitulum Colocense, antea a quinque duntaxat stallis et praebendis canonicalibus consistens, adjectis aliis adhuc quinque novis stallis eorum erectis *clementer auxerat, uni e duobus* Magistralibus stallis invicem praebendae canonicalis, proventus *parochiae Colocenses, cum onere officia* parochi oboundi, *assignati*, ac taliter ipsum etiam parochi Colocensis *manus* stallo *saltem Magisteriali adnexum* et alligatum *fuissent*, necessaria deinceps hinc *eveniredebut, ut* cum magistri canonici ob enatas in altioribus stallis frequentiores vacantias per gradualem sui in altius stallum promotionem *magisierialis stallo* persaepe intra exignum tempus *emensi*, et eo facto jam etiam munere et officio parochi Colocensis *soluti fuissent*, dicta parochia Colocensis frequentissimis ac continuis quasi quoad parochos suos mutationum vicibus *agitaretur* et fideles Colocenses longiori stabilis cujusdam parochi spirituali regimine raro ad modum *gauderent*. *Quia vero*, sicut ad pa-scendum cum vero spirituali fruclu gregem Dominicum, longior parochii cum fidelibus cura sua creditis mora et *stabilis mansio* ut sic et fideles per eundem uberius cognosci et salutari do-ctrina exactius imbui et denique invalescentia néfors mala ex animis eorum efficacius eradicari *possint, requisitur, ita* frequentes parochorum mutaiiones multis ingrege Döminica malis viam et autam prebereposse, imo *solere certum est*. Eapropter *ut* fideli Colocensi populo hac parte *consuletur*, nos in mutuls cum moderno Dominó Archipraesule nostro Exc. quippe Illmo ac Rdssmo Domino Petro Klobusitzky de Eadem consiliis superinde habitis *decernendum ac stabiliendum esse duximus, ut amodo* deinceps Canonicus ille Metröp. huius Colocensis Ecclesiae, cui in vicem praebendae *Canomntalis beneficium Parochiae Colocensis obtingef*, munus parochi Colocensis per continuos a die obtenfae Parochiae *numerandos quinque annos gerere teneatur, et cum* vigore laudatae foundationis Regiae munus parochi Colocensis stallo rtiagistri Canonici *alligatum esset*, intra eosdem *quinque annos* Canonicus parochus ad altius slallum promoveri, et sic Magisteriale *deseperere nequeat*, jus tamen Senii et praecedentiae ita *intellectum*, ut post exactos in gesto Parochi Colocensis munere quinque annos, idem Canonicus parochus enata subinde promotionis *sui occasione* omnibus iis, qui tardius ac ipse in Canonicos nominati sunt, in stallo *praeponatur*, eidem Canonico Parocho *salvum maneat et illaesum*. Actum in sessione Capituli, Colocae die 16-a Junii 1825. celebrata. M. Capitulum Colocense L. S. Nr. 844/1825. Reservata Nobis ac successoribus nostris in memeratis quinque annis etiam, dum et quando visum fuerit, dispensandi facultate praeinsertum Capitulare Statutum rati habemus. Datum Coloczae, die 25. Junii 1825. Petrus Klobusiczky m. p. AEppus Coiocensis.¹⁴¹

A kalocsai káptalan újabb alapítólevele.

(*Fundatio et dotatio recentior Capituli Coiocensis.*)

Nos Maria Theresia Dei Gratia Romanorum Imperatrix, Vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Slavoniaeque Regina Apostolica etc... ad numerum Animarum Rom. Cath. tam is Archidioecesi hac, quam et in aliis Archiep. Colocensi jure Suffraganeo subordinatis Dioecesibus notabiliter auctum per consequens ad necessitatem plurium Ministrorum, qui condecensius in subsistentia provisi tam Deo in Cathedrali Ecclesia ferventius famulari et in Dioecesi Salutem animarum promovere, quam et ipsi Archi-Eppo in sublevandis Eidem incumbentibus Pastoralibus curis opera, Consilio et auxilio utilius et efflcatus adesse Possint, Idem Capitulum, quod hactenus ex quinque dumtaxat Individuis consistebat aliis adhuc quinque novis individuis et Canonicis ea ratione augendum et fundandum in animam Nostram induxerimus, ut Idem deinceps ex Praeposito Majore, Lectore, Cantore, Custode, Praeposito Minore S. Pauli de Bács, Archidiacono Cathedrali, Archi-

¹⁴¹ Statula Capituli 1746.

Diacono Bacsensi, Archi-Diacono Tibiscano, nec non duobus Canonicis Magistris consistat, pro horum quidem congrua substanlia et quidem Praeposito Majori Bis Mille, Lectori Mille sexcenti, Cantori Mille quingenti, Custodi Mille quadringenti, Praeposito Minori Sancti Pauli de Bács Mille trecenti, Archidiacono Cathedrali Mille ducenti, Archid. Bacsensi Mille centum, Archidiacono Tibiscano pariter Mille centum ac denique uni ex Duobus Magistris Canonicis Mille, Alteri Canonico Magistro Parochia Colocensis cum suis proventibus deducta Provisione Cooperatorum ad Mille florenos computata in sortem dotis et fundationis extra onus Mensae Archiepiscopalis deserviat. Pro notario et uno Fiscali Sacrae Sedis quadraginti, pro ministris et aliis Cathedr. Ecclesiae necessitatibus Mille quingenti ac demum pro Musicis ejusdem Cathedralis Eccl. Mille Tercenti, porro pro Succenlore Ducenti, item Praebendaristae Centum floreni, praeter Victum eisdem in Seminario suppedandum, in toto vero quindecim Mille septingenti floreni Rhen. ex Proventibus Archi-Episcopalibus annue dependantur, ac praeterea in vicem beneficii, lignationis quod hactenus Canonici habuerunt, pro singulo eorundem decem Canonicorum annuatim Viginti Orgiae Lignorum e Sylvis AEppalibus assignentur, quod onus prout praecensitum est, ad casum et sub tempus Sedis AEppalis vacantis ipse quoque fiscus noster regius citra omnem obmovendam difficultatem ex proventibus Ejusdem Archiepiscopatus Colocensis in omnes supportare et explere teneantur, Beneficium tamen Compascuationis, quo hucusque Idem Canonici atque gaudebant, ad praecavendam, quam Communitas Colocensis ob auctum eorundem numerum fundate ponere posset, quaerimoniam pro futuro simpliciter cesset. Obligatio vero conservandarum Canonicalium Domorum pro quarum Lingula hac vice statim ex iisdem Archi-Eppalibus Proventibus Bis Mille, adeoque insimul decem Millia florenorum Rhen. enumerari Clementer ordinamus, penes ipsos Canonicos, a quibus inhabitantur, continuo permaneant.

Datum per manus dilecti Nostri Rev. Josephi Bajzáth Episcopi Ansariensis etc. Auli Nostri Cicecancellarii in Archi-Ducal Civitate Nostra Vienna Austriae, Die octava Mensis Martii Anno Domini Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Sexto Regnorum Nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum Anno Trigesimo Sexto. – Maria Theresia m. pr. Josephus Bajzáth Eppus Ansarien. Josephus Jablonczy m, pr.

Átadási jegyzőkönyv.

Instrumentum Resignatorium.

Vigore cuius dotatio Venerabili Metropolitanano Capitulo Colocensi secundum Benignum Rescriptum Regium ddo 25. Aug. A. 1832. Nro 55875/1098. editum clementer resoluta e bonis Archi-Episcopatus Colocensis excisa et eidem Venerabili Capitulo Metropolitanano subsequenti modalitate effective resignata exstitit et quidem.

1. Pro dotatione Venerabilis Capituli Colocensis juxta praecitata tum benignum rescriptum Regium possessiones populosae Keczel, Császártöltés, Dusnok, Lak, Uszód, Szentbenedek, Praedia Ökördi, Áts, Csala, Orosz, Banyasziget et silva Imsós, ac deinceps decima regia in locis Kis-Körös, Akasztó, Tetétlen, Ordas et Mikla cum annuo proventu 24967 flor 47 $\frac{6}{8}$ Xrorum Monet. Corin. clementer assignatae sunt.

Haec omnia per infrascriptum hoc fine emissum Regiocameralem commissarium in praesentia subsignatorum pleni potentiariorum Archi-Episcopatus, Ven. Capituli et Incl. Com. Pestiensis e bonis Archi-Episcopalibus excisa, cum omnibus eorum proventibus et utilitatibus, necnon aedificiis in sua integritate cum iisdem suetis et juribus, quibus cum Archi-Episcopatus hucdum tenuit, inde a 19. Junii a. c. 1832 velut altissime praescripto regulacionis termino in facie loci cujuslibet possessionis et praedii resignatis declarata sunt.

Metatio bonorum anno 1832. in mutua cum Dominio Archi-Eppali et Ven. Capitulo Metropolitanano cointelligentia coram testimonio legali in concursu quoque commetaneorum Dominiorum et expensus Archi-Eppalis Domini suscipiatur.

3. Pro sortis et depositorii Naturalium producturum et materialium struendis Vener. Metropo. Capitulo e terreno Colocensi Altissimo Loco assignatae viginti jugera terrarum, secundum isthic advolutum geometricam dimensionem et delincationem ipsiusque Archi Episcopi subscriptione et ratificatione firmatam ex pascuo dominali Svaitzer-Járás dicto 4-a Decembris 1852. decisa et die 5-an Dec. 1852. resignata exstiterunt.

A káptalani tagok installatioja és eskümintája.

Ego N. promitto in conspectu Dei Omnipotentis, quod ab hac hora in antea vobis reverendissimo in Christo patri domino N. archiepiscopo Colocensi etc. vestrisque successoribus canonice intransibus semper fidelis et obediens ero. Nec ero in consilio aut consensu, ubi aliquid contra honorem detrimentum persone aut damnum vestrum tractaretur, aut eveniret. Sed pro posse meo obstabo et contradicam. Consuium vestrum et secretum, quod mihi credituri estis, ad damnum vestrum nulli pandám, sed ea que circa statum et honorem vestram sensero, mox et incontinenti notificabo.¹⁴² Sic me Deus adiuvet et hec sancta dei Evangelia manibus meis corporaliter tacta.

Nos Petrus Dei et apostolice sedis gratia archiepiscopus Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum etc. Tibi N. canonicatum et prebendam permanere vei etc. honorabilis magistri N. canonici ecclesie nostre predictae immediati possessoris eorundem canonicatus et prebende in eadem ecclesia de iure et de facto vacantis. Accepto primitus a te iuramento super sancta dei Evangelia et in manibus nostris corporaliter prestito autem ordinaria conferimus teque per birreti nostri capiti tuo impositionem investimus. In nomine Patris et Filii et spiritus sancti.

¹⁴² torum in ecclesia vestra conlinuam aut vobiscum faciam resideniiam personalem.